

Engin ERKİNER

Çin Sosyalizmi

(1949-2022)

ÇİN SOSYALİZMİ

(1949 - 2022)

Engin ERKİNER

Eylül 2023

TDAS Yayınları

Yazar Hakkında	6
Giriş	8
Çin Tarihinin Değerlendirilmesi: Yanlıştan Doğruya Doğru	11
Üç Modernleşme	13
1949 Öncesi	
Genel Bilgiler	17
Sınav Sistemi ve Konfüçyüs Öğretisi	18
Çin'in Yarı Sömürge Olması ve 1911 Devrimi	21
Çin Marksizminin Oluşması	25
1949-1976 Dönemi	31
Komünistler ve Milliyetçilik	31
İlk Yıllar	33
SSCB Gelişme Modeli (1953-1957)	37
İleriye Doğru Büyük Atılım (1958-1965)	39
İki Çizgi Mücadelesi	44
Kültür Devrimi (1966-1979)	46
Kültür Devriminin Değerlendirilmesi ve Sonuçları	52
1976-2022 Dönemi	
Giriş	55
11. Parti Kongresi (1977)	56
1970'li Yıllarda Dünyadaki Durum	63
ABD İle İlişkinin Normalleşmesi ve Gelişmesi	64
Teorik Değişim	67
13.12.1978'deki 11. MK'nin 3. Plenumu ve Parti Reformu	71

Ekonomide Reformun İlk Sonuçları	73
13. Kongre	74
4 Haziran 1989 Tianenmen Meydanı	74
1989 Sonrası	78
Milliyetçilik ve Kültürel Değişim	83
Hızlı Ekonomik Büyüme	86
Üniversite ve Üniversite Sonrası Eğitime Önem Verilmesi	89
1976-2012 Dönemi: Sonuç	90
2012 Sonrası: Xi Jinping Dönemi	92
İpek Yolu: Eski ve Yeni	97
Yeni İpek Yolu	99
BRICS	102
Çin Sosyalist midir?	105
Yeni Kavramların Geliştirilmesi	112
Devlet Kapitalizmi mi?	114
ÇHC'deki Değişim Neden NEP Temelinde Açıklanamaz?	117
Gini Koeffizient	118
SBKP ve ÇKP'nin Karşılaştırılması	119
Sosyal Emperyalizm Tezine Ne Oldu?	124
Çin Tarihinde Mao'nun Yeri	127
Mao ve Marksizmin Çinlileşmesi	127
Maoizmin Küresel Tarihi	132
Sonuç Yerine..	136
Kaynaklar	142

YAZAR HAKKINDA

1950'de Adana'da doğan yazar Mayıs 1970'te öğrencisi olduğu ODTÜ'de Sosyalist Fikir Kulübü üyesi olarak örgütlü devrimci mücadeleye katıldı. Ocak 1971'de Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) yayın organı olan İleri dergisinin beşinci ve son sayısının yazı işleri sorumlusu olan yazar, sonraki aylarda birkaç sayı çıkabilen THKP-C'nin Kurtuluş dergisinin yayınında Ali Orhan Yücelalp ve İlhan Kalaylıoğlu ile çalıştı.

1972'de üniversitenin kimya bölümünü bitirdi. 1974'te aynı üniversitenin Teorik Kimya bölümünden yüksek lisans aldı.

1975'te Türkiye Devriminin Acil Sorunları'nı (TDAS) yazan yazar, daha sonra Acilciler olarak anılacak örgütün İlker Akman ve Yüksel Eriş ile üç kurucusundan birisi oldu. 1977'de hapse girdi, iki yıl sekiz ay sonra dava sonuçlanmadan hapisten kaçtı. Beklediği gibi müebbet hapis cezası aldı.

1982 başında Paris'te ev işgallerinde önemli rol oynadıktan sonra kurucularından sağ kalan tek kişi olduğu örgütten ayrıldı. Almanya'ya geçti. Politik faaliyetinin yanı sıra ilk adı Direniş olan ve 1982'de yayınlanan Yazın Dergisi'nin 1985'ten başlayarak 25 yıl yayıncısı oldu. Bu dergi ülke dışında yayınlanan en uzun ömürlü kültür-sanat dergisi oldu.

Almanya'da 2005 yılında Goethe Üniversitesi'nde politik bilim ve sosyoloji eğitimi görerek mezun oldu. 2019'da aynı üniversitenin felsefe bölümünü –yan bölüm etnoloji- bitirdi.

Çin Sosyalizmi (1949-2022) ile birlikte toplam 40 kitabı bulunmaktadır. Bunlardan üçü öykü kitabı, ikisi romandır. Seçme Yazıları kitaplarında toplanmaktadır, şimdilik beş kitap yayınlanmıştır

Bir bölümü sayılacak olursa:

Avrupa Birliği ve Türkiye – Soldan Bir Bakış (1998), Alt Emperyalizm ve Türkiye (2000), 1989 Berlin Duvarı (2005), 40 Yıl Sonra TDAS (2015), Geleceğe Dönüş (2016),

Che Guevara – Kısa Uzun Bir Hayat (2017), Frantz Fanon (2019), TDAS'ın Tarihi (2020), Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri) (2021), Arnavutluk (1912-1992) (2022).

Bu kitaplar, yayınlanmış ama listede yer almayanlarla birlikte www.enginekinerkitaplar.blogspot.com da ve Drive'da TDAS Kitaplık aranarak E-Kitap olarak bulunabilir. www.tdas1.blogspot.com da Yazın dergisinden seçmeler beş kitap halinde bulunabilir.

GİRİŞ

Kitabın amacı Çin Halk Cumhuriyeti'nin –bundan sonra sadece Çin olarak anılacaktır- 73 yıllık tarihini “sosyalizmde yeni arayışlar” çerçevesinde incelemektir. Bu dönemin anlatımında Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) iktidara geldiği 1949 öncesindeki tarihe kısa olarak değinilecektir.

Mao 1976'da öldü. ÇKP'de kısa bir mücadeleden sonra Mao'nun sosyalizmde sınıf mücadelesi çizgisinin sürdürülmesini savunan ve aralarında Mao'nun eşinin de bulunduğu Dörtlü Çete'yi tasfiye eden Deng Xiaoping ve ekibi, ülkenin gelişme çizgisini aşamalı olarak değiştirdi. 1976'da sosyalist ama üretici güçlerinin gelişimi geri düzeyde olan Çin, 35-40 yıl içinde ekonomik olarak büyük bir güç oldu. 1,6 milyar nüfusuyla insanlığın beşte birini oluşturan Çin'deki bu büyük değişim, dünya ekonomisindeki önemli değişimle birlikte gerçekleşti. “Üretimin maliyeti nerede ucuzsa oraya taşınması” olarak tanımlanan bu süreçte Çin ucuz emek gücüyle önemli aktörlerden birisiydi. Başta ABD ve Almanya olmak üzere güçlü kapitalist ülkeler değişik üretim birimlerini Çin'e taşıdılar. Çin “dünyanın atölyesi” durumuna geldi. Ülke basit eşyalardan ileri teknoloji ürünlerine kadar her alanda ihracata yönelik üretim yapmaya başladı.

Kitap bu süreci ayrıntılarıyla açıklamayı hedefliyor.

Kitapta Mao'nun yapıtlarından alıntılar yer almamaktadır. Sosyalist ülkelerin tarihleri komünist partileri başkanları veya genel sekreterlerinin yapıtlarıyla anlaşılabilir. Sosyalist ülkelerin tarihleriyle ilgili yazdığım kitaplarda da aynı yolu izledim. 1989 Berlin Duvarı'nda Ulbricht ve Honecker'den, Che Guevara Kısa Uzun Bir Hayat'ta Castro'dan,

Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri'nde Jivkov ve Çavuşesku'dan ve son olarak Arnavutluk (1912-1992)'de Hoca'nın yapıtlarından alıntılar yer almaz. Onların yapıtları ülkenin kendilerinden sonraki tarihini açıklayamaz. O büyük değişimin temelleri partinin ve ülkenin en yetkili kişisi oldukları yıllarca süren dönemde bulunmaktadır.

İki örnek vermek gerekirse;

Enver Hoca 1985'te öldü, beş yıl sonra büyük değişim başladı, yedi yıl sonra Arnavutluk açık olarak artık sosyalist değildi.

İkinci örnek Mao'dur. 1976'da ölümüyle temel görüşlerinden birisi olan sosyalizmde sınıf mücadelesinin sürmesinin ÇKP tarafından geçersiz ilan edilmesi arasında sadece birkaç yıl vardır.

Kitabın ilk bölümü “üç modernleşme” başlığını taşıyor. Burada kapitalist modernleşme, SSCB'nin sosyalist modernleşmesi ve Çin'in 1978 sonrasındaki özgün modernleşmesi ana hatlarıyla açıklanacaktır. Bu özgün modernleşme; Sovyet tipi, İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi adı verilen farklı sosyalist gelişme anlayışlarını kapsayan süreçlerin başarısızlığı temelinde yükselir.

İkinci bölüm, 1949 öncesinin kısa anlatımıdır. Burada birkaç bin yıldır sınırları fazla değişmeyen büyük bir ülkede yaşayan ve değişik milliyetlerden oluşan Çin halkının kültürel geleneklerinden –imparatorluğun resmi anlayışı ve gerçekte bir ahlak öğretisi olan Konfüçyüsçülük gibi- ve 19. yüzyıldan başlayarak yaşanan önemli değişimlerden söz edilecektir –yarı sömürgeleşme, 1911'de Sun Yat Sen'in önderlik ettiği devrim gibi-.

Üçüncü bölüm, Çin marksizminin oluşumudur. Çin,

köylülerin komünist partisi önderliğinde demokratik ve sosyalist devrim yaptığı ilk ülkedir. Marksizm Çinlileşirken ÇKP ile III. Enternasyonal arasındaki sorunlar anlatılacaktır.

Dördüncü bölüm, ÇKP'nin iktidara geldiği 1949'dan Mao'nun öldüğü 1976'ya kadarki dönemi kapsar. Sovyet tipi gelişme modelinin tıkanması, İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi incelenecektir.

Bu bölümde ayrıca ÇKP ile SBKP ve Sovyet tipi partiler arasındaki farklılıklar da açıklanacaktır. ÇKP'de parti içindeki farklı görüşler Politik Büro'da çözülmez, halka yansır. Taraflar duvar gazeteleri ve açık toplantılarla tartışırlar ve çatışma yaşanan durumlar da az değildir. ÇKP tarihi aynı zamanda şiddet tarihidir.

Beşinci bölümde Mao sonrasında sosyalist gelişmedeki değişim incelenecektir. Bu dönemin iki önemli ismi Deng Xiaoping ve Xi Jinping'dir.

Altıncı bölüm, Çin sosyalist midir ve ÇKP'nin sosyalizmi yeniden tanımlaması konusuna ayrılmıştır.

Yedinci bölümde Mao'nun tarihteki yeri ve Maoizmin küresel tarihi işlenecektir.

Sonuç bölümünün ardından İngilizce ve Almanca referans listesiyle kitap sona erecektir.

Metin içi referanslarda önceki kitaplardaki yöntem kullanılacaktır: yazarın soyadı, yayın tarihi: sayfa.

Referans verilen İngilizce ve Almanca kitapların yazarları ya Çinli ya da büyük oranda Sinologdur. Çin dili, tarihi ve kültürü hakkında önemli bilgi birikimine sahiptirler.

ÇİN TARİHİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: YANLIŞTAN DOĞRUYA DOĞRU

ÇHC tarihinde 1978 sonrasında Deng Xiaoping dönemiyle başlayan ve hızlanarak süren değişim ilk bakışta kapitalizme dönüş olarak değerlendirilebilir. Süreç incelenerek değil de görüntüye bakılarak yapıldığında bu değerlendirme haksız sayılmaz. Özelleştirmelerden özellikle ABD tekellerinin Çin'e doğrudan yatırım yapabilmesine, ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasına, ABD pazarına girişte Çin mallarına düşük gümrük uygulanmasına kadar çok sayıda göstergeden hareketle "Çin'de kapitalizme geçiş" değerlendirmesi yapılabilir. Bir dönem bu satırların yazarının da yaptığı bu belirleme tarihsel gelişimin incelenmesine dayanmadığı için temelsizdir. Çin'de dönüşüm gibi büyük bir konunun incelenmesinin zaman alacak olması, o sırada başka işlerin gündemde olması ve hemen bazı saptamaların yapılması gerektiği düşüncesiyle ben de bir dönem "Çin kapitalizmi"nden söz ettim. Bunu yaparken bu kapitalizmin komünist partisi önderliğinde geliştiğini ve bunun incelenmesi gerektiğini de ekledim.

Çin'de "kapitalizme geçiş" gerçek olsaydı bile, SSCB ve diğer sosyalist ülkelerin çözümlerinden apayrı bir gelişme vardı. O ülkelerde burjuvazi komünist partilerinden çıkmış, partiler de adlarını değiştirmişlerdi. Çin'deki gelişme farklıydı.

Bu kitabı yazmaya başlamadan önce Çin'deki büyük değişim konusunda hazırladığım 13 video benim için hem öğrenme hem de kitaba iyi bir hazırlık oldu. Youtube'da TDAS Platform adı altında 131-140, 172, 177, 182 nolu vi-

deolara bakınız. Videolarda Çin'deki büyük değişimi tarihsel temelleriyle yazılı olarak ve daha ayrıntılı anlatacağımı belirtmiştim.

Bu kitap o sözün yerine getirilmesidir ve kuşkusuz kitap yayınlandıktan sonra da Çin'deki değişim sona ermeyecektir. şu farkla ki, tarihsel temelini, nedenlerini ve gelişme yönünü biliyoruz.

ÜÇ MODERNLEŞME

Modernleşme, klasik tanımıyla feodalizmin çözülmesi ve yerini kapitalizmin alması demektir. Modernleşme yıllarca kapitalist gelişmeyle eşanlamlı kullanılmıştır.

Feodalizmde bütünsellik gösteren köylülük çözülür ve ayrışır: tarım işçileri, yoksul köylü, küçük köylü, orta köylü ve tarım burjuvazisi. Bu ayrışma toprak devrimiyle –Fransız türü- ya da büyük toprak sahiplerinin devlet desteğiyle burjuvalaşmasıyla –Prusya türü- gerçekleşir.

Tarım makineleşir, ayrışan köylülüğün bir bölümü kentlere göç ederek fabrikalarda işçileşir, sanayi gelişir, işçilerin sayısı artar, kadınlar iş hayatına girer, kentleşme ve okuma yazma oranı artar.

Marx ve Engels sosyalist devrimin gelişmiş sanayi toplumunda gerçekleşeceğini öngörmüşlerdi. 1917 devriminin zamanın uluslararası sosyalist hareketinde büyük tartışmaya neden olması doğaldır. Rusya’da Petesburg gibi önemli bir sanayi merkezi vardı –Moskova ve Bakü de eklenebilir- ama ülke yarı feodal yapıya sahipti. İşçi sınıfı zayıftı, dolayısıyla da ülke sosyalizm için yeterli gelişme düzeyinden uzaktı. Böyle bir ülkede burjuvazi iktidardan uzaklaştırılmış olsa bile sosyalist toplum kurulamazdı çünkü ülke sosyalizm için gerekli gelişme düzeyine ulaşmamıştı.

İkinci Enternasyonal ve onun en güçlü partisi Almanya sosyal demokrasisiyle –o yıllarda komünist partiler sosyal demokrat adını taşırdı- Bolşevikler arasındaki tartışmada –somutlanırsa Kautsky ile Lenin arasındaki

polemikte- Lenin daha sonra “sosyalist modernleşme” olarak anılacak alternatif gelişme yolunu savunur. Sosyalist toplumun altyapısı olan gelişmiş sanayi toplumuna ulaşmak için mutlaka kapitalist gelişme yolunun izlenmesi gerekmez, üretici güçler sosyalist yoldan daha hızlı geliştirilerek öngörülen aşamaya ulaşılabilir. Lenin’e göre üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmadığı bir toplumda üretici güçler daha hızlı gelişecektir.

20. yüzyılın sonraki bütün sosyalist devrimlerinde yaşanacak önemli sorun kendini gösterir. Marx-Engels’teki toplumsal gelişme teorisinde üretici güçlerin gelişme düzeyiyle üretim ilişkileri arasındaki bağlantıda ilki ileride, ikincisi geridedir. Gelişen üretici güçler eskiden kalan üretim ilişkilerini zorlar ve bu çelişki keskinleştiği oranda sosyalist devrimin gündeme gelmesi hızlanır (üretim araçlarında bireysel mülkiyetle toplumsallaşmış üretim arasındaki çelişki).

Rusya’da ise 1917 Ekim devrimi sonrasında teoride öngörülenin tersi gerçekleşmiştir: üretim ilişkileri (sosyalist) ileride, üretici güçler (az gelişmiş kapitalizm, yarı feodalizm) geridedir. Sosyalist modernleşme, sosyalist yoldan gerideki üretici güçlerin ilerideki üretim ilişkilerine yetişmesini hedefler.

SSCB bu modernleşmeyi 1928-1941 arasında gerçekleştirmiş ve dönemin en ileri kapitalist ülkesi ABD’den geride olsa bile üretici güçlerin gelişme düzeyinde aynı düzlemde yer almayı başarmış, sanayi toplumuna dönüşmüştür.

Konuyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi ve analizi Lenin ile Geleceğe Dönüş kitaplarında bulabilirsiniz. Bkz. www.engerkinerkitaplar.blogspot.com veya Drive’da TDAS Kitaplık olarak aradığınızda bulunabilir.

SSCB'nin neo liberalizm öncesi kapitalizm döneminde üretici güçlerin geliştirilmesinde gösterdiği başarıdan hareketle geleceğe yönelik belirleme yapılmış, "yetişmek ve geçmek" sosyalist blokta ekonomik gelişme politikasının belirleyicisi olmuştur. Özellikle SSCB ve müttefiklerindeki bu anlayışa göre, sosyalizm üretici güçlerin geliştirilmesinde kapitalizme yetişebilir ve geçebilir. Sosyalizm üstünlüğünü böylece açık olarak gösterecek ve dünya çapında kazanacaktır. Kapitalist ülkelerin işçi sınıfları ve halklar sosyalizme yönelecektir.

1960'lı yıllardan başlayarak gelecekteki gelişmenin farklı olacağı görülmeye başlandı. 1960'lı yıllarda "böyle sürdüremeyiz" görüşünü savunan kesim başarılı olamadı ve 25-30 yıl sonra reel sosyalizm çözüldü.

Sosyalist ülkeler arasında üretici güçlerin en fazla gelişmiş olduğu Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde bu sürecin incelenmesi konusunda bkz. 1989 Berlin Duvarı. Yukarda verilen internet kaynaklarında E-Kitap olarak bulunabilir.

SSCB ve müttefiklerinin üretici güçlerin daha hızlı geliştirilmesi konusundaki beklentisi, kapitalizmin yeni bir gelişme aşamasına geçmeyeceği, geçemeyeceği saptamasına dayanıyordu. 1970'li yıllarda başlayan bilgisayarlaşma odaklı Üçüncü Sanayi Devrimi, ABD ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde üretici güçlerin gelişmesini hızlandırdı, sosyalist ülkeler bu konuda geride kalacaklardı.

Çin, beklenebileceği gibi, 1949 sonrasında Sovyet teknik yardımı ve uzmanlarıyla aynı gelişme yolunu izlemeye çalıştı ama sürdüremedi. Kitabın sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklanacak konuyla ilgili şu kadarı belirtilebilir.

Çin de devrim öncesi SSCB gibi yarı feodal bir ülkey-

di ama aynı zamanda yarı sömürgeydi. Çin’de sanayi, Çarlık’taki kadar bile gelişmemişti. Tarımdan sanayiye büyük kaynak aktaran ve ağır sanayiye öncelik vererek üretici güçlerin hızlı geliştirilmesini hedefleyen sosyalist modernleşme Çin’e uymuyordu.

Ek olarak Çin’de tarım üretimi yüzyıllar süren imparatorluk döneminde bile vahim durumdaydı. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 20’sini barındıran Çin’de ekilebilir toprak oranı yüzde 14’tür. (Mühlhahn, 2021: 40)

Tarım, sanayiye yoğun kaynak aktaracak durumda değildir.

1949 ÖNCESİ

Genel Bilgiler

Çin, Rusya ve Kanada'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ülkesidir. Alanı 9,6 milyon kilometre karedir. Karşılaştırma yapılacak olursa Türkiye'nin yaklaşık 12 katıdır.

Çin halkı göçebe değildir, binlerce yıldır aynı alanda yaşamaktadır ve sınırları fazla değişmemiştir. Sadece Nepal ve Moğolistan'ın bir bölümüne yönelik genişlemesi ve daralmasından söz edilebilir.

Çin'de tek halk yoktur. Manchular, Çinliler, Tibetliler, Moğollar ve Uygurlar yaşamaktadır. 18. yüzyıl ortalarında Çin imparatorluğunda, Uygurlar için Arapça olmak üzere beş dil kullanılırdı. (Mühlhahn, 2021: 65)

Çin büyük akarsulara sahip bir ülkedir. En uzun nehir 6300 km. ile Yangzi'dir. Nil ve Amazon'dan sonra dünyanın üçüncü büyük nehridir. Bu nehirlerdeki su miktarı dünyada olanın yüzde 58'idir. Sadece büyük akarsuların toplam uzunluğu 420,000 km. dir.

Okur Çin'i düşünürken sadece dünyanın en kalabalık ülkesi olmasını değil –oran yıllara göre değişmekle birlikte insanlığın yaklaşık beşte biri burada yaşamaktadır- yüzölçümünü, akarsularını ve binlerce yıllık tarihini de dikkate almalıdır.

Bu akarsular imparatorluğun eski yıllarında yapılmış kanallara rağmen taşarlar ve tarım ürünlerine zarar verirler. Ek olarak kuzey Çin'de neredeyse periyodik olarak yaşanan kuraklık da tarım üretimini olumsuz yönde etki-

ler. Çin topraklarının sadece yüzde 14'ü tarıma uygundur.

Nehirlerin taşması, kuraklık ve yanlış politikalara ek olarak tarıma elverişli toprakların azlığı nedeniyle Çin'in büyük nüfusunun beslenmesi sadece imparatorluk döneminde değil, sosyalizm döneminde de büyük sorun olmuş, kıtlıklar ve açlıktan ölümler gerçekleşmiştir.

Sınav Sistemi ve Konfüçyüs Öğretisi

Geniş bir alanda büyük bir nüfusu yönetebilmek için Çin imparatorluğu M.Ö. 7. yüzyıldan başlayarak devlet memurlarını sınavla belirlemeye başlar. Eğitimli kadro büyük bir ülkenin etkin yönetimi için gereklidir.

Sınav zordur ve sınava girenlerin aile kökenine –asalet- değil, aldığı nota bakılır. Sınava girenler Konfüçyüs'ün önemli görüşlerini aktarmak ve yorumlamak zorundadır. Halkın büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmediği için sınava katılanlar varlıklı kesimler oluyordu. Sonraki yıllarda sınava devlet yönetimiyle ilgili pratik sorular da eklendi.

Çin halkının ulusal kimliğinin ayrılmaz parçası olan Çince şekiller dilidir. İlkokulun ilk sınıfında 786 şekil öğrenilmesi gerekirken, bu sayı lise sonda 4462'ye çıkmaktadır. (Höcklmann, 2015: 23) Latin alfabesi soldan sağa, Arapça sağdan sola, Çince ise yukardan aşağıya yazılır.

Çince yazım kuralları 20. yüzyıl başlarında basitleştirilmekle birlikte iyi Çince yazmayı öğrenmek sıkı eğitim gerektirmektedir.

2500 yıl önce ortaya konulan, 300 yıl sonra devlet felsefesi olan Konfüçyüs öğretisi 20. yüzyıl başına kadar Çin kültüründe egemen durumdadır. Öğreti esnek, döneme göre temel ilkeler korunarak değişiklikler yaşanır. Sonraki

yıllarda da yöneltilen eleştirilere ve karşı kampanyalara rağmen geçmişteki kadar olmasa da egemenliğini sürdürür.

Konfüçyüs öğretisi 500 yıl kadar süren imparatorluğun merkezi ve yerel unsurları arasındaki savaş döneminde ortaya çıkar; savaş ve kargaşadan yılmış halkta ve merkezi yönetimde hızla karşılık bulur.

Konfüçyüs öğretisinin temeli düzen ve istikrardır, bu amaçla ayrıntılı davranış kuralları saptanır. İnsanlar arasındaki doğru davranış nedir ve bunun içselleştirilmesi nasıl olur?

Konfüçyüs öğretisi Batı ülkelerindeki ahlak öğretilerinden temelden farklıdır. Bu farklılık Tugend (erdem, meziyet) anlayışında ortaya çıkar. Batının ahlak ve felsefe anlayışında iyi özelliklere sahip olan bireydir. Çince de ise aynı durum “ren” kavramıyla ifade edilir ve Sinologların ortak görüşü bu kelimenin çevrilemeyeceğidir. “Ren” bireysel özelliği değil, en az iki birey arasındaki ilişkiyi ifade eder. İlişkideki her unsurun diğerlerine karşı görevleri vardır. Mesela imparatorla tebaası arasındaki ilişkide, ilki ikincisinin rahat ve düzen içinde yaşamasını gözetirken, ikincisi de ilkinin sadık olur. Tarafların karşılıklı olarak görevlerini yerine getirmesiyle öğretinin uygun ilişkisi oluşturulur. (Weggel, 1996: 22)

Konfüçyüs öğretisi ailede uyuma büyük önem verir ve iyi devlet yönetiminin ancak aile bireyleri arasındaki uygun ilişki temelinde yükselebileceğini öngörür. Bunun için ayrıntılı kurallar saptanmıştır. Mesela çocukla sekiz çeşit anne arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği saptanır.

Bu sekiz çeşit anneden bir kaçını sayacak olursak: normal anne, üvey anne, babayla evlenmeden yaşayan

anne, boşanmış anne, yeniden evlenmiş anne...

Anne ve çocuğun karşılıklı görevleri vardır ve ayrıntılı kurallar katalogu anne ya da çocuğu değil, aralarındaki ilişkiyi esas alır.

Çocuğun her alandaki kuralları ve bu bağlamda Konfüçyüs öğretisini öğrenmesinin temelini ailedeki eğitim oluşturur.

Baba ile oğul arasındaki ilişki de benzerdir. Oğul uygun bulmadığı davranışı için babayı eleştirebilir. Saygılı olmak, eleştiriye engellemez. Devlet memurları da imparatoru şu veya bu doğru olmayan –öğretiye uymayan- tutumu konusunda eleştirebilirler. Konfüçyüs öğretisi bu hakkı tanımaktadır.

Kendiliğindencilik ve kargaşaya karşı kurallarla belirlenmiş düzenli işleyiş; Konfüçyüs öğretisinin özü budur.

Konfüçyüs öğretisinde birey değil kolektivite ve bu bağlamda da kişinin ilişkileri temel alınır.

Bu öğretinin zaman içindeki değişiklikleri, öğretiye yönelik eleştiriler ve kampanyalar, günümüzde geçerli olan neo Konfüçyüs öğretisi üzerinde durulmayacaktır. Böyle bir inceleme için ayrı kitap yazılması gerekir.

Açık olan şudur; yüzlerce yıl Çin kültüründe egemen olmuş bir öğretinin yaklaşık 30 yıllık Mao döneminde ortadan kaldırılması mümkün değildi. Öğreti her döneme uygun olarak biraz esneyebilir ama düzeni savunduğu için her zaman işlevli olacaktır.

Sorun, düzeni kimin belirlediğidir? İmparator mu, komünist partisi mi?

Çin'in Yarı Sömürge Olması ve 1911 Devrimi

Çin hiçbir zaman tek değil, birkaç ülke tarafından işgal edildi ve bu işgal de bütüne yayılmadı. 1949'da Çin Komünist Partisi'nin iktidara gelmesine kadar genellikle savaş ağaları olarak bilinen silahlı yerel otoriteler varlıklarını sürdürdüler.

19. yüzyıl Çin tarihinde "aşağılanma yüzyılı" olarak anılır. Ülke İngiltere, Fransa, Japonya gibi emperyalist güçlerle yaptığı savaşları kaybeder. Özellikle İngiltere ve Fransa liman kentlerinde önemli ticaret ayrıcalıkları kazanırlar. Çin imparatorluğu kaybettiği savaşlar sonucu ağır tazminatlar ödemek zorunda kalır.

Askeri yenilgiler imparatorlukta reformları gündeme getirir. Başlangıç anlayışı olarak batının sadece tekniğinin alınması, Çin'in bütün özelliklerinin korunması savunulur ama kısa sürede bunun mümkün olmadığı görülür. Modern savaş araçlarını kullanabilmek için eğitim görmüş insanlar, bu araçları üretecek ya da en azından tamir edebilecek işletmeler gereklidir. Batının eğitim sistemini ve belirli oranda da kurumlarını ülkeye taşımak gerekmektedir.

Benzer durum Osmanlı İmparatorluğu'nda da ortaya çıkmış, peşpeşe askeri yenilgilerin ardından önce batının sadece tekniğini almanın yeterli olacağı düşünülmüş, ardından yeni eğitim kurumları açılmıştır.

1905'te imparatorluğun yüzyıllardır süren sınav sistemi kaldırılır, yerine genel okul sistemi getirilir.

Çin'de her konuda zayıflayan, bütçesi iflas eder imparatorluk çözülür, 1 Ocak 1912'de cumhuriyet ilan edilir. Devrimin önderi Sun Yat Sen'dir.

Bu devrimin ve önderinin dikkat çeken özellikleri vardır.

Sun Yat Sen klasik Çince'den daha iyi İngilizce konuşur ve yazardı. Çin topraklarında yaşayanlardan çok Çin diasporasıyla iyi ilişkileri vardı. 1911 devriminde Çin diasporası önemli rol oynar.

19. yüzyılda köle ticaretinin önce kısıtlanması sonra yasaklanmasının ardından Çinli işçilere talep arttı ve bunlar öncelikle Güney Asya ve Hint Okyanusu civarındaki ülkelere yöneltiler. Az sayıda ABD'ye ve Avrupa ülkelerine gidenler de oldu.

Çin'deki sosyalist harekette sonraki yıllarda tanınacak olan Zhoo Enlai ve Deng Xiaoping okumak ve çalışmak amacıyla Fransa'ya ilk giden Çinliler arasındaydılar.

Fransa'ya giden başka tanınmış isimler olarak Ho Chi Minh (Fransız Komünist Partisi'nin kurucuları arasındadır) ve Enver Hoca da sayılabilir.

Demiryolu ve gemilerle ulaşımın hızlanması ve ucuzlaşmasının yanı sıra, denizaltından döşenen kablolarla çok sayıda ülke birbirine bağlandı. Değişik ülkelere haberler, sömürgecilğe karşı direnişler kısa sürede geniş bir alanda duyuluyordu.

1857-1858'de Hindistan'daki büyük ayaklanma, 1861-1865 Amerikan iç savaşı, 1905'te Rusya ve İran'da ayaklanma, 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki ve İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi kısa sürede Çin'de de duyuldu. 1911 devriminin sadece ülke içinde değil, dışında da nedenleri vardır. Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde büyük hareketlilik vardı ve bu durum Çin'i etkiliyordu.

Sun Yat Sen Çin diasporasının özellikle ekonomik desteğiyle devrimin başına geçecekti. (Mühlhahn, 2021: 242-263)

1912'de Sun Yat Sen tarafından Milliyetçi Parti (Guomintang) kurulur. Sun'un ölümünden sonra partinin başına Chiang Kai-shek geçecektir.

1916 sonrasında merkezi otoritenin çözülmesi ülkede savaş ağaları dönemini başlattı. Yerel otoriteler sahip oldukları silahlı güçleriyle bölgelerini istedikleri gibi yönetiyor bazen da birbirleriyle savaşıyorlardı.

Almanya önceki yıllarda Çin'in Shandong bölgesini işgal etmişti. Birinci Dünya Savaşında yenilen Almanya Versay Antlaşmasıyla sömürgelerini kaybetti. Shandong bölgesi Japonya'ya verildi. Çinli öğrenciler 4 Mayıs 1919'da bunu protesto ettiler (4 Mayıs Hareketi).

Başka ülkelerde de örneklerinin görüldüğü gibi Çin'de de milliyetçilik özellikle işgalcilere karşı mücadele içinde yükselecektir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Japon işgaline karşı savaş milliyetçiliğinin gelişmesinde özellikle önemlidir.

Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1921'de Şanghay'da kuruldu. Şanghay kapitalist ilişkilerin geliştiği, dış dünyaya açık bir liman kentidir.

1949 öncesinde Çin'in nüfusu 500 milyon iken sanayi işçilerinin sayısı üç milyondan azdır. Bunlar da genellikle mekanik araçların bulunmadığı küçük işletmelerde çalışmaktadır (Meisner, 1996: 21). Şanghay işçilerin varlığının daha belirgin olduğu bir kenttir. Kırsal alanda yarı feodal ilişkiler içinde yaşayan köylülüğün ayrışması zayıftır. Tarım işçileri ve yoksul köylülükten söz edilemez.

1917 Ekim devriminden sonra 1918-1919'daki Almanya devriminin başarısız olması, Avusturya ve Macaristan'daki devrimci örgütlenmelerin de sonuçsuz kalması, Avrupa ülkelerinde faşizmin –sadece İtalya ve Almanya'da değil- yükselmeye başlaması, dikkatlerin Doğu halklarının sömürgeciliğe karşı devrimci potansiyeline yönelmesini hızlandırır.

Üçüncü Enternasyonal için dünya çapında sosyalist mücadelede özellikle iki kent önemlidir: Berlin ve Şanghay. Çin dünya devriminin yeni odağı olarak görülmektedir (Studer, 2000: 254-270).

Üçüncü Enternasyonal ÇKP ile Guomindang'ın ittifakından yanadır. Bu ittifak 1923-1927 arasında hayata geçer ve ÇKP için felaketle sonuçlanır.

ÇKP, Üçüncü Enternasyonal'in çizgisinden ayrılarak zorlu mücadele içinde kendi yolunu arar ve bulur. Bu yol Marksizmin Çin koşullarına uyarlanması ya da Çinlileşmesini gerektirmektedir.

ÇİN MARKSİZMİNİN OLUŞMASI

1978 sonrasında ortaya çıkan “Çin’e özgü sosyalizm” anlayışının kökeni Çin marksizminin oluşmasına dayanır. Başarılı ve başarısız deneyler, ağır kayıplar ve çizilen zikzaklarla ilerlenmiştir ve hata yapılmadan ilerlemek de mümkün değildir.

Politik mücadelede bilinen doğrudan ayrılmak, sadece fikirlerin açılanmasıyla değil, şiddetli iç mücadeleyle gerçekleşir. Yeni görüşlerin uygulanması ne kadar başarılı olursa olsun karşı taraf genellikle ikna olmaz, belki susmak zorunda kalır ya da izleyicileri azalır.

Ekim 1917 devrimi marksizmin o güne kadar bilinen doğrularına karşı bir devrimdi. Yarı feodal, nüfusun büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu bir ülkede burjuva iktidarının devrilmesi, sosyalist devrim gerçekleşti. Bu devrim teoride öngörülmeleyen sorunlar çıkaracaktı: üretici güçlerin geliştirilmesi, kısaca modernleşme. O güne kadar bunun sadece kapitalist yolu biliniyordu ve Lenin sosyalist modernleşme olarak adlandırılacak başka bir yolun mümkün olduğunu gösterecekti. Ya bu yolda başarı kazanılacaktı ya da iktidarı burjuvaziye geri verip ona muhalif kalarak ama destekleyerek de kapitalist modernleşmenin gerçekleşmesi beklenecekti. Sosyalist devrim ancak daha sonra gerçekleşebilirdi.

Bolşeviklerin devrim ve sonrasındaki başarısı, Marksizmin Batı Avrupa’dan Asya’ya taşınması anlamına geliyordu.

Çin marksizminin oluşması da çatışma içinde ger-

çekleşti. Taraflardan birisi Üçüncü Enternasyonal –ve SBKP- ek olarak ÇKP içinde onlarla birlikte hareket edenler; diğer taraf ise Mao ve çevresidir.

Marksizmin Çinlileşmesi, teorinin sömürge ve yarı sömürge ülkelere taşınması demektir.

Marksizmde işçi sınıfı temel güçtür. Burada temel güçten mutlaka sayıca fazla olmayı anlamamak gerekir. Çarlık Rusya’sında işçi sınıfının nüfus içindeki oranı azdı; 123 milyon ve 6 milyon (Meisner, 1996: 22), ama sanayi merkezi Petograd’daki eylemliliğiyle bütün ülkeyi etkileyebiliyordu. Burada işçi sınıfının temel güç olmasını sürükleyicilik bağlamında değerlendirmek gerekir.

Çin’de sosyalist mücadelenin gelişmesi konusunda şöyle düşünülüyordu: Çin de Çarlık gibi büyük bir ülkedir, yarı feodal yapıya sahiptir ve nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluşturur. Çin’in sanayi temeli ve sanayi işçilerinin sayısı Çarlık’a göre azdır ama vardır. Çarlık’ta Petograd’ın oynadığı rolü Çin’de Şanghay oynayabilirdi.

Üçüncü Enternasyonal ve SBKP Çin’de proleter değil, ulusal demokratik devrimin ilk adım olduğunu düşünüyorlar ve geniş bir ittifak politikasını savunuyorlardı. ÇKP’den öncelikle kentlerde, özellikle Şanghay’da örgütlenmesini istiyorlardı.

ÇKP’nin kuruluş kongresine 7 bölgeden 53 parti üyesini temsilen 12 delege katıldı. Mao da bunlar arasındaydı. Kongrede Üçüncü Enternasyonal’den (Komintern) iki temsilci de hazır bulundu.

Kongre partinin öncelikli görevi olarak sanayi işçilerinin sendikalaştırılmasını belirledi. Chen Duxiu genel sekreter seçildi.

Komintern geniş ittifak politikasından yanaydı, ÇKP ile Komintang ile işbirliği yapmasını istiyordu.

Sun Yat Sen komünist değildi ama ÇKP ile Komintang arasında Çin'in bağımsızlığı ve anti emperyalizm konularında ortak noktalar olduğunu da görüyordu. 1923-1927 arasında ÇKP, Komintang ve SSCB birlikteliği yaşandı. Whampoa askeri akademisi kuruldu, modern ve güçlü bir ordunun oluşturulması için kadro yetiştirildi. Politik komiserlik sistemi kuruldu. Bu akademi Moskova'daki Kızıl Ordu Akademisi'ne benziyordu. Akademi komutanı Japonya'da askeri okulda okumuş, ardından Sun Yat Sen ile bir süre Moskova'da bulunmuş Chiang Kai-shek olurken, politik komiserlikte yöneticiliği ise de sonraki yıllarda ÇKP'de önemli rol oynayacak Zhou Enlai üstlenecekti (Mühlhahn, 2021: 284)

12 Mart 1925'te Sun Yat Sen öldü ve Komintang'ın sağ ve sol kanatları arasındaki çelişki sertleşti. Mücadelede sağın temsilcisi Chiang Kai-shek ağır basacaktı. Kai-shek ulusal ordu komutanı oldu, savaş ağalarını tasfiye ederek ülkeyi birleştirmek için ülkenin kuzeyine büyük bir askeri sefer düzenledi. Ordunun her biriminde Kızıl Ordu'dan askeri bir uzman yer alıyordu. ÇKP de savaş ağalarını tasfiye mücadelesini destekledi.

Yaklaşık 300 bin kişinin öldüğü şiddetli muharebe-lerden sonra savaş ağaları yok edilemese bile hakimiyetleri kırıldı. Bu başarının ardından Kai-shek müttefiklerinden ayrılmaya yöneldi. 1926 sonunda Komintern'le birlikte çalışmaya son verdi. Komintang içinde sağ ve sol kanatların mücadelesi sürerken Kai-shek Şanghay'da sayıca az olmayan mafya gruplarıyla anlaşarak grevci işçilere, komünist partisi binalarına ve üyelerine karşı büyük bir saldırı düzenledi. 12 Nisan'da başlayan ve birkaç ay süren saldırıda parti yöneticileriyle birlikte çok sayıda ÇKP üyesi

ve grevci işçi öldürüldü. ÇKP Şanghai başta olmak üzere örgütlü olduğu kentlerde yeraltına çekilmek zorunda kaldı.

Eskiden beri savunulan görüşten vazgeçmek kolay olmadığı için ÇKP yönetimi kentlerde ve işçiler arasında örgütlenmeyi savunmayı sürdürdü. Mao'nun kırsal alana çekilmesi ve silahlı bir güç kurması eleştirildi. Mao 1929'da merkez komitesinin silahlı gücün dağıtılması isteğine uymadı. MK tarafından çete teorisi savunmakla suçlandı ama aldırmadı. 4 Ekim 1930'da Jiangxi-Ji'an, bulunulan bölgenin en önemli kenti ele geçirilecekti.

Mao bu yıllarda, neredeyse 40 yıl sonra Deng Xiaoping tarafından kullanılacak olan belirlemeyi yapar: "Gerçeğin tek ölçütü pratiktir."

Mao Mayıs 1930'da "Kitabiliğe Karşı" başlıklı bir makale yayınladı. Burada komünistlerin gözleri kapalı dolaştıklarını ve sürekli saçmaladıklarını anlatarak, kitap açığı kapamanın kolay bir iş olduğunu savunacaktı. Yemek hazırlamak bile daha zordu (Lovell, 2019: 35).

Mao'nun burada anlatmak istediği, pratikte sorunlarla karşılaşan komünist kadroların çözümü öncelikle kitaplarda aramaları, sorunun tarihini incelemekten kaçınmalarıdır. ÇKP yönetiminin Mao'nun kırsal bölgeye çekilip silahlı güç kurmasına itirazının kaynağı da burasıdır: Sovyet devriminde böyle yapılmamıştır, kitaplarda böyle yazmamaktadır!

Mao aynı yıllarda sosyalist teorinin Çin koşullarına uygulanması, Sovyet deneyinin taklit edilmesinden kaçınılması gerektiği konusunda yazacaktır.

"Değişiklik yapmadan onları kopyalar ve uygularsak, ayakkabıya uydurmak için ayakları kesmiş oluruz ve kay-

bederiz.” (Lovell, 2019: 36)

Uzun süren halk savaşı, şehirlerin kırlardan kuşatılmasını temel alan teori, sonraki yıllarda pratik içinde şekillenecektir.

Burada iki nokta önemlidir.

Birincisi; Şanghay ve diğer kentlerde Chiang Kai-shek ve mafya çeteleri tarafından gerçekleştirilen komünist katliamı, yarı sömürge bir ülkede kentler emperyalizmin işgali altında olduğu için değil, yerli gericiler tarafından hayata geçirilmiştir. Şanghay’da etkin durumda olan Fransızlar da tepki göstermemiştir.

İkincisi; devrim için etkili bir silahlı güç (ordu) gereklidir. Bu ordu, köylü ordusudur. Ordu hem kırsal alanda kurulduğu ve hem de köylülük az ayrılmış olduğu için tarım işçilerini kapsamamaktadır.

Sonraki yıllarda “temel güç köylülüktür” olarak da formüle edilen bu anlayışın içeriği ülkenin sosyo-ekonomik yapısına göre değişir. Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde temel güç köylülüktür ama Küba gibi devrimin kırlardan şehirlere yönelik bir rota izlediği bağımlı kapitalist ülkelerdeki köylülük, Çin ve benzeri ülkelerdeki köylülükten farklıdır. Köylülük ayrılmış olduğu için savaşa katılan tarım işçileri, yoksul köylülük ve Latin Amerika ülkeleri özelinde özellikle küçük köylülüktür. Zengin köylülük ya da tarım burjuvazisi devrimin hedefleri arasındadır.

Çin’e özgü devrim anlayışı ve ardından gelen Çin’e özgü sosyalizm arayışı 1930’lu yıllarda başlar.

Kırsal alanda kurulan kızıl siyasi iktidarlar, bunların sürekli genişleyip daralması, Chiang Kai-shek ordusuyla savaşı, uzun yürüyüş, verilen ağır kayıplar, Japon işgali,

bu işgale karşı Komintang ile kurulan birleşik cephe, savaş geliştikçe komünistlerin gerek politik gerekse askeri olarak ağır basmaları, Japonya'nın yenilgisinden sonra Komintang ile yaşanan iç savaşın kazanılması ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasının ayrıntılı anlatımına yer vermeyeceğim.

Daha önce uygulanıp başarılı olmuş bir teorideki değişim ancak şiddetli iç mücadele ve pratiğin belirleyici olmasıyla mümkündür. ÇKP'nin Sovyet devrim modelinden uzaklaşarak teoriyi Çinlileştirmesi, farklı devrim modelinin pratikte sürekli başarı kazanmasıyla gerçekleşmiştir.

1949-1976 DÖNEMİ

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından Mao'nun ölümüne kadar süren bu dönem değişik alt başlıklarla incelenecektir.

Komünistler ve Milliyetçilik

Çin'de kurtarılmış bölgeyi ziyaret eden Edgar Snow, *Red Star over China* (Çin Üzerinde Kızıl Yıldız) kitabını yazar. Büyük ilgi gören kitap Mao'yu ve Çin komünistlerinin çok sayıda ülkede tanınmasını sağlar. Sonraki yıllarda dünyanın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan ve Mao'nun halk savaşı anlayışını savunan örgütler de kitabı eğitim çalışmalarında kullanacaklardır.

Snow kitabında Çin komünistleri için, “onlar önce milliyetçi sonra komünisttir” der. (Aktaran Lovell, 2019: 75)

Ulusal kurtuluş savaşı veren, sömürgeci gücü kovatmak isteyen bütün ülkelerde benzer durum vardır. Ülkenin bağımsız olması, kendi kaynaklarına ve kültürüne sahip çıkması kaçınılmaz olarak milliyetçiliği de gerektirir.

Her ulusal kurtuluş savaşı aynı zamanda iç savaştır. Savaş sadece ülkeyi işgal eden emperyalist güce karşı değil, bağımsızlıktan yana olan ama bundan sonra farklı bir düzen isteyenlere karşı da yürütülür. ÇKP ile Komintang arasındaki savaş bu özelliكتedir. Ulusal bir parti olarak Komintang da bağımsızlıktan, yabancı işgalciden kurtulmaktan yanadır, bu nedenle Japonya'ya karşı savaşta yer

alır. Diğer yandan ÇKP'ye karşıdır, bağımsızlıktan sonra sosyalizm değil, kapitalizm istemektedir.

Çin'in farklı özelliği sömürge değil, yarı sömürge olmasıdır. Çin hiçbir zaman tümüyle işgal edilememiştir. Merkezi yönetim çözülmüş, savaş ağaları ve işgalciler ülkenin geniş kesiminde egemenlik kurabilmiştir ama ülke yıllarca ne savaş ağalarının, ne ÇKP'nin, ne Komintang'ın ve ne de Japonya'nın tümüyle denetimi altına girmemiştir.

ÇKP ile Komintang arasındaki savaş 1937'de Japonya işgaline kadar sürmüştür, işgal sırasında sona ermemekle birlikte geri planda kalmış, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilgisinin kesinleşmesinin ardından 1945-1949 arasında iç savaş olarak yaşanmıştır.

Savaşı kaybeden Komintang ve Chiang Kai-shek Taiwan'a gidecektir.

Çin, Yugoslavya ve Arnavutluk gibi SSCB'den önemli askeri destek almadan devrimini başarmış ülkelerden birisidir.

Frantz Fanon Fransa'nın Cezayir sömürgeciliği hakkında, "Cezayir'in sadece toprağı değil, dili ve kültürü de işgal altındadır" der. (Bkz. www.enginekinerkitaplar.blogspot.com daki Frantz Fanon kitabı.)

Çin için benzeri gelişme yaşanmamıştır. Arapça yerine Fransızcanın dayatılması gibi Çince yerine başka dil dayatılmamış, Çin kültürünün temel bileşeni Konfüçyüs Öğretisi de kalmıştır.

Bu durumda sosyal düzenin değişmesiyle de olsa süreklilik daha somuttur: ne dil ne de kültürün temel bileşeni değişiklik yaşamamıştır.

Çin’de bağımsız ulusal devletin kuruluşunu komünistler sağlamıştır. Sömürgecilikten savaşla kurtulan başka ülkelerde de benzeri durum vardır.

İlk Yıllar

1949’de Çin Komünist Partisi’nin üye sayısı 4,5 milyon iken, ülke nüfusu 540 milyonu (Mühlhahn, 2019: 391). İlk iş büyük hasar görmüş geniş ülkede denetim sağlamaktı. Sayıları iki milyon olarak tahmin edilen yerel silahlı gruplar vardı, bunların ÇKP ve halk ordusuyla örgütsel bağı yoktu.

Ülkede halkın demokratik diktatörlüğü kuruldu. Halk tanımı şöyleydi: işçiler, köylüler, kent küçük burjuvazisi ve ulusal burjuvazi. Bunun akıllıca bir tercih olduğu belirtilmelidir. Devrim sonrasında komprador burjuvazi ve karşı devrimciler üzerinde diktatörlük kurulmak zorundadır ve işçilerin çok az olduğu Çin gibi bir ülkede bunun adı proletarya diktatörlüğü olamaz.

Devrimin ilk yıllarında karma ekonomi uygulandı. Sanayi işletmeleri devlet mülkiyetindeyken çok sayıda özel üretim ve ticaret işletmesi de bulunuyordu. Yeni demokrasi olarak adlandırılan bu sistemde gerekli şartlar oluştuktan sonra üretim araçlarının tümünde özel mülkiyet kaldırılacaktı.

Stalin Çin’deki politikayı uygun bulduğu gibi sosyalist rejimlerin kurulduğu Doğu Avrupa ülkeleri yönetimlerini de sosyalizm yönünde gelişmek için hızlı hareket etmemeleri konusunda uyarıyordu. SSCB’de 1928-1931 arasında yapıldığı gibi tarımda hızlı kolektifleştirmenin köylülerin bir bölümüyle ciddi çelişkiler doğurabileceğini belirtiyordu. (Aktaran Wemheuer, 2019: 46).

Çin ve Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkeleri devrim sonrası SSCB'den farklı durumdaydılar. SBKP'nin hızlı sanayileşmeye karar vermesi uzun ve sert tartışmalar sonucu gerçekleşir. Yakın gelecekte emperyalist ülkelerin saldırısı bekleniyordu ve buna karşı koyabilmek için de hızlı sanayileşme gerekiyordu. Çarlık Rusya'sı 1905'te Japonya'ya ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Almanya'ya karşı savaşları kaybetmiş, devrim hükümeti Almanya ile ağır hükümler içeren Brest Litovsk Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı.

Lenin döneminde uygulanan Yeni Ekonomik Politika (NEP) ile hızlı sanayileşme sağlanamazdı. Savaş yakın bir tehlike ise eğer, bu politikadan vazgeçilmeli ve tarımda hızlı kolektifleştirmeye birlikte ağır sanayiye öncelik veren hızlı sanayileşmeye yönelmek gerekiyordu. Bu konudaki tartışmalarla ilgili bilgi Boetticher'in kitabından edilebilir.

Çin ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkeler için emperyalizmin doğrudan askeri müdahalede bulunması tehlikesi yoktu. ABD karşısında SSCB büyük bir askeri güç, üstelik nükleer güç olduğu için şu veya bu sosyalist ülkenin askeri saldırıyla karşılaşması mümkün değildi.

Stalin Çin dahil yeni sosyalist ülkelere kamulaştırmalarda acele edilmemesini, SSCB'deki hızlı uygulamaların ve bunların özellikle köylülük için ağır sonuçlarının tekrarlanmamasını önerir. Başka bir deyişle; SSCB 1930'lu yıllarda hızla gelişmek zorundaydı çünkü dış saldırı tehlikesi vardı, şimdi öyle değildir.

Haziran 1950'de düzenlenen bir konferansta Mao karma ekonomiyle karakterize olan yeni demokrasinin 20-30 yıl sürebileceğini belirtir. Partide bu sürenin kısalabileceği yönünde tartışmalar vardır. Moskova'da eğitim

gören Liu Shaoqi ve Zhang Wentian öncelikle tarıma daha sonra ağır sanayiye öncelik verilmesini savunmaktadırlar. NEP benzeri bu politikanın uygulanması konusunda Stalin de aynı görüştedir. Çin zayıf sanayiye ve ekonomik güce sahiptir, bu temelde plan ekonomisi gelişemez. Tarıma makine girişi yapıldıkça kolektifleştirme yapılmalıdır (Mühlhahn, 2019: 453).

Tarımda kolektif üretimde ilk aşama olarak kamulaştırma değil, kooperatifleştirme savunulmaktadır.

Bu anlayış birkaç yıl sonra değişecektir.

Bu konuda iki neden sayılabilir.

Birincisi; kırsal alanda bazı parti yöneticilerinin hızlı kamulaştırma istemeleridir. Bunlara göre tarımdaki mevcut düzen köylülüğün ayrışarak zenginlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ek olarak büyük birimlerde yapılacak tarım üretiminin daha verimli olacağı savunulmaktadır.

Lenin'in Rusya'da Kapitalizmin gelişmesi kitabıyla gerekçelendirilen bu anlayışın sosyalist ülkelerde geçerli olmadığı sonraki yıllarda sürekli olarak görülecek, Çin de aynı tecrübeyi yaşayacaktır.

Lenin ABD'deki kapitalist çiftliklerin geniş bir alanda verimli üretim yapmasından hareketle sosyalist kolektif çiftliklerin de küçük aile tarımından daha verimli olacağı sonucuna varmaktadır. Pratikte ise tersi görülmüştür. Sosyalist ülkeler içinde tarımsal üretimde başarılı ülkelerden birisi olan Bulgaristan'da bu başarı kolhozlar bünyesinde aile tarımına izin verilerek sağlanacaktır (Bkz. www.engerkinerkitaplar.blogspot.com da Sosyalizmden kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri.)

Büyük kapitalist çiftlik özel mülkiyettir, ücretli işçiler çalışır ve verim yüksektir. Aynı verime kolхозlarda ulaşılamamış, küçük tarım alanlarında yapılan aile tarımının daha verimli olduğu görülmüştür.

İkincisi; 1951-1953'teki Kore savaşında Çin'in doğrudan olmasa bile dolaylı olarak ABD ile karşılaşması olabilir. Çin bu savaşta askeri olarak Kuzey Kore'yi desteklemiştir. Bu savaş sırasında ABD, ÇHC tarafından "Çin toprağı" olarak görülen Taiwan'a askeri garanti verecektir. Bu garanti olmadığında Çin'in Taiwan'ı hızla işgal etmesi sorun olmazdı.

O yıllarda sosyalist ülkelerin yanı sıra sömürge ülke halklarında da SSCB'ye büyük sempati vardı. Çin, SSCB'yi "büyük birader", Stalin'i de "Çin halkının en iyi dostu" olarak görüyordu. "Geleceğimiz SSCB'nin bugünüdür" sloganı kullanılıyordu (Wemheuer, 2019: 46).

SSCB kısa sürede sanayi ülkesine dönüşebilmişse, Çin de bunu başarabilirdi.

O yılların sosyalizm anlayışında SSCB örneğı ve hızlı sanayileşme belirleyicidir. Başarı, o başarının şartları ve nasıl ulaşıldığı yeterince dikkate alınmadan hızla kopyalanır. Bu konuda Stalin'in uyarıları da etkili olmayacaktır.

Mao 15.6.1953'te Politkbüro'da yaptığı konuşmada, yeni demokrasinin mevcut şartlara uymadığını ve sosyalizmin gelişmesini engellediğini söyleyecektir.

Mao'nun görüş değiştirmesinin temelinde ek bir neden daha vardı: devlet ve özel işletmelerin birlikte gelişmesi yolsuzluklara neden oluyordu. Özel işletme sahipleri için belirleyici olan, devlet işletmelerindeki tanındıklarıdır. Onlardan kredi ve değişik hammaddeleri kolayca temin edip rakiplerinin önüne geçebiliyorlardı (Mühlhahn, 2019:

454).

1954'ten başlayarak ağır sanayiye öncelik veren ve tarımda kolektifleştirmeyi içeren sosyalizmin inşası aşamasına geçilir.

SSCB Modeli Gelişme (1953-1957)

Çin ekonomisinin gelişmesinde SSCB desteği büyük önem taşımaya başlar. Çin'de altyapı zayıftır ve büyük teknik eleman açığı vardır. SSCB yoğun bilgi, uzman kadro ve teknoloji transferine yönelir. İlk yıllarda ülkede sanayi hızla gelişir.

1950'li yılların sonlarında ağır sanayinin genel sanayi üretimi içindeki payı yüzde 55'tir (1952'de yüzde 35,5). Kentlerin nüfusu artar.

Ülke nüfusu 1950'de yaklaşık 550 milyondan, 1960'ta yaklaşık 670 milyona çıkacaktır. Köylerden kentlere, engellenmeye çalışılmasına rağmen iş bulmak ve daha iyi hayat şartları için göç başlar (Mühlhahn, 2019: 456-475).

Sovyet modeli gelişme 1950'li yılların sonlarında tıkanmaya başlar. Bu modelin temellerinden birisi tarımdan sanayiye yüksek kaynak aktarımıdır ama Çin'de tarımsal üretim bunun için yeterli değildir. Bu üretim sanayi için gerekli hammaddelerin ithalinin finansmanını sağlayamıyordu. Önceden de belirtildiği gibi dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini barındıran Çin'de ekilebilir toprak oranı dünya genelinin yüzde 14'ü kadardı. Çin'de tarım üretimi imparatorluk döneminden beri sorunluydu. Nüfusun beslenmesinde sürekli sorun yaşanıyordu. Nüfusun 1950-1960 arasında yaklaşık 120 milyon artması da dikkate alındığında beslenme sorununun kritiklediği dü-

şünülebilir.

1956 yılı SSCB-ÇHC ilişkisinde dönüm noktasıdır denilebilir.

Hruşçev SBKP'nin 20. Kongresi'nde yaptığı konuşmada Stalin'i şiddetle eleştirir, ülkede tek adam rejimi kurmakla suçlar. Mao, Stalin'in Çin ile ilgili politikasının eleştirilmesinden yanadır. Önceden de belirtildiği gibi Üçüncü Enternasyonal ve Stalin'in genel sekreteri olduğu SBKP yıllarca ÇKP'nin Komintang ile ittifak yapması politikasını savunmuşlar, ÇKP'yi buna zorlamışlar ve sonuçta ÇKP ağır kayıplar yaşamıştır.

Ek olarak Mao'nun Stalin'in Çin için savunduğu “sosyalizme yavaş geçiş” politikasından memnun olduğu da söylenemezdi.

Hruşçev'in konuşmasındaki diğer belirlemeleri Mao ve ÇKP kabul etmiyordu: merkezi planın gevşetilmesi, tüketim malları sektörüne önem verilmesi, barış içinde bir arada yaşama, sosyalizmin barış içinde üretici güçlerin geliştirilmesinde emperyalist ülkeleri geçmesi ve böylece dünya halkları tarafından sosyalizmin üstünlüğünün görülmesi...

Bu konuşmanın ardından Polonya ve Macaristan'da yönetime karşı gösteriler olur. Macaristan'daki Kızıl Ordu tarafından bastırılacaktır.

Bu gösteriler –bunlara 1953'te yine Kızıl Ordu tarafından bastırılan Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ndeki ayaklanmayı da eklemek gerekir- komünist partilerin iktidara yeni geldikleri ülkelerde durumun istikrarlı olma-
dığının göstergesidir.

ÇHC ile SCB arasındaki çelişki keskinleşir. Karşılıklı

eleştiriler ve suçlamalardan sonra 1960'da SSCB Çin'deki kadrolarını çeker. SSCB'nin desteğine rağmen Sovyet modeli gelişme zaten çıkmaza girmişti ve SSCB'nin yardımı kesmesi ve teknik kadroları çekmesinin ardından sürdürülemez duruma gelir.

Bu yıllarda Liu Shaoqi ve Zhou Enlai sosyalizme geçişin yavaşlatılmasından yanayken, Mao kitle seferberliğine dayanan hızlı dönüşümden yanadır.

ÇKP sosyalizmin kuruluş politikasını değiştirecektir.

İleriye Doğru Büyük Atılım (1958-1965)

SSCB'nin Çin'in ekonomik gelişmesini değişik yardımlarla desteklemekten vazgeçmesi ve teknik kadrolarını çekmesi ülkeyi zor durumda bırakır. Çin, ağır sanayiye öncelik veren ve büyük üretim birimleri kurulmasını öngören gelişme politikasını kendisi yürütebilecek durumda değildir. En başta tarımsal üretim sorunu vardır.

Mao 1963'ten başlayarak SBKP'yi sosyalizme ihanetle suçlarken Çin'de sosyalizmin kurulması konusunda şimdiye kadar denenmemiş farklı bir yola girilmesini savunur.

Burada şaşırılacak bir şey yoktur. Lenin, sosyalizm için gerekli gelişmiş toplumun kurulabilmesi için kapitalist gelişmenin zorunlu olmadığını, modernleşmenin sosyalist yoldan yapılabileceğini savunmuş, bu yoldan gelişme başarı kazandıktan sonra "sosyalist modernleşme" olarak adlandırılmıştı. Burada belirleyici olan başarıdır. Hedef teorik olarak ortaya konulur ama teorinin kaderini pratikteki başarısı belirleyecektir.

Mao tarımsal ve giderek sanayi alanında farklı bir

gelişme modelini savunur. Bu görüşün temelinde büyük komünlerin kurulması bulunmaktadır.

Büyük halk komünleri tarım, sanayi, ticaret ve silahlı gücü birleştirecekti. Amaçlardan birisi geri kalmış iç bölgelerin gelişmesiydi.

Komünler büyük su tasarrufu projelerini hayata geçirecek, küçük fabrikalar kuracak ve değişik aletler üreteceklerdi. Komünlerde hastaneler, okullar ve yaşlılarla engellilerin bakım birimleri bulunacaktı. Evler çalışma gruplarında örgütlenecek ve her grubun bir görevi olacaktı. Komünlerde ortak kantinler kurulacak, birlikte yemek yenilecek ve böylece insanlar arasında komünist ilişkiler de gelişecekti. Bu komünler kentle kır, bedensel ve zihni çalışma, işçilerle köylüler arasındaki farkı azaltacaktı.

1959'a kadar 24.000 komün kuruldu, bunlarda 2000'den 20.000'e kadar ev birleştirilmişti (Mühlhahn, 2019: 476).

Komünlerin fazla büyük ve verimsiz olduğu anlaşıldığında küçültülerek sayı artırılacaktı. 1963'te 74.000 komün vardı.

Komünler sulama kanalları, küçük sanayi fırınları inşa ederek demir ve çelik üretimini artıracaktı.

İleriye Doğru Büyük Atılım'ın sonucu büyük oranda fiyasko oldu denilebilir.

Tarımın büyük üretim birimleri içinde örgütlenmesiyle tarım üretiminin artması bekleniyordu ama tersi oldu. Diğer sosyalist ülkelerin de yaşadığı bu deneyi Çin ağır bedel ödeyerek yaşayacaktı. Tarım üretimi hızla azaldı. Plansızlık, koordinasyonsuzluk ve 1959-1961'deki kuraklık da buna katkıda bulundu.

1959'da kuzey Çin'de açlık başladı, yetersiz beslenme sonucu ölümler gerçekleşti. En kötü üç yıl, 1959-1961 arasında resmi rakamlara göre 16-17 milyon kişi açlıktan ve yetersiz beslenmeden hayatını kaybedecekti. Bu konuda daha gerçekçi rakam olarak 26-30 milyon kişi verilmektedir.

Büyük bir ekolojik tahribat yaşandı. Demir-çelik üretimi için kurulan küçük fırınlara yakıt bulmak amacıyla ormanlar tahrip edildi. (a.g.e. s: 482)

Köylerde kurulan küçük fırınlarda üretilen demir ve çelik kalite olarak düşüktü ve birçok alanda kullanılacak durumda değildi. Büyük bir israf yaşandı.

Mao ve ÇKP köylerde kurulan küçük fırınlarda kaliteli demir-çelik üretilmeyeceğini, bunun için ısı derecesi yüksek büyük fırınlar gerektiğini, bunun da büyük üretim birimi demek olduğunu bilmiyor muydu? Bilenler mutlaka vardı ama ihtiraslı planlar yapmak ve tekniğin yerine iradeyi geçirmeyi istemek Çin örneğinde ileri boyutlarda bulunmakla birlikte başka sosyalist ülkelerde de vardır.

Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri kitabında Bulgaristan'ın sanayileşmesinde önemli yeri olması planlanan Kremikovci metal fabrikası örneğini vermiştim. SSCB, Bulgaristan'ın hızla sanayileşmesi için uzmanlarını gönderir ve çeşitli yardımlar yaparken, geçmişten edindikleri tecrübeler ışığında uyarılarda da bulunuyordu. Buna göre Bulgaristan'daki demir filizinde demir oranı düşüktü. Metal üretimi için önce filizin saflaştırılması gerekiyordu, bu da zor ve pahalı bir süreçti. Bulgaristan Komünist Partisi Balkanların en büyük metal fabrikasını kurmak için uyarıları dinlemedi ve Kremikovci kuruldu.

Romanya ve SSCB'den gelen yabancı maddelerden

arındırılmış demir daha ucuzdu. Bu düşünülmediği için fabrika deniz kenarında kurulmamıştı ve bu da ek ulaşım masrafı getiriyordu. Sonuç verimsiz üretim ve büyük çevre kirlenmesiydi.

İleriye Doğru Büyük Atılım'da yaşanan açlıktan ölümlerle, SSCB'de hızlı kolektifleştirme sırasında Ukrayna'da yaşanan ölümler –Holodomor olarak anılır- karşılaştırılır. Bu karşılaştırma doğru değildir.

Stalin'in tarımda hızlı kolektifleştirme politikasının açık amacı vardı: ağır sanayiye mümkün olduğu kadar fazla kaynak aktarılması ve hızlı sanayileşme... Bu hedefe ulaşmanın faturası ağır olmuştur ama yapılabilmıştır. İleriye Doğru Büyük Atılım konusunda benzer saptama yapılamaz. Kırsal yerleşim birimlerinde belirli bir gelişme sağlanabilmiştir ama amaçlanan hedeften uzağa düşülmüştür. İleriye Doğru Büyük Atılım fazla ihtiraslı ve yanlış bir girişimdi. ÇKP'nin halk içinde yıpranmasına da neden oldu.

Sosyalizmin hızla kurulması ve insanlar arasında komünist ilişkilerin oluşması amacıyla yapılan girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Ocak 1962'de 7000 kadroyla –rakamın yüksekliğine dikkatinizi çekerim- yapılan Marksizm Çalışma Konferansı'nda Mao, İleriye Doğru Büyük Atılım'ın başarısızlığından sorumlu tutuldu ve özeleştirisi yapması istendi. Mao başarısızlığın tek sorumlusu olduğunu kabul etmedi, politikadaki etkisi azaldı. Devlet başkanlığını Liu Shaoqi'ye bırakmak zorunda kaldı, geri plana çekildi (Dabringhaus,2008: 83).

Liu Shaoqi'nin birkaç yıl sonra başlatılan Kültür Devrimi'nde özellikle hedef alınan kişi olmasında, partiden ihraç edilmesinde Mao'yu geri çekilmeye zorlayan ön

plandaki kişi olmasının önemli rolü vardır.

İleriye Doğru Büyük Atılım 1957-1965 dönemini kapsamakla birlikte bunun yarısı, 1961-1965, ilk dönemin yarattığı zararın düzeltilmesidir. Mao'nun sosyalizmin inşası konusundaki politikalarının başarısızlığı sonucu geri plana çekilmek zorunda kaldığı bu yıllarda ekonomik durum düzelir. Yatırımların ağırlığı makine ve çelik üretiminden gübre üretimine kaydırılır. Ağır sanayinin toplam sanayi üretimi içindeki payı yüzde 66,7'den 53,5'e düşer. Sanayi birimlerinde işçilerin yönetimi yerine yöneticiye daha büyük sorumluluk verilir. Kırsal alanca komünler küçültülür, aile tarımı güçlendirilir. Başbakan Zhou Enlai 1962'de tarımda ve sanayide durumun düzeldiğini, her alanda üretimin arttığını açıklar (Zhang, 1996: 16).

Mao'ya göre İleriye Doğru Büyük Atılım'ın başarısızlığının nedeni iyi yürütülememesi, parti içindeki diğer önderler ve klikler tarafından sabote edilmesiydi. (a.g.e. s: 490) Mao ek olarak partideki revizyonizm tehlikesine dikkat çeker. Revizyonistler tarımda küçük üretimi ve daha da önemlisi teknikçiliği savunmaktadırlar. Mao'nun anlayışına göre sosyalist toplumun kurulmasında belirleyici olan insan bilincindeki gelişmedir, üretim araçlarında gelişme de önemli olmakla birlikte geri planda olmak durumundadır.

İleriye Doğru Büyük Atılım, Mao'nun üretici güçlerin yetersiz gelişme düzeyini dikkate almadan sosyalist insanın örgütlenme, propaganda ve kitle seferberliği temelinde yaratılması anlayışının başarısızlığıyla sonuçlandı. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin büyük komünlerde örgütlenmesi, kolektif üretim ve yaşam politikası üretimde gerilemeyle sonuçlandı. Çin'de tarım üretiminin tökezlemesi ekonomik kriz anlamına gelir. Üretiminin artırılmasında aile işletmelerine önem verilmesi ve

gübre üretimine büyük yatırım yapılması önemlidir.

ÇKP, Mao'nun yanlış politikasına hızlı müdahale ederek zararın iyice büyümesini önlemiştir.

Buradan Kültür Devrimi'ne geçilecektir.

Bu bölüme başlamadan önce ÇKP'de iki çizgi mücadelesinin açıklanması gerekir. ÇKP'nin parti içi sorunların çözümündeki farklı özellikleri Kültür devrimi sırasında açık olarak görülecektir.

İki Çizgi Mücadelesi

SBKP ve bu partinin özelliklerini almış iktidardaki diğer komünist partilerinde örgüt içindeki sorunlar Politik Büro'da çözülür. Bazen konuyla ilgili merkez komitesi toplantısı da yapılır. Kitle sadece sonucu öğrenir. Bu sonuç ortaya çıkıncaya kadar kim hangi görüşü savunmuştur, parti içindeki mücadele hangi aşamalardan geçmiştir, kimler nasıl tasfiye edilmiştir; bu konularda parti üyelerinin bile bilgisi azdır.

ÇKP'de ise Politik Büro'daki önemli bir sorun sadece parti içinde değil, halk içinde de yayılır. Taraflar hem parti üyeleri hem de halk içindeki taraftarlarını harekete geçirirler. Karşılıklı suçlamaların yer aldığı duvar gazeteleri yayınlanır, kitle toplantıları yapılır. taraftarlar arasındaki tartışma bazen çatışmaya da dönüşür.

Bu özelliğin uzun süren halk savaşı döneminde kurtarılmış bölgelerde oluşan kızıl siyasi iktidarlarla ortaya çıktığı düşünülebilir. Kurtarılmış bölgelerde parti yasadışı değildir, her şey açık yapılabilir. Parti kentlerdeki gibi yıllarca illegal çalışmak zorunda kalsaydı parti içindeki önemli sorunların duvar gazeteleri, diğer yayınlar ve açık

toplantılarla parti üyelerine ve genel olarak halka yansıtılması mümkün olmazdı.

Kültür Devrimi Mao'nun "merkezleri bombalayın" sözünün yer aldığı ve hemen her gazetede yayınlanan afişle başlar.

ÇKP içinde 1949'dan sonra sürekli olarak iki çizgi mücadelesinden söz edilebilir. Taraflardan birisi Mao iken, diğeri Liu Shaoqi ve daha geri planda Deng Xiaoping'dir.

SSCB'nin sosyalist modernleşme çizgisinin taklit edildiği yıllarda Liu tarıma öncelik veren daha dengeli bir gelişme çizgisi önerirken, Mao daha hızlı ilerlenmesini istiyordu.

Sosyalist modernleşme çizgisinin sürdürülemeyeceği anlaşılınca Mao'nun "İleriye Doğru Büyük Atılım" uygulaması geldi. Bu kampanya başarısızlıkla sonuçlanırken durumu düzeltmek yine Liu'ya düşecekti. Mao başarısızlığı kabul etmiyordu ama durum o kadar açıktı ki, direnemedi ve geri çekildi.

Kültür Devrimi'nde Liu Shoqi'nin baş düşman ilan edilmesi, kapitalizmi restore etmeye çalışmakla suçlanması, partiden ihraç edilmesi, tutuklanması ve hapis hane kronik hastalıkları nedeniyle kullanmak zorunda olduğu ilaçları verilmeyerek öldürülmesi gerçekleşti.

Okulların kapatılarak lise ve üniversite öğrencilerinin harekete geçirilmesi, Kızıl Muhafızlar, hedef alınan kişilerin suçlayıcı yazılarla dolu pankartlarla dolaştırılarak kitle içinde aşağılanmaları Kültür Devrimi'nin kitlesel uygulamaları arasındadır.

Parti içinde farklı görüşlerin bulunması ÇKP'ye özgü değildir. Özgün olan görüşler arasındaki mücadelenin

parti tabanında ve parti dışında da yürümesi, sert kampanyalar düzenlenmesi ve şiddet kullanılmasıdır. Bu bir politik mücadele tarzıdır ve bazen kitle çizgisi olarak da adlandırılmaktadır.

Parti içindeki iki çizgi mücadelesi tarafların değişmesiyle Mao'nun ölümünden sonra da sürecektir.

Kültür Devrimi (1966-1976)

Tam adıyla Büyük Proleter Kültür Devrimi'dir. 1966-1976 dönemini kaplayan Kültür Devrimi kendi içinde bölümlere ayrılır. İleriye Doğru Büyük Atılım örneğindeki gibi çok sayıda can kaybına yol açmamış olmakla birlikte, Çin toplumunu değişik yönlerden daha fazla etkilemiştir. Kültür Devrimi'nin dünya çapındaki etkileri de büyük olmuş, Batı Avrupa ülkelerinden Latin Amerika'ya, oradan Türkiye dahil olmak üzere başka ülkelerdeki aydınları ve öğrencileri etkilemiştir.

Kültür Devrimi aniden başlamadı. İleriye Doğru Büyük Atılım'ın başarısızlıkla sonuçlanması ve eleştirilerin hedefi olmasının ardından geri plana çekilen Mao Eylül 1960'da sosyalist eğitim kampanyası açtı. Bu kampanya ile kentlerdeki sınıf savaşının yenilenmesi, kırlarda ise revizyonizme karşı çıkılması hedefleniyordu. Mao, İleriye Doğru Büyük Atılım'da başarısızlıkla sonuçlanan büyük köylü komünleri kurulması eyleminin geriye çevrilmesini revizyonizm olarak değerlendiriyordu. Bu görüşü savunulara karşı sınıf mücadelesi yürütülmeliydi (Mühlhahn, 2021: 489-490).

Mao askeri disiplini öne çıkardı. Gelecek nesillerin eğitiminde asker komünistler örnek olarak gösterilmeye başlandı. Lin Biao'nun da desteğiyle Mao 1964'tan başla-

arak yönetim aygıtındaki askerleri örnek almasını isteyecekti. Politik komiserler sivil yönetimin değişik kademelerinde yer almaya başladılar.

Üç Dünya Teorisi ortaya atıldı. Bu teoriye göre dünya üçe ayrılıyordu: ABD'nin başını çektiği emperyalist blok, SSCB'nin liderliğindeki sosyal emperyalist blok ve diğer ülkeler (üçüncü dünya). Sovyet sosyal emperyalizmi ABD'den daha tehlikeliydi ve buna karşı ikinci bloktaki özellikle Avrupa ülkeleriyle ittifak yapılabilirdi.

Mao'nun yüceltilmesi kampanyası başladı ve Mao'nun sözleri Kızıl Kitap olarak yayınlandı Bu kitap çok sayıda başka dilin yanı sıra Türkçede de yayınlanacaktı.

Mao daha sonra Kültür Devrimi'nin temel bileşeni olan "sosyalizmde sınıf mücadelesi" teorisini ortaya attı. Sosyalizmde sınıf mücadelesi sadece halk içinde değil, parti içinde de sürecekti. Parti içindeki sınıf düşmanları, kapitalist yolcular temizlenmeliydi.

ÇKP'de SBKP'deki gibi ayrıcalıklı bir kesimin varlığı kapitalizme dönüşle sonuçlanabilirdi (age. 497)

Şubat 1965'te Mao 30 yıldan beri evli olduğu eski tiyatro oyuncusu Jiang Qing'i (1914-1991) Şanghay'a gönderdi. Geçerken belirtmek gerek: bu isim Mao'nun ölümünden sonra onun çizgisini sürdürmeyi amaçlayan ve "dörtlü çete" olarak adlandırılan grupta yer alacak, tutuklanarak yargılanacak, mahkemede -Kültür devrimini kastederek- "Devrim yapmak suç değildir" sözüyle anılacak, idama mahkum edilecek, cezası sonra ömür boyu hapse çevrilecekti. Şanghay'da ilk hedef tarihçi Wu Han (aynı zamanda Pekin Belediye Başkan Yardımcısı) idi. Wu Han'ın 1961'de yazdığı "Huai Ruis'in Görevden Uzaklaştırılması" metninde gerçekte Mao'yu eleştirdiğine inanılıyordu. Mao, Kültür Devrimi sözünü ilk kez 16.5.1966'da

Politik Büro'ya yazdığı mektupta kullanır. İlk hedef olarak revizyonizmin merkezi olarak gördüğü Şanghay'ı seçmişti. Parti önderliğindeki, partideki ve toplumdaki karşı devrimci unsurlar temizlenmeli, bütün kademelerdeki parti komiteleri Çin Hruşçevlerine karşı dikkatli olmalıydı (age. 498-99).

Mao'nun görüşlerine karşı parti içinde Liu Shaoqi, Deng Xiaoping ve belirli oranda Thou Enlai çevresinde önemli bir güç bulunuyordu. Mao sadece görüşlerini açıklayarak ilerleyemezdi. ÇKP dışında bir yapı ve harekete geçirilebilecek büyük bir kitle gerekiyordu.

Bu kitle lise, üniversite öğrencilerinde, genç askerlerde ve genç kadrolarda bulunacaktı.

Öğrencilerin serbestleşmesi için okullara giriş sınavları kaldırıldı, öğrenimde güz yarıyılı geleceğe kaydırıldı. Böylece milyonlarca orta öğrenim ve üniversite öğrencisi serbest kaldı. Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping tarafından üniversitelerde ve diğer okullarda denetimi sağlaması için gönderilen kişiler Mao tarafından devrimci hareketi bastırmaya yönelik elemanlar ve istekleri de revizyonist olarak nitelendirildi. Geri çekildiler.

Mao'ya göre yüksek öğrenim elit insanlar yetiştiriyordu, eğitim süresi kısaltılmalı ve meslek eğitimine önem verilmeliydi. Profesörler ve üniversitelerdeki diğer öğretim üyeleri revizyonistlikle suçlandılar.

Genç insanlar, hangi toplumda yaşarlarsa yaşasınlar, yerleşmiş işleyişlere, değer yargılarına tepki duyarlar. Mao öğrenci, asker, parti kadrosu durumundaki gençlerin tepkisini başta parti olmak üzere yerleşmiş yapılara karşı çıkmakta ve revizyonist olarak gördüğü rakiplerini tasfiye etmekte kullanacaktı.

Kızıl Muhafızlar 1966'da öğrenciler tarafından kuruldu ve hemen kitlesel gösteriler örgütlemeye başladı. 18 Ağustos 1966'da Pekin'deki Tianannen Meydanı'nda Mao, askeri elbisesi içinde yaklaşık bir milyon kişiye konuşacaktı. Bu gösteride Mao ve Lin Biao genç kitleden gösteriler düzenlemelerini, eskimiş fikirlere, düşünce alışkanlıklarına, kültüre ve revizyonizme karşı çıkmalarını istedi.

Gösteriler değişik kentlere yayıldı ve bazı yerlerde çatışmalar yaşandı. Kızıl Muhafızlar da içlerinde ayrıştılar ve aralarında silahlı çatışmalar yaşandı. Bazı kentlerde genç işçi milisleri kuruldu, bunlardan bazıları Kızıl Muhafızlarla işbirliği yaparken bazıları ayrı faaliyet gösterdi. Silahlı çatışmalarda ölenler oldu. On yıl süren Kültür Devrimi'nde ölenlerin sayısı 240.000 olarak tahmin edilmektedir (age. 506).

Kültür Devrimi'nin ilk aşaması 1968'de Devrim Komiteleri'nin kurulmasıyla sona erdi. Devrimci kitleler, kadrolar ve ordu mensupları bu komitelerde birlikte çalışacaklar ve yerelde kurulmuş devlet organlarının yerini alacaklardı. Mao kentlerdeki kavgaların sona erdirilmesini istedi ve bu amaçla orduyu görevlendirdi. Okullar yeniden açıldı.

Ekim 1968'de ÇKP Merkez Komitesi'nin 12. Plenum'u toplandı ve sonraki yıl parti konferansı düzenlenmesine ve ÇKP'nin yapısal olarak yeniden düzenlenmesine karar verdi.

Liu Shaoqi'nin bütün görevlerinden uzaklaştırılması kesinleşti ve partiden ihraç edildi. O sırada hastanede bulunan Liu Kasım 1969'da ölecekti.

İkinci hedef kişi olan Deng Xiaoping'den önce ayrıntılı özeleştirisi yapması istendi, ardından parti içindeki bütün görevlerinden uzaklaştırıldı ama partiden çıkarıl-

madı. 1969-1973 arasında kırsal alanda bir traktör fabrikasında çalışmaya gönderildi.

Düzerin sağlanması için bir dönem saldırı amaçlı kullanılan Kızıl Muhafızların dağıtılması gerekiyordu. Mao orta öğrenimini tamamlayan çok sayıda öğrencinin (yaklaşık 18 milyon) köylülerden öğrenmek amacıyla kırsal alana gitmesini istedi. Bazıları uzak bölgelere giden gençler ancak Mao'nun ölümünden (1976) sonra geri dönebileceklerdi. Genellikle kentlerde büyümüş olan bu öğrenciler ilk kez kırsal alandaki yoksulluğu, halk komünlerini ve ülkenin binlerce yıllık kültürünü somut olarak yaşayacaklardı.

Kızıl Muhafızların dağıtılması şiddetin sona ermesiyle sonuçlanmadı. Sınıf düşmanı olarak görülen kişilerin öldürülmesi kırsal alanda yaygınlaştı.

Mao sadece partinin değil toplumun revizyonist ve karşı devrimci olarak görülen unsurlardan temizlenmesini amaçlıyordu.

Kültür Devrimi'nin üçüncü aşaması 1970'te kitle hareketlerinin ve kampanyaların azaltılmasıyla başladı (age. 510). Eğitimde zorunlu yıl sayısı azaltıldı, üniversiteye girişte uygulanan sınav değiştirildi. Üniversiteye gidecek olanların sınıf statülerinin yanı sıra yörelerindeki işçi ya da devrim komitelerinin onayını alması zorunlu kılındı. Öğrenciler üniversiteye girmeden önce birkaç yıl bedeni olarak çalışmalı; fabrikalardan, halk komünlerinden ve askeri birliklerden gelmeliydiler. Eğitim öncelikle politik teori ve meslek eğitiminde yoğunlaşmalıydı. Öğretmenlerin sınıftaki otoriteleri yeniden düzenlendi.

1968-1969'da SSCB ile askeri çatışma tehlikesinin yükseldiği düşünülüyordu. SSCB 1968'de bazı Varşova Pak-tı ülkeleriyle birlikte Çekoslovakya'ya askeri müdahalede

bulunarak Dubçek yönetimini devirmişti. Brejnev Doktrini uyarınca her ülke sosyalizmin geliştirilmesinde farklı yollar deneyebilirdi ama sosyalist çizgiden sapılamazdı. SBKP yıllardan beri ÇKP'yi bürokratik askeri bir diktatörlük kurmakla ve sosyalizm çizgisinden sapmakla suçluyordu. ÇKP Ekim 1968'deki Plenum'da ABD ile büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişki kurulması gerektiğine karar verdi. Ek olarak savunma harcamaları artırıldı, halktan savaşa hazır olmaları istendi. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak askerlerin partideki etkinliği artacaktı. 1969'da seçilen 9. Merkez Komitesi'nin yüzde 40'ından fazlası değişik askeri kademelerden geliyordu.

Zhou Enlai değişik temaslardan sonra ABD'de ulusal güvenlik danışmanı olan Kissinger'in Temmuz 1971'de Pekin'i ziyaretini sağladı. Bu ziyaret Mao tarafından da onaylanmıştı. Lin Biao ziyarete kesin olarak karşıydı ve bunun parti içindeki rakiplerini güçlendireceğini düşünüyordu. Kendisinin halefi olarak gösterilen Lin Biao ile Mao'nun arası açıldı ve partinin otoritesini tanımamakla eleştirildi.

Bundan sonraki gelişmeler biraz karışıktır. Lin Biao, Mao'ya karşı hazırladığı askeri darbenin açığa çıkması üzerine eşi ve oğluyla birlikte Moğolistan üzerinde bir uçak kazasında ölecekti. Ardından ordudaki Lin Biao yandaşları tasfiye edilecekti.

Kültür Devrimi sırasında tasfiye edilen bazı kadrolar görevlerine iade edilirken gerçekleşen önemli gelişme Zhou ve Mao'nun Deng Xiaoping'i Pekin'e çağırmalarıydı. Aralarında Mao'nun eşinin de bulunduğu ve daha sonra "dörtlü çete" olarak adlandırılacak kesimle Zhou ve Deng arasında şiddetli mücadele başladı. Dörtlü Çete Mao'nun çizgisinin sürdürülmesini savunuyordu: sosyalizmde sınıf mücadelesinin ve politik kitle hareketlerinin sürdür-

rülmesi. Zhou ve Deng ise ekonomik gelişmeye öncelik verilmesinden, eğitimin kalitesinin yükseltilmesinden ve Batı ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurulmasından yanaydı. Zhou Enlai Ocak 1976'da öldü. Deng'in cenaze töreninde yaptığı konuşma Mao'nun hoşuna gitmedi. Dörtlü Çete'nin de baskısıyla Mao, Deng'in Kültür Devrimi'ni mahkum ettiğini düşündü (gerçekte de böyleydi). Pekin ve birkaç kentte Zhou Enlai'i anan ve aşırı sol politikayı eleştiren gösteriler gerçekleşti. 8 Nisan 1976'da Mao'nun da onayıyla Deng bütün görevlerinden uzaklaştırıldı. Deng'in kadroları için de aynısı gerçekleşecekti.

Mao 9 Eylül 1976'da öldü. Bir ay sonra Dörtlü Çete tutuklandı. Ağustos 1977'deki 11. parti kongresinde Kültür Devrimi'nin resmen sona erdiği ilan edilecekti (age. 518).

Kültür Devrimi'nin Değerlendirilmesi ve Sonuçları

Kültür Devrimi'nin sonuçlarından birisi karaborsanın yaygınlaşması oldu. Toplumsal karışıklık ve çeşitli malların kıtlığı nedeniyle karaborsa ve Çin'de eskiden beri geçerli olan kişisel ilişkiler kanalıyla yiyecek ve diğer tüketim maddelerindeki kıtlık sorununu çözmek yaygınlaştı.

Bitmez tükenmez karışıklıklar ve çatışmalar sonucu parti prestij kaybına uğradı. Mao'nun hayatının son yıllarında kitle hareketlerini teşvik etmemesi ve istikrardan yana olması prestij kaybını anlaması nedeniyledir.

İnsanlık tarihinde Mao gibi oluşmasında önde gelen rol oynadığı kurumları –öncelikle partiyi- yıkmaya olmasa bile önemli oranda değiştirmeye çalışan başka bir önder yoktur. Azalarak da olsa karışıklık, çatışmalar ve tasfiyelerle yaşanan on yılın sonunda Mao amaçlarına büyük

oranda ulaşamamış olarak ölür.

Kültür Devrimi'nin toplumdaki etkisi o kadar olumsuzdu ki, Mao'nun ölümünden sonra sosyalizmde sınıf mücadelesini ve büyük kitle hareketlerini savunanlar hızla tasfiye edildiler.

Mao rakiplerini tasfiye etmek ve kendi sosyalizm anlayışını hakim kılmak için kişisel prestijini –yıpranarak da olsa- sonuna kadar kullandı ama amaçlarına ulaşamadı.

Önde gelen iki rakibinden Liu Shaoqi'yi partiden çıkarılma düzeyinde tasfiye ederken, Deng Xiaoping için benzerini yapamadı. Ölümünden kısa süre önce Deng'in görevlerinden alınması etkili olmayacak; Deng, Mao'nun ölümünün ardından ÇKP'deki en güçlü kişi olacaktı.

Parti kadroları, askerler, köylüler, işçiler ve gençler on yıl süren Kültür Devrimi'ndeki hayalci hedeflerden ve çakışmalardan bıkmış, başlangıçtaki romantik hayalcilik kaybolmuştu.

Mao çizgisini savunanların kolayca tasfiye edilmesi bunu göstermektedir.

1949-1976 arasında denenen sosyalizmin üç gelişme yolu da başarısızlıkla sonuçlanacaktı.

Sovyet tipi gelişme modeli kısa sürede çıkmaza girecek, İleriye Doğru Büyük Atılım'da kurulan büyük köy komünleri ve küçük sanayi işletmelerinden beklenen verim alınamayacak, Kültür Devrimi'nde sosyalist alt yapıya uymayan üst yapının değiştirilmesi hedefi gerçekleşmeyecekti.

1978'den başlayarak Çin'in Mao çizgisinden aşamalı olarak uzaklaşması ve farklı bir toplumsal gelişme anlayışına yönelmesi bu üç başarısızlık temelinde yükselir.

1976-2022 döneminde Çin'deki büyük değişimin de göstereceği gibi Mao ülkenin sömürgecilikten kurtarılması, ulusal birliğin sağlanması, kırlardan kentlerin kuşatılması temelinde uzun süren halk savaşı, işçi sınıfının neredeyse bulunmadığı bir ülkede köylülüğün komünist partisi önderliğinde demokratik ve sosyalist devrimleri yapabilmesi konularında teoride ve pratikte büyük bir isimdir. Aynı isim iktidarın ele geçirilmesinden ölümüne kadar geçen (1949-1976) 27 yıllık dönemde başarılı değildir. Geçmişini yarı sömürge olan bir ülkede sosyalist toplum kurulmasında yeni yollar denedi ve başarılı olamadı. Bu başarısızlık zorunlu olarak deneme-yanılma yoluyla ilerleyecek yeni bir yol arama çabasındaki geçici başarısızlıklardan daha kapsamlıdır. Mao'nun -sonraki yıllarda ÇKP tarafından da saptanacağı gibi- iradeciliğe fazlasıyla değer veren aşırı sol hataları vardı.

Devrim öncesindeki uzun süreçte başarılı olmak, bazı konularda dünyada ilk olmak, devrim sonrasında da aynı başarıyı göstermeyi gerektirmiyor.

1976-2022 DÖNEMİ

Giriş

Çin'in sosyalist ama geri bir tarım ülkesinden ileri teknoloji üretebilen, hemen her ülkeyle ticaret yapabilen, çok sayıda ülkede yatırımları bulunan dünya çapında bir güce dönüşmesinin inceleneceği bu bölümde sadece tarım, sanayi ve ekonominin diğer alanlarında değil, parti ve toplumdaki değişiklikler de incelenecektir.

ÇKP tarihi boyunca bünyesinde farklı görüşleri ve bunlar arasındaki mücadeleyi barındırmıştır. Bu mücadele öncelikle duvar gazeteleri, basın organları, açık tartışmalar, sonraki yıllarda sosyal medya aracılığıyla halka yansımış, sadece partideki taraflar değil, bunların halk içindeki destekçileri de tartışmıştır. Bu tartışma bazen çatışmaya dönüşmüş, taraflar birbirlerine karşı şiddet uygulamış, bazı bölgelerde iç savaş benzeri görüntüler oluşmuş, ordu müdahale etmiştir. Bu çatışmanın en açık ve şiddetli örneği Kültür Devrimi'nde yaşanır.

1949 sonrasında Mao'nun sosyalizmin kurulmasıyla ilgili görüşleri hiçbir zaman alternatifsiz olmadı. Liu Shaoyi ve Deng Xiaoping daha dengeli ve yavaş gelişmeyi savundular. Zhou Enlai iki görüş arasında yer aldı ama ikincisine daha yakındı.

1949-1976 arasında uygulanan gelişme politikaları ve sonuçları tek cümlede özetlenebilir: Mao büyük ve hızlı denemelerle bozar, Liu Shaoqi, Deng Xiaoping ve Zhou Enlai düzeltirdi.

Mao önemli yanlışlar yapabilecek, geniş kitleyi hare-

kete geçirebilecek kadroya sahipti ama bunları düzeltebilecek kadrosu yoktu. Bunu önce partideki görevlerinden alınan ve kırsal alanda bir traktör fabrikasında çalışmaya gönderilen, Kültür Devrimi'nin sonlarına doğru Mao tarafından göreve çağrılan, Mao'nun yakın çevresindeki Dörtlü Çete ile çatışmaya giren, yeniden kendisi ve ekibiyle birlikte görevden alınan Deng Xiaoping örneğinde görmek mümkündür.

Mao ve yandaşlarına göre üretici güçlerin geliştirilmesi önemliydi ama asıl belirleyici olan halkın sosyalist bilinciydi. Tekniğin gelişmesine ve teknokratlara öncelik vermek revizyonizm, Sovyet tipi gelişme modeliydi, Hruşçov çizgisiydi. Bu anlayış kapitalizme geçişle sonuçlanırdı.

Deng Xiaoping, Liu Shaoqi ve Zhou Enlai ise öncelikle üretici güçlerin geliştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu güçlerin geri gelişme düzeyinde sosyalizm kurulamazdı. Zhou Enlai'nin 1963'te savunduğu dört modernleşme; tarımda, sanayide, savunmada, bilim ve teknikte modernleşme, Mao sonrası dönemde belirleyici olacaktır.

Bu süreç çok sayıda alt başlık altında incelenecektir.

11. Parti Kongresi (1977)

Mao'nun ölümünden sonraki yıl toplanan kongre Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin sona erdiğini ilan etti. Dörtlü Çete kısa sürede yalnızlaştırıldı ve tutuklandı.

Kültür Devrimi'nin sürmesi gerektiğini savunan sadece Mao'nun yakın çevresi değil, başka kadrolar da vardı ama eskisi gibi devam edilemeyeceği genel olarak kabul ediliyordu. Sonraki alt başlıkta tarım sorununda gö-

rüleceği gibi tabandan gelen hareketle köylüler komünleri dağıtıyorlar ve aile tarımına geçiyorlardı.

Kültür Devrimi'nin sürdürülmesini her koşulda savunan ve başta Deng Xiaoping olmak üzere Zhou Enlai (Ocak 1976'da kanserden hayatını kaybedecekti) ile çatışan Dörtlü Çete ve onun bünyesinde bulunan Mao'nun eşi Jiang Qing o kadar savunulamaz şeyler yapmışlardı ki, tasfiyeleri kısa sürede gerçekleşti.

Bu konuda tek örnek yeterlidir.

Üniversitelerdeki sınav sistemi 1966'da kaldırılmıştı ama bazı okullar öğrenci kabulünde yerel komiteler tarafından önerilenler için sınav düzenliyorlardı. Liaoning bölgesinden gelen Zhang Tiesheng adlı öğrenci sınav sorularını cevaplandıramayınca boş kağıt vermiş ve sınavı düzenleyenler hakkında küçümseyici ifadeler yazdıktan sonra şöyle demişti: Sınavlar kapitalistlerin intikamıdır!

Bu durum tembel bir öğrencinin üzerinde durulmayacak eylemi olarak görülebilirdi ama olay gazetelere yansımış ve öğrenci Mao'nun eşi tarafından "Boş kağıdın yazarı bir kahramandır" sözleriyle onurlandırılmıştı. Bunun ardından bütün gazeteler "Boş Kağıdın Kahramanı" olarak görülen genci sayfalarına taşımıştı.

Öğretim üyeleri revizyonist ve kapitalist yolun yolcuları olarak görülüyordu, sınav sistemi mahkum ediliyordu, çok sayıda üniversite öğrencisi ve öğretim üyesi köylülerden öğrenmeleri için kırlara gönderilmişti ve sonuçta ortaya çıkan cahilliklerini boş ajitasyonla örtmeye çalışan insanlar olacaktı (Mühlhahn, 2021: 511).

Bu ve benzeri saçmalıkların açıkça savunulması Kültür Devrimi yandaşları için bile oldukça zordu. Deng Xiaoping'in karşıtlarının önde gelenlerini tasfiye etmesi ve

parti içinde kadrosuyla birlikte hakimiyetini kurması zor olmadı.

Parti öncelikle nüfusun büyük bölümünün yaşadığı kırsal alanda ortaya çıkan açlık tehlikesine karşı önlem almak zorundaydı.

Tarımda Tabandan Gelen Değişim

Kültür Devrimi'nin önemli sonuçlarından birisi genelde üretimde ve nüfusun büyük bölümü kırlarda yaşadığı için özellikle önem taşıyan tarım üretiminde azalmaydı. Temel yiyecek maddelerinin bulunmasında sıkıntı vardı, kıtlık geliyordu. Bu durum 30 yıldır iktidarda bulunan ÇKP'ye ve sosyalizme karşı kaçınılmaz olarak güvensizliğin artmasına neden oluyordu (Hartig, 2008: 41).

Sosyalist iktidar 30 yıllık iktidardan sonra nüfusun büyük bölümünün temel ihtiyaçlarının karşılanmasında bile zorlanıyorsa, kimseye revizyonizme karşı mücadele, komünizme gidiş gibi konularda söz anlatamazdınız.

Köylüler değişik bölgelerde kendiliğinden harekete geçtiler, büyük üretim birimlerini dağıtarak aile tarımına yöneldiler. Uygulama önce 1977-1978'de yiyecek sıkıntısı olan iki bölgede başladı, üretim artışı görülünce yaygınlaştırıldı. Toprak yine komün mülkiyetinde kalıyordu.

Bu gelişme gerek İleriye Doğru Büyük Atılım'ın ve gerekse de Kültür Devrimi'nin nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü kitlesinde etkili olamadığını gösteriyordu.

Bazı kaynaklarda komünlerin dağıtılarak aile tarımına dönülmesi ÇKP'nin politikası imiş gibi gösterilir ama bu doğru değildir. Parti -içindeki farklı görüşlere rağmen tabandan gelen aile tarımına dönüş hareketini kabul et-

miş ve tarım üretiminin artmaya başlamasının ardından da itiraz edenlerin sesi kesilmiştir.

Diğer sosyalist ülkelerde de örnekleri görülen örnek Çin’de de tekrarlanacaktı: Lenin’in Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi yapıtında verdiği örneklerin aksine olarak sosyalizmde büyük değil küçük üretim daha verimliydi.

Lenin yapıtındaki örnekleri ABD’deki büyük tarım işletmelerinden seçmiş ve Narodniklerin iddialarına karşı tarımda büyük üretimin aile işletmelerinden daha verimli olduğunu rakamlarla göstermişti. Lenin’in sosyalist bir ekonomide bunun tersinin geçerli olacağını 1900’lü yılların başlarında düşünmesi mümkün değildi.

Macaristan ve Bulgaristan dışındaki diğer sosyalist ülkelerde aile tarımı kolхозlarda yapılan üretimden daha verimliydi.

Köylülük yılların alışkanlığıyla küçük de olsa kendi mülkiyetinde olan ya da kullanma hakkına sahip olduğu toprakta daha büyük gayretle çalışıyor ve sadece yiyecek üretiminde değil hayvancılıkta da verim daha yüksek oluyordu.

Bulgaristan devrimden önce bir küçük köylü ülkesiydi ve bu kesim komünist partisine yakındı. Devrimden sonra tarımda hızlı ve toplu kolektifleştirme yerine daha yavaş hareket edildi ve kolхозlarda da ailelerin küçük ölçekli tarım yapabilmesi için alan ayrıldı. Kolhozda çalışan aile fertleri buradaki işleri bittikten sonra kendi küçük topraklarında çalışıyorlardı. Bu alandaki verim kolhozdakinden belirgin olarak yüksekti. (Bkz. Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri. E Kitaplar için verilen internet adresinden ulaşılabilir.)

Lenin kapitalist ülkelerdeki büyük tarımla ilgili so-

nuçları geleceğin sosyalist sistemine taşımıştı. Orada ücretli emek vardı, iyi çalışmayan işten atılırdı. Kolhazlarda –ve kentlerdeki fabrikalarda da- çalışma disiplini bütün çabalara rağmen sağlanamamıştı. Sosyalist eğitim bu konuda yeterli olmuyordu (Bulgaristan ile ilgili kitaba bakınız.)

Teoride küçük köylülüğün zaman içinde ikna edilerek kolhozlara katılması öngörülmüştü ama sosyalist ülkeler güçlü kapitalist devletlerle birlikte yaşıyordu. Bu nedenle bir an önce sanayileşmeleri, üretici güçleri hızla geliştirmeleri gerekiyordu. Küçük köylülüğün en az iki kuşak sürecek ikna sürecini beklemek düşünülemezdi. Bu nedenle sosyalist ülkelerin çoğunluğunda tarımın kolektivizasyonu değişik oranlarda zora dayanarak gerçekleştirilecekti ve bu da beklenen sonucu vermeyecekti.

Ek olarak, küçük köylülüğün diyelim iki kuşak sonra büyük üretimin verimliliği konusunda ikna olması da mümkün görünmüyordu. Onların büyük üretimin verimliliği konusunda ikna olabilmesi için gerçekten böyle olması gerekiyordu ama hayata geçen tersiydi. Küçük üretim daha verimliydi ve tarım üretimini artırıyordu.

Kapitalizmde gerçek olan bir olgunun –geniş arazilerdeki tarımın- sosyalizme taşınamayacağı daha önce düşünülememişti, gelişme beklenenin tersi yönde gerçekleşmiş ve hemen her sosyalist ülke teoride belirtileni deneyip çıkışsızlığı kendi özgülünde yaşamak zorunda kalmıştı.

Çin’de komünlerin dağıtılması yerel kadroların karşı çıkmasına rağmen parti merkezi tarafından kabul edilecekti. Aileler devlet tarafından saptanan ürün miktarını teslim ettikten sonra kalanı pazarda satabileceklerdi. Bu uygulama sonucu tarım üretimi artacaktı.

Deng Xiaoping 11. Merkez Komitesi'nin 3. Plenumunda (1978 sonu) yaptığı konuşmada ülkenin ekonomik gelişmesinin önemine vurgu yaparken üç noktaya dikkat çekiyordu:

Birincisi; düşüncenizi özgürleştirin ve gerçeği olgularda arayın...

Bunun anlamı şuydu: ülkenin ekonomik gelişmesinin sağlanması için kitaplardaki belirlemelere takılmayın, pratiğe bakın...

Bunu Mao'nun kızıl iktidarlar döneminde yaptığı bir belirlemeyle ilişkilendirmek mümkündür. Mao, "yemek yapmak, alıntı yapmaktan zordur" demişti. Alıntılarla sorunlara çözüm arayanlar, sorunu incelemek ve tarihsel geçmişini anlamak yerine kitaplarda uygun alıntı arıyorlardı. Yemek yapmak daha zordu çünkü iyi pişmeyebilir, tuzu az olabilirdi vb. Buldukları alıntı sorunu anlamadıkları için karşılaşılan sorunu çözmüyordu.

İkincisi; yerel yönetimlere ve üretim birimlerine daha fazla inisiyatif verilmeliydi. Bunun anlamı merkezi plandan vazgeçilmemesi ama merkezizetçiliğin gevşetilmesiydi.

Üçüncüsü; ekonomik gelişmeyle ilgili yeni uygulamalara ülke çapında ve hızla değil, önce dar alanda ve aşamalı olarak başlamak gerekiyordu. Bu belirleme İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi gibi ülke çapında, hızla başlayan ve başarısızlıkla sonuçlanan uygulamalardan öğrenildiğini gösteriyordu. ÇKP böylece deneme-yeniden deneme sürecine giriyordu. Yeni olanın mutlaka eksikleri olacaktı ve bu eksikleri önce dar bir alandaki uygulamayla görmek ve başka bölgelerde eksikleri düzelterek uygulamak daha sonuç alıcı ilerleme yoluydu.

Bu plenum ülkenin sosyalist modernleşmesinin yanı sıra partiyle devletin özdeşleşmesinin azaltılmasını da karara bağladı.

Bir başka önemli karar ise, sosyalizmde sınıf mücadelesinin bitirilmesi idi. Mao'nun ölümünden yaklaşık iki yıl sonra Kültür Devrimi'nin en önemli belirlemesi olan sosyalizmde –sadece toplumda değil parti içinde de– sınıf mücadelesinin sürdüğü belirlenmesi iptal ediliyordu.

1977'nin sonlarında Denge Xiaoping'in karşısında önemli direniş bulunmasına rağmen üniversitelerde Kültür Devrimi döneminde değiştirilmiş giriş sınavları yeniden düzenlendi. Bu sınavların öncekinden önemli farklılığı öğrencinin sosyal kökeninin dikkate alınmamasıydı. Üniversitelerde 270.000 yer için 5,7 lise mezunu başvuru yapacaktı. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) tarihinde ilk kez üniversiteye giriş sınavında alınan not tek başarı kriteri olarak kabul ediliyordu. Öğrenci için işçi inisiyatiflerinin ya da kır komünlerinin tavsiye etmiş olması, partiye ideolojik bağlılık derecesi dikkate alınmıyordu.

Bu sınav sistemiyle imparatorluk dönemindeki sisteme dönüş yapıldığı söylenebilir. O dönemdeki sınavlarda da sosyal köken dikkate alınmazdı ama okuma-yazma oranı düşük olduğu için halkın iyi Çince bilmeyi gerektiren bu sınavlara katılması mümkün değildi. 1949 sonrasında okuma-yazma oranı hızla yükseldiği için böyle bir engel artık yoktu.

Çin'in serbest ticaret bölgeleri kurması, aşamalı olarak dış yatırımlara açılması 1970'li yıllarda dünyada yaşanan önemli değişimler incelenmeden anlaşılabilir. Çin 1970'li yılların kapitalizmindeki değişimi görecektir ve bundan yararlanacaktı.

1970'li Yıllarda Dünyadaki Durum

Sömürgeciliğe karşı mücadele neredeyse sona ermiş, eskinin sömürgeleri bazıları uzun süren savaşlardan sonra bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Son sömürgelerden Angola ve Mozambik Portekiz denetiminden kurtulmuş (bu ülkede SSCB yanlısı MPLA ile ABD yanlısı ve Güney Afrika tarafından desteklenen UNITA arasında iç savaş başlayacaktı), Rodezya'da beyaz azınlığın egemenliği yıkılmış ve ülke Zimbabve adını almıştı. Güney Afrika'daki beyaz azınlığı karşı ise ayaklanma başlamıştı. ABD, Vietnam'da savaşı kaybederek çekilmek zorunda kalmış, SSCB ise 1979 sonlarında Afganistan'a girmişti. Kızıl Ordu bu ülkede ağır kayıp verecek ve başarılı olamayacaktı. Aynı yıl İran Şah'ı devrilecekti.

Çin'deki değişim politikasında özellikle aydınlatıcı olan SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde yaşanan ekonomik zorlukların ve sosyal sorunların ortaya çıkmaya başlamasıydı. 1980'de Polonya'da Dayanışma Sendikası kurulacaktı. Sosyalist bir ülkedeki bu ilk bağımsız sendika uzun sayılabilecek bir mücadele sonucunda ortaya çıkmıştı. 1985'te Gorbaçov SBKP genel sekreteri olduğunda ülkede özellikle ekonomik olarak önemli sıkıntı vardı. Yıllardan beri uygulanan katı merkezizetçi plan dönemi kapanıyordu.

1980'li yıllarda Çin özellikle yakınındaki ülkeler olan Güney Kore, Tayvan, Hongkong'daki (henüz İngiltere yönetimindeydi) ekonomik gelişmeyle ilgilenecekti. Bu ülkelerdeki piyasa ekonomisi devlet yönetimindeydi. Çin'in oldukça küçük olan bu ülkeleri taklit etmesi düşünülemezdi ama ekonomisi hızlı gelişen ülkeler olarak özellikle dikkate alabilirdi.

ABD İle İlişkinin Normalleşmesi ve Gelişmesi

1971’de ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in Çin’i ziyaretinden bir yıl sonra Devlet Başkanı Nixon ülkeyi ziyaret etti, Mao ve Zu Enlai ile görüştü. Bu ziyaret tarafların da belirttiği gibi tarihsel önemdeydi. İki ülke diplomatik ilişkilerini normalleştirdiler, ardından Japonya Çin’i tanıdı, bunu bazı Batı Avrupa ülkeleri izledi.

Deng Xiaoping 19-29 Ekim 1978 tarihleri arasında Japonya’yı ziyaret etti. Japonya o yıllarda robotları belirli oranda üretimde kullanmaya başlayan ve teknolojik alanda ABD’yi zorlayan ülke durumundaydı. Çin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Japonya tarafından tümüyle olmasa da işgal edildiği, Japon ordusunun katliam yaptığı bir ülkeydi. Japonya başbakanı savaşta yapılanlar için özür dileycekti.

Çin-Japonya ilişkisinin gelişmesi iki taraf için de önemliydi. Çin gelişmiş teknoloji transferini ve yüksek miktarda kredi almayı planlarken, Japonya da bölgede yayılma tehlikesi gösteren SSCB’ye karşı müttefik arıyordu. ABD’nin Vietnam’dan çekilmek zorunda kalmasının ardından Vietnam, Çin yanlısı Kızıl Khemer yönetiminin iktidarda bulunduğu Kamboçya’yı işgale hazırlanıyordu. Vietnam ile Kamboçya arasındaki ilişkiler eskiden beri iyi değildi, ek olarak Kızıl Khemer ülkede yoğun şiddet uyguluyordu ve muhalifler tarafından müdahale etmesi için Vietnam’a çağrı yapıyordu. Yıl sonunda beklendiği gibi Vietnam Kamboçya’ya girdi. Çin ve Japonya için bunun anlamı SSCB’nin bölgedeki etkinliğinin yaygınlaşmasıydı.

Japonya 1979’da Çin’e hiçbir ülkeye vermediği kadar yüksek ve uzun vadeli kredi verecekti: 25 milyar Dolar. Japon firmaları Çin’de yatırım yapacaklar ve değişik alanlarda Çinli elemanların yetişmesi için kurslar açacaklardı

(Vogel, 2011: 300-310).

Çin, savunduğu Üç Dünya Teorisi ile ABD ile yakın ilişkinin zeminini yaratmıştı. Bu teoriye göre Sovyet sosyal emperyalizmi, ABD emperyalizminden daha tehlikeliydi. Bu durumda en tehlikeli olana karşı daha az tehlikeli olanla işbirliği yapılabilirdi.

Çin ile ilişkinin her alanda geliştirilmesi ABD için birkaç nedenle önemliydi.

Birincisi; Çin, ABD ve SSCB'den sonra dünyanın üçüncü büyük gücüydü, sosyalist bir ülkeydi ama SSCB ile rakipti. ABD, Çin'i SSCB gibi tehlikeli bir rakip olarak görmüyordu. Çin ekonomisi geriydi, askeri olarak da SSCB ile karşılaştırılmazdı. Nixon, Tayvan'ın Çin'e saldırı amacıyla kullanılmayacağı konusunda güvence verecekti.

İkincisi; ticaret ilişkisinin gelişmesiydi. ABD büyük bir iç pazara sahipti ve Çin ürünlerine gümrük indirimi sağlayarak bu pazarı Çin ürünlerine açacaktı. Bunu ABD sermayesinin Çin'e doğrudan yatırımları izleyecekti. Çok sayıda Çinli öğrenci ABD üniversitelerinde özellikle teknik alanda eğitim görecekti ve değişik alanlarda ileri teknolojiyi kullanabilecek düzeye geleceklerdi. Bu öğrencilerin bir bölümü ülkelere geri dönerken, bir bölümü de ABD'de yerleşecekti.

ABD'nin Çin'den ithalatı artarak sürecek, Çin'de elindeki dövizin bir bölümünü ABD devlet tahvillerine yatıracaktı.

Üçüncüsü; ABD ve diğer Batı ekonomilerinde durgunluk başlamıştı. Çin'in dünyanın en büyük pazarı olarak bu ülkelerin yatırımlarına açılması kapitalizmi ferahlatacaktı.

Dördüncüsü; ABD Çin'in gelişmesini desteklerken şu hesabı yapıyordu: ülke sosyalist bile olsa pazar ekonomisi geliştikçe politik sistemde liberalleşme kaçınılmazdı, komünist partisi iktidarda kalamazdı; böyle düşünülüyordu.

Çin'in çok ucuz emek gücünden yararlanarak ihra-cata yönelik üretime yönelmesi, dünya kapitalizminde üretimin taşınması dönemiyle birlikte gerçekleşti. İletişim ve ulaşımın ucuzlaması sonucu her mal nerede daha ucuza üretilebiliyorsa oraya taşındı. Çin, ABD'nin kendisi için indirilen gümrük duvarından da yararlanarak özellikle emek yoğun üretim ürünlerini artan oranda bu ülkenin büyük iç pazarına ihraç etmeye başladı. Kaliteli olmasa bile çok ucuz Çin ürünleri dünya piyasasını kapladı. Başlangıçta tekstil alanında yoğunlaşan üretim giderek başka alanlara yayıldı. O yıllarda "Çin malı" kalitesiz, dayanıksız ama çok ucuz anlamına geliyordu.

Çin'de piyasa reformları sürerken doğrudan yatırım yapacak tekellerden Çin'e teknoloji getirmeleri şartı arandı. ABD'de teknik dallarda eğitim gören Çinlilerin tümünün olmasa bile yeterli bölümünün ülkeye dönmesiyle Çin önce ileri teknolojiyi kullanabilecek, ardından da artan oranda değişik alanlarda üretebilecek durumu gelecekti.

ABD aradan yaklaşık 40 yıl geçtikten sonra yanıldı-ğını, ÇKP'nin rakipsiz olarak iktidarda kaldığını, politik alanda beklenen liberalleşmenin gerçekleşmediğini görecektik ve 2000'li yılların başlarında Çin'i en önemli rakip ilan edecekti.

Öncelikle ABD, ardından Almanya ve diğer önemli kapitalist ülkelerin ekonomik durgunluğu aşmalarına katkı sağlayan Çin, bu süreçte dünya çapında büyük ekonomik güç durumuna gelecek, kazan-kazan politikasında

Çin daha fazla kazanacaktı.

Bu süreç başlıklara bölünerek incelenecek olursa...

Teorik Değişim

Farklı pratiğe farklı teorik temel gereklidir. Yeni bir dünya kurmayı amaçlayan komünist partileri bu amaca gidiş yolunu temellendiren bir teoriye sahip olmak zorundadırlar. Komünist partilerinin dünyada ve içinde buldukları toplumda meşruluklarını sağlayan sadece teori değildir ama bu olmadan olmaz.

Mao da Den Xiaoping de kendilerini marksist olarak tanımlarlar ama teoriyi farklı yorumlarlar. Mao'nun sol hataları eleştiriliyor ve özellikle de Kültür devrimi mahkum ediliyorsa, partinin yine marksist olarak nitelendirilen ama farklı öncelikleri olan bir teoriye ihtiyacı vardır.

Ek olarak, ÇKP'de iki çizgi mücadelesi sürekli olarak vardı ve Mao öldükten sonra da sona ermedi. Deng'in reform çizgisi ve daha sonra aynı çizgiyi sürdürenler sürekli karşı çıkışlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Deng ikna etmesi mümkün olmayan ve yıllardan beri partide bulunan, gerilla savaşı döneminde önemli görevler üstlenmiş eski yoldaşları emekli yapmanın yollarını aramak zorunda kalacaktır.

Teorik değişimin eksenini “Çin tipi sosyalizm” belirlemesi oluşturur. Bir ülkenin kendine özgü sosyalizm yolunu bulması ve uygulaması yeni değildir. Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkeler de SSCB'nin gelişme yolunu taklit etmemişler, kendilerine özgü uygulamalar geliştirmişlerdir. Mesela Bulgaristan'da kolhozların bünyesi içinde aile tarımına yer ayrılmış ve uygulama verimli olmuş-

tur. Arnavutluk dışında kalan bölgedeki sosyalist ülkeler Varşova Paktı ve COMECON içindedirler, ülkeler arasında iş bölümü de yapılmıştır. Bu çerçevede SBKP'nin farklı sosyalizm deneylerine itirazı olmamıştır.

Deng Xiaoping dönemindeki reformlarla gündeme gelen Çin tipi sosyalizmin dört önemli farklılığı bulunmaktadır.

Birincisi; Çin'in bu ilk kendine özgü sosyalizm deneyi değildir. Daha önce İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi de Çin'e özgüdür, 1950'li yıllarda SSCB'nin modernleşme deneyini uygulamaya çalışmak örneğinde olduğu gibi başka ülkeden alınmamışlardır.

Bu bağlamda Deng Xiaoping döneminde uygulanan üçüncü tip Çin'e özgü sosyalizm deneyidir. İlk iki uygulamanın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra bu aşamaya geçilmiştir.

İkincisi; Çin'in daha önce bilinmeyen bir uygulamaya girmesi, pazar sosyalizmine yönelmesidir. Pazar sosyalizmi kapitalizme özgü unsurlarla sosyalizme özgü unsurların ekonomide birleştirilmesinden oluşur ve ülkelere göre farklılıklar gösterir. Bu uygulama daha önce yoktur.

Üçüncüsü; Çin tipi sosyalizm, daha önce SSCB, mütefrik sosyalist ülkeler ve Arnavutluk'un yaptığı gibi içe kapanarak veya COMECON gibi ayrı bir pazar oluşturarak değil, küresel kapitalist sistem içinde yer alınarak, onunla artan ilişki içinde gerçekleştirilecektir.

O yıllarda iki dünya pazarı vardır: COMECON ve kapitalist ülkelerin dünya pazarı. Bunların dışında kalan ülkeler değişik şekillerde iki pazarla da ilişki içindedir. Çin ile SSCB'nin arası yıllardan beri açık olduğu için COMECON pazarında yer alması mümkün değildir. Ek olarak,

bu pazarda yer almak ancak SSCB tarafından belirlenen işbölümünde payına düşeni kabullenmekle mümkündür.

Arnavutluk ve Yugoslavya SSCB'nin “tarım ürünlerinde uzmanlaşın” işbölümü belirlemesini kabul etmişlerdi.

Dördüncüsü; Çin tipi sosyalizmin son örneğinde teori ve pratik birlikte gelişecektir. Önceki sosyalist gelişme örneklerinde olduğu gibi önceden büyük oranda saptanmış bir teori yoktur. “Dışa açılmak gerekir, başka ülkelerin örneklerinden –onları taklit ederek olmasa bile- öğrenmek gerekir” saptamaları fazlasıyla geneldir. Çin, daha önceki iki Çin tipi sosyalizm uygulamasının aksine bu kez deneme-yanılma yöntemiyle hareket edecektir. Bu amaçla önce dar alanda küçük uygulamalarla adım atılacak, başarı durumunda uygulama genelleştirilecektir, eksikler varsa düzeltilecektir.

Buna “macera aramamak” da denilebilir. Uygulanan bu veya bu politika yanlış olabilir ama bu yanlış ülkenin büyük bölümünü etkilemesine izin verilmeden düzeltilebilmelidir.

ÇKP tarım üretiminde büyük düşüş, karışıklıklar ve açlık tehlikesi örneklerini yeniden yaşamak istememektedir. Mao da böyle olacağını bilerek İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi'ne yönelmemiştir kuşkusuz ama bunlar yeni yollardır ve önceden hangi sonuçlarla karşılaşılacağı bilinemez. Bu nedenle küçükten başlayarak ve aşamalı uygulamalarla ilerlemek gerektiğine karar verilmiştir.

Çin tipi sosyalizmin bu aşamasında teori, pratiğin kendisine ihtiyaç gösterdiği yönde ilerleyecektir.

Çin tipi sosyalizm Deng Xiaoping'in buluşu değildir,

ilk olarak Mao tarafından uygulanmıştır. Mao Çin’de köylülüğün büyük çoğunluğu oluşturması ve işçilerin çok az bulunmasından hareketle köylülüğün komünist partisi önderliğinde demokratik ve sosyalist devrimi yapabileceğine karar vermişti. Ne Marksizmde ve ne de köylülüğün devrimci rolüne sürekli dikkat çeken Leninizmde böyle bir belirleme yoktur. Köylülüğün bazı katmanları işçi sınıfının müttefiki olabilirdi, Mao öncesindeki Marksizm-Leninizm’de ilerisi bulunmuyordu.

Deng Xiaoping ve ÇKP’de hakim olan çizginin sosyalizm anlayışı Mao dönemindenkinden oldukça farklıdır. 1978 dönem öncesinin –değişikliklerle- uzantısı olarak değerlendirilemez. ÇKP iktidarının sürmesi ve sosyalist teorinin Çinleştirilmesi benzerliklerinden hareketle süreklilik belirlemesi yapılamaz. ÇKP sonraki yıllarda artan oranda Mao’nun çizgisinden uzaklaşır. Bu uzaklaşma Mao’nun sol hatalarının düzeltilmesinden kapsamlıdır.

Kültür Devrimi döneminde sosyalizmde toplumda ve partide sınıf mücadelesinin sürdüğünü savunan, üretici güçlerin geliştirilmesini sosyalizmin gelişmesinde belirleyici olarak görmeyi revizyonizm olarak değerlendiren Mao’nun pazar sosyalizmi hakkında iyi belirleme yapmayacağı kolayca düşünülebilir.

ÇKP sonraki yıllarda hiçbir komünist partisinde bulunmayan bir özelliğe sahip olacak ve burjuvazinin partiye üye olabildiğini kabul edecektir.

20. yüzyılda değişik ülkelerde “kıvılcık milyarlar” olarak anılan bazı kişiler vardır ama bunların sayısı çok azdır.

2002’de Çin toplumundaki özel işletmelerin büyümesi sonucu ortaya çıkan burjuvazinin komünist partisine üye olabileceği düşünüldü. Tarih boyunca sosyalist ülkelerde mülksüzleştirilerek yok edilmesi gereken bir sınıf

olarak görülen burjuvazi, Çin’de düşman olmayan bir güç olarak görülür. Üretici güçlerin gelişmesine katkısı nedeniyle dost bir güçtür ve komünist partisi içinde yer alabilir. Bu burjuvazi kapitalizmdeki burjuvaziden farklıdır çünkü gelişmesi komünist partisinin denetimi altındadır. Buradaki yaklaşım 1949 öncesi dönemde ulusal kurtuluş mücadelesine katkı sağlayan, Japonya’ya karşı birlik cephesi içinde yer alan, komprador burjuvaziden farklı ulusal burjuvazinin değerlendirilmesine benzemektedir. Aynı burjuvazi devrim sonrasındaki halk demokrasisi içinde de yer alacaktır. Bu bağlamda “dost burjuvazi” Çin’de yeni bir olgu değildir.

Reform süreci başladığında Mao döneminde şiddetle savaşılan ve yok edildiği varsayılan burjuvazinin yeniden ortaya çıkacağı düşünülmemişti. Şartlar gerektirdiğinde uygun teorik belirleme yapılacak ve burjuvazinin komünist partisine girebileceğine karar verilecektir.

Marksizmin Çinlileşirken oldukça esnek bir yapıya kavuştuğu söylenebilir.

13.12.1978’deki 11. MK’nin 3. Plenumu ve Parti Reformu

Komünist Partisi Çin’de her alanda değişimi yöneten tek gücü ve bu değişim kaçınılmaz olarak ÇKP’deki değişimi gerektiriyordu.

Plenumda alınan kararlara göre:

- Kadrolar 55-72 yaş arasında özel izin çıkmadığı durumlarda emekli olacaklardı. Bu yaklaşım iki amaç taşıyordu: Birincisi; ikna edilmesi mümkün olmayan, Çin devriminin ilk aşamalarından beri ÇKP’de bulunan ve yaş-

ları ilerlemiş kişilerin devreden çıkarılması.

İkincisi; kişi bedenen ve zihnen çökmüş olduğu halde halen görevi sürdürmesinin engellenmesi. Bu amaçla parti genel sekreteri ve üst kadrolar için “iki kere beş yıl” kuralı getirildi.. SBKP’de Brejnev’in ağır hasta olduğu yüzünden bile belli olmasına rağmen hayatının sonuna kadar görevde kalması, keza 83 yaşında ölen Mao’nun da benzer durumda olmasından ders çıkarıldı. 2022’de Xi Jinping’in üçüncü kere genel sekreter olarak iki dönem kuralına uymaması merkez komitesinin kararıyla mümkün olmuştur.

- Hiçbir kadro geldiği bölgede sorumlu olamayacaktır. Çin kültüründe aile ve akrabalık bağlarının yanı sıra bölgecilik de önemlidir. Bu önlemlerle sorumlu kişinin geldiği bölgeyi kayırması önlenmeye çalışılmıştır.

- Hiçbir kadro 15 yıldan fazla aynı yerde kalmayacaktır. Bu önlemin nedeni uzun süre aynı yerde bulunan kadronun özel ilişkiler geliştirmesinin önlenmesi olsa gerektir.

- Parti yöneticileri yukarıdan aşağıya yükselmeli ve her sorumluluk alanında yeterliliğini göstermiş olmalıdır. Bu önlemin nedeni genel sekreterlerin değişik alanlarda kendilerine yakın kişileri doğrudan merkez komitesine almalarının engellenmesi olmalıdır. Kültür Devrimi döneminde Mao’nun çok sayıda askeri merkez komitesine alması partinin toplumun diğer alanlarında zorunlu olarak zayıflamasına yol açmıştır.

Ekonomide Reformun İlk Sonuçları

1978-1984 arasında tarım üretimi yüzde 9 artarken bu alandaki ailelerin geliri enflasyondan arındırılmış rakamlarla (reel) yüzde 98,4 artacaktı (Yoksulluk sınırı altında yaşayan ifti ailelerinin oranı 1978’de yüzde 33 iken, bu rakam 1984’de yüzde 5,1’e inecekti (Cho’dan aktaran Hartig, 2008: 47).

Altı yılda gelirmede büyük artış, yoksullukta ise belirgin azalma görülüyor. Kültür Devrimi’nde tarım üretiminin gerilemesi dikkate alındığında Çin’de bu “devrim”in mahkum edilmesinin hiç de zor olmadığı görülebilir. Başlangıçta Mao çizgisinin olduğu gibi uygulanmasında ısrarcı olanlar da kısa sürede bu görüşlerinden vazgeçmek zorunda kalacaklardı.

Bu gelişmeyi sosyalizmde kk üreticiliğin büyük zaferi olarak adlandırmak abartı olmaz. Dünyanın en kalabalık ülkesinde yoksulluğun azalması, dünya çapında aynı alanda gerilemeye yol açıyordu.

Temmuz 1979’da çıkarılan bir yasayla yabancı firmaların Çin’de ortaklıklar kurarak yatırım yapmalarına izin verildi. 1979-1980’de ilk “ekonomik bölgeler” kuruldu. Bu bölgelerde yatırım yapanlara vergi indirimleri ve çeşitli kolaylıklar sağlanıyordu.

Tarımdaki reform adımları üretim ve gelir artışında başarlı olunca kentlerdeki sanayide reform uygulaması gündeme gelecekti.

Önceden de belirtildiği gibi yeni uygulamalarda kademeli olarak ilerleniyordu. Bu konuda hem geçmişten ders çıkarılmıştı ve hem de Kültür Devrimi ile prestiji yıpranmış olan KP yeni ve büyük bir başarısızlıkla karşılaşmak istemiyordu.

13. Kongre (1987)

Kongrede 1987-1989 (Haziran) arasında ÇKP Genel Sekreteri olan Zhao Ziyang, ekonomik reformların hızlandırılması ve derinleştirilmesinin Çin'in gelişmesi için tek yol olduğunu belirtti. Bu amaçla ilk olarak devletin devlete ait işletmeleri doğrudan denetlemesinden vazgeçilecekti. Amaç bu işletmelerin rekabetçi yapıya kavuşmasını sağlamaktı. Ek olarak çok sayıda malın fiyatı serbest bırakılacaktı. Ziyang üretimin pazar mekanizması tarafından düzenlenmesinin kapitalizmle özdeş tutulamayacağını açıkladı (sosyalist pazar ekonomisi terimi henüz kullanılmıyordu). Ziyang Çin'in sosyalizmin ilk aşamasında bulunduğunu açıklayacaktı. Bu belirleme sonraki yıllarda da kullanılacaktı.

Ziyang'a göre sosyalizmin inşası için her ülkenin bu aşamadan geçmesi gerekmiyordu ama Çin için gerekiyordu çünkü üretici güçlerin gelişimi ve mal üretimi geri düzeydeydi (Ziyang'ın kongredeki konuşmasından aktaran Har-tig, 2008: 50).

Kongrede alınan bir başka karara göre parti içinde ve dışında değişik görevler için yapılan seçimler çok aday arasında gerçekleşecekti.

4 Haziran 1989 Tianenmen Meydanı

Deng Xiaoping dogmatik olmayan düşünce ve sanatta yeni yönelimler için çağrı yapmıştı. Bu çağrı en başta ekonomik reformların düşünsel zeminini oluşturacaktı. İnsanlar zihinlerini prangalardan kurtarmalı, (sosyalizm çerçevesinde) yeni gelişmelerin gerekliliğini anlayabilmeliydiler.

Bu çağrının aşamalı piyasa reformlarıyla birlikte özellikle üniversite öğrencilerinin ve aydınların bir bölümü tarafından farklı yorumlanması kaçınılmazdı. Pekin’de propaganda kampanyalarında afişleme ve duvar gazetelerinin kullanılması yeni değildir. Bir afişte tarımda, sanayide, bilim ve teknikte ve savunmada modernleşmenin yanı sıra beşinci modernleşme, demokratikleşme isteniyordu. Wei Hingseng tarafından hazırlanan afişe göre demokratik modernleşme gerçekleşmezse diğerlerinin anlamı kalmayacaktı (Mühlhahn, 2021: 561).

Demokrasi içerik olarak birbirinden oldukça farklı yorumları olan bir kavramdır. Afişteki demokrasi sözcüğü özgürlük ile birlikte kullanılıyordu. Bunun anlamı parlamenter sistem, çok partinin katıldığı seçimler, komünist partinin iktidar tekelinin sona ermesi demektir.

Aynı yıl içinde Doğu Avrupa ülkelerinde de değişik kesimler bazen toplantılar bazen da sokak gösterileriyle benzer istekleri savunuyordu. Gösteriler büyüyecek ve Polonya’dan sonra Macaristan, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya’da sosyalist yönetimler geri çekilecekti. Sadece Romanya’da kısa süren iç savaş yaşanacak, diğer ülkelerde ordu ve polis –komünist partisinden aldığı direktif uyarınca- gösterilere müdahale etmeyecekti.

Benzer bir gelişme Çin’de neden olmasın?

Çağrı yapılar, gösterilere başlanır, zamanla büyür ve zaten piyasa reformlarına yönelmiş olan komünist parti iktidarı fazla dayanamazdı. Ekonomik reformların gerekliliği benimseniyor ama bununla sınırlı kalınmaması isteniyordu.

1988’de finans sektöründe yapılan reformlar enflasyonun yükselmesine, 1988’in son çeyreğinde uygulanma-

ya başlanan tasarruf politikası reel gelirlerin azalmasına ve kentlerde hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Memurların artan yolsuzlukları bir başka önemli hoşnutsuzluk kaynağıydı.

Öğrencilerin eylemleri özellikle Pekin halkından destek bulurken merkez komitesi ile görüşme talepleri karşılanmadı ve polis müdahale etmeye başladı. Öğrencilerin bir bölümü 13 Mayıs 1989'da açlık grevine başlamaya karar verdiler. Partide sorumlu konumda bulunanların bir bölümünün yanı sıra çok sayıda yazar ve aydın merkez komitesine çağrı yaparak öğrencilerin yurtsever olduklarını, görüşme yapılmasını ve polis müdahalesinden kaçınılmasını istediler.

20 Mayıs'ta savaş hali ilan edildi. Bunun anlamının ordunun devreye girmesi demek olduğunu bilen Pekin halkından çok sayıda insan caddeleri bloke ederek askeri birliklerin Tianenmen Meydanı'na ulaşmasını engellediler. Gösteriler başka kentlere de yayılmaya başladı.

Çin'deki gelişmeler giderek Doğu Avrupa ülkelerindeki benzemeye başlamıştı.

Politik Büro Tianenmen Meydanı'nın askeri güç kullanılarak boşaltılmasına karar verdi. 3 Haziran'da Pekin'e giren askerler beklenildiği gibi direnişle karşılaştılar ve aldıkları emir gereğince ateş açarak meydana ulaştılar. Birkaç yüz kişinin öldüğü ve binlerce kişinin yaralandığı tahmin ediliyor, kesin sayı bilinmiyor.

Diyalog yanlısı olan ve Politik Büro'nun kararını onaylamayan Merkez Komitesi Genel Sekreteri Zhao Ziyang partideki görevlerinden uzaklaştırıldı ve ev hapsine alındı. Deng Xiaoping denetimi tümüyle ele aldı ve parti içinde liberaller olarak adlandırılan kesim önemli güç kaybına uğradı (age. 566-568).

Ekonomik reformlara karşı çıkan ve sol sapma olarak nitelendirilen kesimle uğraşılırken liberal kesim ihmal edilmiş ve güçlenmişti. Gerek öğrenci hareketinin bastırılması ve gerekse de parti içindeki destekçilerinin tasfiyesi sonucu bu kesim zayıflayacaktı.

ÇKP'nin göstericilere karşı tutumu Doğu Avrupa ülkelerinde iktidarda bulunan komünist partilerinden tümüyle farklıydı. Bu farklılığın nedeni olarak Çin'deki durumun o ülkelerdeki gibi olmadığı belirtilmelidir. 1989'da Pekin'de başlayan ve birkaç kente yayılan gösteriler bu alanla sınırlı kaldı, nüfusun büyük bölümünün yaşadığı kırsal kesime yayılmadı. Yaklaşık on yıldan beri tarımsal alanda uygulanan reformlar, aile tarımına geri dönülmesi, bu alandaki ekonomik durumun iyileşmesi sonucu ÇKP nüfusun büyük bölümünün desteğine sahipti. Gösteriler sürseydi kırsal alana da yayılır mıydı, bilinmez ama partinin Deng Xiaoping kesimi örgütün meşruluğunun tartışılmasına, iktidar tekelinin yıpratılmasına ve giderek ortadan kaldırılmasına izin veremeyeceğini göstericilere silahlı müdahalede bulunarak gösterecekti.

ÇKP nereye kadar gidebilirdi? Denemesi yapılan gerçekte buydu. Çelişki biraz keskinleştikten sonra partinin anlaşmaya yöneleceği düşünülüyordu. Parti içinde, genel sekreterin de bulunduğu bir kesim de bunu savunuyordu ama beklenildiği gibi olmayacaktı.

Tianenmen Meydanı olayı ÇKP'ye ekonomik reformların sürdürülmesinin yanı sıra politik istikrarın korunmasının da büyük önem taşıdığını gösterecekti. Halkta ve parti içinde sadece sol olarak nitelendirilen kesim değil, liberalizme yakın kesimler de bulunuyordu. Buradan hareketle ÇKP içinde eskiden beri bulunan iki çizgi mücadelenin giderek üç çizgiye yükseleceği belirtilebilir.

1989 Sonrası

1989'de Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde, 1990'da Arnavutluk'ta, ardından 1991'de SSCB'nde sosyalist yönetimlerin sona ermesi ÇKP tarafından dikkatle izlendi ve iki temel sonuç çıkarıldı.

Birincisi; hızlı ekonomik büyümenin alternatifi yoktu. Sosyalist yönetimler en başta artan ekonomik sorunlar nedeniyle sıkıntıya girmişler, ardından da yıkılmışlardı.

İkincisi; iktidardaki komünist partisine karşı başlangıçta zayıf olsa da hızla güçlenebilen alternatif örgüt çıktığında değişim hızlı oluyordu. Komünist partisinin gücünü, prestijini ve kapsayıcılığını korumak önemliydi.

1989-2002 arasında ÇKP Genel Sekreteri olan Jiang Zemin döneminde hızlı ekonomik gelişmenin yanı sıra partinin güçlenmesine de büyük önem verildi.

1997 sonuna kadar ÇKP'nin eski kadrosu –Deng Xiaoping dahil- öldü. Bu kadronun özelliği –yaşlı kadrolarda genellikle görüldüğü gibi- klasik Marksizm anlayışından ayrılamamaları, farklı uygulamalara kuşkuyla bakmaldı. Deng Xiaoping de aynı kadrodandı ve inandırıcılığının bir bölümünü Çin devriminin ilk aşamalarından beri mücadele içinde bulunmasından alıyordu. Liu Shaoqi ile birlikte Mao'nun başlıca rakipleri arasında yer almasına, birkaç kere tasfiye edilmesine rağmen yeniden yükselmeyi bilmesinden hareket edilerek Xiaoping'in ülkedeki politik mücadele kültürünü iyi bildiği söylenebilir. Sosyalist ülkeler tarihinde kuşak değişim dönemi kritiktir. Yılların mücadelesinin içinden gelen eskiler ölürken yerlerini aynı mücadele içinde yetişmemiş yeniler almaktadır. Farklı bir dönem ve farklı sorunlar vardır. Xiaoping'in ekonomik gelişmeye, Çin'in hızla modernleşmesine öncelik veren politikasının sonrakiler tarafından da sürdürülmesi, eskilerin

ve yenilerin dönemlerinin bağlanabildiğini gösterir.

Jiang Zemin 1 Temmuz 2001'de ÇKP'nin 80. kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada partinin gelişmesinde yeni bir perspektif sundu. Buna göre ekonomik reformlar sürecinde yeni ortaya çıkan işverenler, değişik alanlardaki uzmanlar da partiye alınmalıydı (Mühlhahn, 2021: 575). Ülkenin ekonomik gelişmesine katkıda bulunanların parti dışında bırakılması doğru olmazdı.

Bu insanlar komünist miydi, merak edildiği söylenemez. Önemli olan ÇKP'ye karşı olmamaları ve ülkenin modernleşmesine katkıda bulunmalarıydı.

Özel firma sahiplerinin de partiye alınmasına karar verilmesinin önemli ve akıllıca bir adım olduğu söylenebilir. Hiçbir önemli güç parti dışında kalmamalıydı. 1989'da Doğu Avrupa ülkelerinde yıllardır iktidarda bulunan komünist partilerine karşı yeni partilerin hızla ortaya çıkabilecekleri görülmüştü. İşverenler dahil toplumdaki bütün önemli güçler komünist partisine alındıklarında, başka partilerin dayanabileceği zemin kalmıyordu.

Komünist partisi sadece Marksist değildi, aynı zamanda üretici güçlerin hızla geliştirilerek ülkenin modernleşmesini savunuyordu. Çin'in imparatorluğunun 19. yüzyıl öncesi döneminde olduğu gibi güçlü bir devlet olması, dünyada kendini saydırması işverenlerin de şu veya bu alandaki uzmanların da savunacağı önemli bir amaçtı. Gelecekte burjuvazinin bir bölümü bu amacı savunarak ortaya çıkamazdı çünkü ÇKP bunu savunuyor ve gerekeni de yapıyordu.

ÇKP'nin üye sayısı arttı ve çeşitlendi. 2006'da 70 milyondan fazla üyesi vardı (age. 575).

Ekonomik gelişme hızlandı. Özellikle 1993-1999 yıl-

ları arasında Çin tarihte benzeri görülmemiş düzeyde ekonomik gelişme hızına ulaştı. Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) girilmesi gelişmeyi hızlandırdı. Çin sadece kapitalizmin neoliberalizm dönemindeki küreselleşmesi içinde yer almakla kalmıyor, bu küreselleşmeyi de etkiliyordu.

1993 sonrasında ekonomide ve toplumsal yapıda önemli değişimler yaşandı.

İlk olarak; tarımsal alandaki yerel örgütler ve kadrolar arasında rekabet hayata geçirildi. Bu daha önce de vardı. Yerel kadrolar bölgelerine merkez yönetimden daha fazla kaynak alabilmek için yarıştı. O dönemde teorik ve politik kriterler ön plandaydı (sosyalist rekabet). Bu kriterler değişti ve performans ön plana çıktı. Değerlendirme bölgenin ekonomik performansına göre yapılmaya başlandı. Kadroların yükselmesi de buna bağlandı.

Performansın kriter olarak kabul edilmesi rüşvetin artmasını, tanıdıkları devreye sokarak avantaj sağlamayı ortadan kaldırmadı; bunlar önceden de vardı ama kırsal alanda hızlı gelişme sağladı. Sadece tarım üretiminde değil; otoyol ve havaalanı yapımı, telekomünikasyon gibi konularda da bölgeler arasındaki rekabet gelişti. Merkezi plan varlığını sürdürüyordu ama bölgelere daha fazla inisiyatif tanınıyordu.

Çin'deki bu uygulama sosyalist ülkeler arasında ilktir denilebilir. Devlet yönetiminde alt kademedden başlayan kadrolar zamanla, kıdemleri arttıkça yükselirlerdi. Belirleyici olan partiye kayıtsız şartsız bağlılıktı, performans o kadar da önemli değildi. Bu durum çalışma temposunda yavaşlığı ve verimsizliği getiriyordu.

Çin'de devlet kadrolarının büyük çoğunluğu parti üyesiydi ama olmayanlar da vardı ve zamanla bunların sayısı artacaktı. Önemli olan partiye karşı olmamak ve

hızlı ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktı. Bulunduğu alanda yeterli performans gösteremeyen kadro yükselemezdi.

Burada geçerli olan farklı bir rekabet anlayışıdır; başarılı isen yükselirsin. Kapitalizmde de aynı anlayış vardır; alanında başarılı olmak ve bunun sonucunda firmaya doğrudan ya da dolaylı olarak kazanç sağlamak... Çin'in farklılığı başarı kriterinin komünist parti iktidarı koşullarında uygulanmasıdır.

İkincisi; 1994'te Çin parası Yuan'ın yüzde 33 oranında değeri düşürüldü. Bu devalüasyon Çin ürünlerinin ihracat imkanını artırdığı gibi yabancı firmalar için de ülkeye yatırım daha çekici oldu.

Üçüncüsü; kırdan kente göçün serbestleştirilmesi. Çin'de Mao döneminden beri uygulanan ve hukou olarak adlandırılan sisteme göre kişiler belirli bir bölgede oturdukları konusunda kayıt yaptırırlardı (bu kural her ülkede vardır). Kişiler kayıtlı oldukları bölgedeki sağlık, eğitim, ev ve değişik sosyal imkanlardan yararlanırlardı. İzinsiz bölge değiştirdiklerinde bu hakları ortadan kalkardı.

Hukou sisteminin gevşetilmesi sonucu kırlardan kentlere göç hızlandı ve böylece genişleyen sanayi ve hizmet sektörünün işçi ihtiyacı karşılanmış oldu. Kentlere gelenler sürekli oturma iznine sahip olmamakla birlikte göç kolaylaşmıştı.

Dördüncüsü; vergi reformudur. Çin özellikle kentlerde yaşayanlarla ilgili olarak yeni bir vergilendirme sistemine geçti ve bu da vergi gelirlerinde artışı sağladı.

Beşincisi; devlet işletmelerinin yeniden düzenlenmesidir. Bu işletmeler bütün sosyalist ülkelerde bütçe üzerinde ağır bir yükü; sürekli zarar ederler ve zararları

hazineden karşılanırdı. İşçi çıkarmak çok zordu ve iş disiplini oldukça zayıftı. Kullanılan geri teknolojinin yanı sıra iş disiplininin de zayıf olması sonucu işletmenin verimi özellikle düşüktü. Kapitalizmde iş disiplini işsizlik ve gelirden azalma tehlikesiyle sağlanırken sosyalist ülkelerde bunun yerini alabilecek bir yöntem bulunamamıştı.

Bulgaristan'da devlet işletmelerinin durumu ve işçilerin gevşek çalışma alışkanlıkları Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri kitabında incelenmiştir.

Çin başka konularda olduğu gibi burada da kapitalizmin yöntemlerini bir oranda kopya etti. Devlet işletmeleri için rekabet ve verimlilik esası getirildi. Bunu yapamayan işletmelerin zararları hazineden karşılanmadı, özelleştirildiler ya da kapandılar.

Küçük devlet işletmelerinin kapanması ya da özelleştirilmesi 1995'te başladı ve iki yıl içinde bu işletmelerin yarısı kapandı ya da özelleştirildi. Orta büyüklükteki işletmeler için de benzer gelişme oldu. Bunlar yabancı ya da yerli yatırımcılar tarafından satın alındılar.

1992 sonrasındaki 15 yılda devlet işletmelerinde çalışanların sayısı erken emeklilik, kapanma ve özelleştirme sonucu 45 milyondan 17,5 milyona düşecekti.

İşletme yöneticilerine işçileri işe almak ve çıkarmak yetkisi verildi. İşletmelerde iş disiplini yükseltmek için başka yol bulunamamıştı. Verimli çalışmayan işine son verilirdi.

1000 kadar büyük, karlı ve stratejik sektörlerdeki işletme ise devlet tekelinde kalacaktı.

Bazı büyük işletmeler borsaya gittiler, sadece devlete

ait olmaktan çıkıp limitet firmalara dönüştüler. Bu konuda firma yöneticilerine geniş yetki verilmişti.

Sonuçta devlet firmalarının verimli çalışması büyük oranda sağlandı. Firma zararlarının karşılanması tümüyle ortadan kalkmasa bile önemli oranda azaldı (Mühlhahn, 2021: 580-82).

Milliyetçilik ve Kültürel Değişim

Çin tarihinde 19. yüzyılın sömürgeleşme, yabancıların egemenliği altına girme ve bu bağlamda aşağılanma yüzyılı olarak nitelendirildiği belirtilmişti. Çin, yüzyıllarca süren imparatorluk döneminin büyük ülkesi olmak özelliğini kaybetmişti. 20. yüzyıl başındaki devrimlerin, Japonya ve genelde sömürgecilğe karşı mücadelenin, komünist partisi iktidarının ve sonrasını içeren tarihsel süreç, Çin'in yeniden güçlü ve dünya çapında etkisi olan bir ülke konumuna gelmeye çalışması olarak da okunabilir.

Sömürgecilğe karşı mücadele yürüten, bağımsızlık savaşı veren, bu süreçte uluslaşan bütün halklarda benzer durum vardır: halkın sadece ekonomik yoksulluktan değil, psikolojik olarak aşağılanacak durumda olmaktan da kurtulması, bağımsız devlet kurulması...

Devlet kuruluşu sırasında ve sonrasında ulusun yüceltilmesi ve tarihten seçilecek örneklerle eski büyük günlere vurgu yapılmasına sık rastlanır. Bazı örneklerde ise büyük bir geleceğe umutla vurgu yapılır.

19. yüzyıl sonlarında Küba'nın bağımsızlık savaşında Jose Marti, "gelecekte herkes bu adayı tanıyacak" saptamasında bulunmuştu. On milyon civarında nüfusu olan bir ülkenin dünya çapında tanınması yıllar sonra gerçek-

leşecekti.

Komünistler 20. yüzyılda çok sayıda ülkenin uluslaşmasında ve bağımsız devlet kurmasında öncü rol oynadılar ve sonraki yıllardaki sosyalizmin iktidardaki tarihinde de bunu özellikle vurguladılar.

Benzer durum Çin tarihinde de görülür.

2001'de Çin Komünist Partisi'nin 80. kuruluş yıldönümünde Jiang Zemin yaptığı konuşmada ülkenin tarihsel gelişmesini ikiye ayırır. 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın ortasına kadarki mücadele, aşağılanmaktan kurtulma mücadelesidir. Sonraki yüz yılda yapılan mücadele ise ülkenin güçlenmesi, halkın refah düzeyinin yükselmesi ve ulusun konumunun dünya çapında yükselmesidir (age. 589).

Sosyalist ülkelerin tarihleri hakkında değerlendirmelerde bulunan değişik araştırmacılar, komünist partilerinin konumlarını güçlendirmek için milliyetçiliğe yöneldiklerini savunmuşlardır. Bu görüşün birlikte değerlendirilmesi gereken doğru ve yanlış yanları vardır.

Marksizm ya da Marksizm-Leninizm komünist partilerin iktidarlar döneminde bile hiçbir zaman halkın büyük çoğunluğunu etkisine alan bir görüş olmamıştır. Çin örneğinde de görüldüğü gibi yetişkin nüfusla parti üye sayısı arasında büyük farklılık vardır. 2006'da nüfus kabaca 1,5 milyar ise, parti üyesi sayısı 70 milyondur. Parti üyesi olmayan ama Marksist anlayışa bağlı kişiler de bulunsa bile arada büyük fark vardır. Bu durumda komünist partisi iktidarıyla ulusun yüceltilmesi çerçevesindeki milliyetçiliği birbirine bağlamak uygun bir yol gibi görünmektedir. Bu milliyetçilik belirli koşullar altında saldırgan milliyetçiliğe dönüşebilir. Bu konuda Bulgaristan'daki Türk azınlığın zorla asimile edilmeye çalışılması örneklerden birisidir

(Bkz. Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri).

Milliyetçilik –anlam olarak yurtseverlikle aynıdır-çeşitlere ayrılır. Milliyetçiliğın mutlaka dışarıda yayılmacılığın içermesi gerekmez. Çin binlerce yıllık tarihi boyunca sınırları az değişmiş bir ülkedir. Biraz Moğolistan ve Tibet yönünde genişlemiş ve daralmıştır. Çin tarihi boyunca zor kullanmadan, işgal etmeden yayılmayı tercih etmiştir ve 1980’li ve sonrasındaki yıllardaki hızlı ekonomik yükselişiyle bu tarihsel özellik bu kez başka türlü hayata geçmeye başlamıştır: ekonomik gücü kullanarak yayılmak ve sömürgecilik dönemini hatırlatan uygulamalara tepki göstermek...

1996’da Japonya’nın Doğu Çin Denizi’ndeki sekiz küçük adanın kendisine ait olduğunu açıklaması üzerine geniş bir protesto hareketi ortaya çıktı. Sadece Çin’de değil Tayvan, Hongkong ve Çinli göçmenlerin çok sayıda yaşadığı ABD ve Kanada’da da gösteriler düzenlendi. Başka ülkelerde yaşayan ÇKP muhaliflerinden bazıları da açık mektup yayınlayarak Çin yönetiminden askeri güç kullanarak adaları geri almasını isteyecekti. Çin hükümeti duruma müdahale ederek göstericileri yatıştırdı.

Benzer bir durum Haziran 1999’da Belgrad’daki Çin büyükelçiliğinin NATO uçakları tarafından –açıklamaya göre- yanlışlıkla bombalanması ve üç elçilik çalışanının ölmesinde de ortaya çıktı. Çin’de göstericiler ABD elçiliğini üç gün boyunca kuşattı, Chengdu’da ABD konsolosluğu ateşe verildi.

Çin’e yapılan doğrudan yatırımlar ve yapılan büyük ihracat nedeniyle ABD ile arasının açılmasını istemeyen Çin yönetimi protestoları yumuşatmaya yönelecekti.

Bu gelişmelerden iki sonuç çıkarılabilir.

Birincisi; devlet milliyetçiliğiyle halk milliyetçiliğinin birbirini beslemesi ama bazen de uyuşmaması mümkün olabilmektedir. Çin'deki milliyetçiliği devlet politikasından ibaret görmek yanlıştır. Milliyetçilik halk içinde yaygındır. Bu milliyetçilik saldırgan olmamakla birlikte sömürgecilik ve aşağılanma dönemini hatırlatan her konuda açık tepki göstermektedir.

İkincisi; milliyetçilik eskiden olduğu gibi belirli bir toprak parçasına bağlı değildir. Yıllardan beri çeşitli ülkelere göç eden ve orada yaşayan Çinliler arasında da ülkede olduğu gibi milliyetçilik yaygındır ve önemli konularda birlikte hareket etmektedirler (age. 594-96).

Hızlı Ekonomik Büyüme

Çin 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduktan sonra o yıla kadar sergilenenden daha hızlı ekonomik büyümeye yöneldi. 1992-2002 arasında Çin'de yatırım oranı yüzde 38-39'la Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın hızlı gelişme dönemlerindeki düzeye ulaştı ve aştı. Yabancı sermaye ülkeye akmaya başladı.

1970'li yılların sonlarında, reform politikasının yeni başladığı yıllarda, yabancı tekellerin yatırımları yılda iki milyar Dolar iken, bu rakam 1990'ların ortasında 40 milyar Dolar olacaktı. Çin, gelişmekte olan ülkeler arasında dünyada doğrudan yatırımları en fazla çeken ülkeydi. 1992-1999 arasında Çin dünyadaki doğrudan yatırımların yüzde 9,2'sini alacaktı. Çin bu konuda ABD'den sonra ikinciydi, 2002'de ABD'ye yetişecekti.

ABD; Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya gibi ülkelerin büyük yatırım yaptıkları geniş iç pazara sahiptir. Sadece ABD tekellerinin dış ülkelerde doğrudan yatırımları

yoktur, başka ülkelerin tekelleri de ABD’de yerli tekellerle ortak olarak ya da ve kendi başlarına büyük yatırımlara girmişlerdir.

Farklı uluslardan büyük tekeller arasındaki bu bütünleşme 1975 yılında yazılan Türkiye Devriminin Acil Sorunları’nda ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Konunun devamı 40 yıl sonra yayınlanan 40 Yıl Sonra TDAS içerisinde bulunabilir. Bu iki kitap www.tdas1.blogspot.com adresinde E Kitap olarak bulunabilir.

Çin-ABD ticaretinde ikincisi sürekli büyüyen açık vermektedir. ABD’nin Çin ile ticaret açığı 2002’de 375,6 milyar Dolardan, 2017’de 378 milyar Dolara yükseldi (Sabautzki 2023: 19).

ABD ülkenin en borçlu ülkesidir denilebilir. Bunun nedeni Doların sağlam bir dünya parası olmasıdır. Olacak şey değildir ama dünyada mevcut bütün Dolarlar toplanıp ABD Merkez Bankası’na gidilse yeterli karşılık bulunamaz. Bu para mesela Avro’ya ya da altına çevrilemez. ABD bu nedenle Doların önde gelen dünya parası olması konumunu sürdürmesi konusunda hassastır.

Trump Çin ile ticaret açığını azaltmak için başkanlığı döneminde Çin malları için gümrük duvarlarını yükseltmiş ama beklediği etkili sonucu alamamıştır.

ABD’ tekellerinin Çin’deki büyük yatırımları bu ülkeye karşı alınacak önlemleri de değişik yollardan kısıtlamaktadır.

2010 yılında Çin’e yapılan doğrudan yatırımlar 116 milyar Dolara ulaşmıştı ve bunun yarısı ABD tekellerine aitti.

Çin çok ucuz işgücüyle sadece yabancı tekellerin de-

ğil çok sayıda orta ve küçük yatırımcının da hedefi oldu. Özellikle Tayvan ve Hongkong'dan (henüz Çin'e ait olmadığı yıllarda) ülkede hemen her alana yönelik yatırım yapıldı. 1990'lı yıllarda yabancı yatırımların yaklaşık yüzde 60'ı "büyük Çin" kategorisine giren Tayvan ve Hongkong'dan geliyordu (age. 596-97). Bunlar el emeğine dayanan sektörlerde ihracata yönelik yatırım yapıyorlardı.

Çin için özellikle önemli olan yabancı sermayenin yoğun olarak ülkede yatırım yapmasının yanı sıra ülkeye modern teknoloji gelmesi ve uluslararası ticarete gerekli çalışma bilgisinin öğrenilmesi idi.

Dünyanın 400-500 kadar büyük firması Çin'de 2000'den fazla projeye yatırım yaptılar. Bunlar bilgisayar, elektronik, iletişim, ilaç ve petrokimya idi. Microsoft, Motorola, GM, GE, Samsung, Intel, Nokia, Siemens gibi büyük uluslar arası firmalar ülkede araştırma ve geliştirme işletmeleri kurdular. Mesela Microsoft 80 Milyon Dolar yatırım yaparak bir araştırma enstitüsü kuracaktı.

2000 yılında Çin 37 Milyar Dolarlık ileri teknoloji ürünü ihraç ederken bunun yüzde 81'i yabancı tekeller ve bunların Çinli firmalarla kurduğu ortaklıklar tarafından yapılmıştı (age. 598).

Enerji, iletişim, hammadde, altyapı ve savunma gibi stratejik alanlardaki büyük devlet firmaları özelleştirilmedi ve bunlar yabancı tekel yatırımlarının dışında tutuldu.

Üniversite ve Üniversite Sonrası Eğitime Önem Verilmesi

Bir ülkenin ileri teknoloji ürünleri üretmesinde iyi üniversitelerin rolü önemlidir. Ülkeye gelişmiş makineler getirilebilir ama bunları kullanabilecek ve daha iyilerini üretebilecek elemanlar bulunmuyorsa, makineler fazla işe yaramayacaktır.

ÇHC, SSCB'nin ekonomik gelişme anlayışını taklit ettiği yıllarda özellikle kalifiye eleman sıkıntısı çekiyordu ve bunlar büyük oranda SSCB tarafından karşılanacaktı.

Kültür Devrimi döneminde üniversiteler yıllarca kapalı kaldılar. Üniversite öğrencileri sosyalizmi ve hayatı öğrenmeleri için köylere gönderildiler. Orada bir şeyler öğrendiklerine kuşku bulunmamakla birlikte bu uygulama üretimi geliştirmeyi ve ileri teknoloji ürünlerini kullanmayı ve üretmeyi hedefleyen bir amaca uygun değildi.

Kültür Devrimi'nin sonlarına doğru üniversitelerin yeniden açılması bu kurumlarda kaliteli eğitim yapıldığı anlamına gelmiyordu. Öğrencilerin ve öğretim üyelerinin Kültür Devrimi'nde kendilerini hedef alan uygulamaların şokundan kurtulmaları zaman alacaktı.

1978'de Çin gibi dünyanın en kalabalık ülkesinde üniversitelerdeki öğrenci sayısı bir milyondan azdı. Bu sayı 1998'de ancak 3,4 milyona yükselebilecekti (age. 605).

2000'li yıllarda yüksek öğretime önem verildi, bu alana büyük kaynak aktarıldı. Başka ülkelerden –özellikle ABD'den- alanlarında tanınmış öğretim üyelerinin Çin üniversitelerinde ders vermeleri sağlandı.

Üniversite öğrencilerinin sayısı 2017'de 27,5 milyona çıkacaktı. Ayrıca değişik firmaların kendi yüksek okulları

bulunuyordu. Mesela Alibaba kendi kurduğu Taobao Üniversitesi'nde sayıları bir milyona ulaşan öğrencilere internet üzerinden satış konusunda dersler veriliyordu.

Üniversite sayısı önemli olmakla birlikte belirleyici değildir, üniversitelerdeki eğitimin kalitesi önemlidir. Çin üniversiteleri doğa bilimleri ve mühendislikte dünya çapında kabul edilmektedir.

Başka hiçbir ülkede Çin'deki kadar doktora çalışması yapılmamaktadır.

1976-2012 dönemi Sonuç

Çin sosyalist ama geri bir tarım ülkesinden 45 yılda ileri teknoloji üretebilen, özellikle kırsal alandaki yoksulluğu önemli oranda azaltan, hızlı ekonomik gelişme düzeyine ulaşan, küreselleşmenin neo liberal aşamasında onu dünya çapında şekillendiren güçlerden birisi durumuna geldi.

Deng Xiaoping ve sonrasındaki reformların ana belirlemesi şöyleydi: küreselleşmiş bir dünyada onun dışında kalarak gelişemezsiniz. Tekelci kapitalizmin hakimiyetindeki küresel ekonomide Çin çok ucuz ve yüksek sayıda emek gücünü kullanarak ülkeye doğrudan veya ortaklıklar yoluyla yatırım yapan tekellere önemli kazanç sağladığı gibi, bu süreçten kendi gelişmesi konusunda da yararlanabilirdi. Eğer iletişim ve ulaşımın ucuzlamasıyla küresel kapitalizmde üretimi en ucuza yapılabileceği alana taşıma hareketi ortaya çıkmamış olsaydı, Çin bu düzeyde gelişme gösteremezdi. Tekelci kapitalizmde ortaya çıkan üretimi taşıma faaliyetini iyi gözlediler ve bundan olabildiğince yararlandılar. Başka ülkelere yapılan doğrudan yatırımlardan ders alarak tekellerin teknoloji getirmesini

zorunlu kıldılar. Bununla birlikte özellikle ABD üniversitelerinde teknik alanlarda çok sayıda Çinli öğrenci okudu ve böylece o tekniği kullanabilecek kadroya sahip oldular. Çin üniversiteleri de hızlı gelişme gösterdi.

Çin'e öncelikle ABD, ardından Almanya, Japonya ve diğer ülkelerin yaptıkları doğrudan yatırımları, ülkenin dünyanın atölyesi durumuna gelmesini ve özellikle geniş ABD pazarına yapılan ihracatı sadece tekellerin yüksek kazancı çerçevesinde değerlendirmemek gerekir. Beklenti ÇKP'nin bir süre sonra kaçınılmaz olarak iktidarı kaybedeceği, dünyanın bu en kalabalık ülkesinin zorunlu olarak kapitalizme geçeceği ve Batılı anlamda parlamenter düzenin kurulacağıydı. Çin ekonomisinde artan oranda liberalleşme vardı ve ekonomik olarak bu gelişmeyle komünist partisi iktidarı uymazdı. İkincisi şöyle veya böyle geri plana çekilmek zorunda kalacaktı.

Beklentilerin tersine böyle olmayacak, ÇKP güçlü bir alternatif ortaya çıkmadan iktidarını sürdürecekti.

SSCB'nin dağılmasıyla yıllarca ABD ve NATO'nun en önemli düşmanı sayılan ülke ortadan kalkmıştı. Rusya Federasyonu halen askeri olarak güçlüydü. ÇHC ise, hiç beklenmedik şekilde, askeri değil ekonomik tehdit olarak ABD ve müttefiklerinin karşısına dikilecekti.

Deng Xiaoping ile başlayan Çin'de büyük değişim dönemi 2012'de Xi Jinping'in başkan olmasıyla yeni bir döneme girdi. Bu dönem eskinin devamlılığının yanı sıra farklı özellikler de taşımaktadır.

2012 Sonrası: Xi Jinping Dönemi

2013'te yapılan 13. merkez komitesinin üçüncü plenumunda ayrıntılı bir reform programı kabul edildi. Kaynakların kullanımında pazar mekanizmasının belirleyici olmasının vurgulandığı reform programında enerji ve hammadde sektöründe yeni düzenlemelere gidilirken finans sektöründe denetim zayıflatıldı. Tüketim sektörüne yönelik yatırımın artırılmasına karar verildi. Ek olarak sosyal politikada ve çevre konusunda kararlar alındı. Sosyal politikadaki kararların amacı ülkede artan eşitsizliğin azaltılmasıydı. İşsizlik yardımı, diğer sosyal yardımlar, emeklilik konusunda düzenlemeler yapıldı.

İleri düzeye varan yolsuzluklara karşı mücadele sertleştirildi.

Yolsuzluklar bu konuda hassas olan parlamenter rejimlerde bile vardır. Yolsuzlukları ortaya çıkan kişiler, devlet ve hükümet düzeyinde sorumluluk taşısalar bile görevlerini bırakmak zorunda kalırlar, haklarında soruşturma açılır ve hapis cezalarına çarptırılabilirler.

Komünist partisinin rakipsiz yönetici olduğu, devlet sektörünün –önceki yıllarda kadar olmasa bile- ekonomide önemli yer tuttuğu, ekonominin planlanmasında pazar mekanizmasının yanı sıra hükümetin ekonomik kararlarının da büyük önem taşıdığı koşullarda yolsuzluğun imkanları daha fazladır. Burada belirleyici olan partide ve devletin değişik kademelerinde sorumlu olanlarla iyi ilişkiler geliştirilmesidir. Çin'de akrabalık ve hemşerilik bağlarının devrim öncesindeki yıllarda da büyük önem taşıdığı dikkate alındığında yolsuzluk yapmanın ve bunu kendi içinde saklayabilmenin imkanları da artacaktır.

Çin'de kampanyalar belirli isimlerle anılır. Yolsuzluğa karşı kampanya için “Kaplan ve Sinekler” ismi uygun

görülmüştü. Burada asıl önemli olan kaplandır ve bununla önemli görevlerde bulunan sorumlu kişiler kastedilmektedir.

Hakkında soruşturma açılanlardan birisi Zhou Yongkang politik büro üyesiydi ve bir dönem iç güvenlikten sorumluydu. Keza Bo Xilai de aynı görevde olup uzaklaştırılanlar arasında yer alacaktı. General Guo Boxiong 2012’de emekli oluncaya kadar on yıl ordudaki en yüksek rütbeli subaydı ve hakkında açılan yolsuzluk soruşturması temelinde 2016’da ömür boyu hapis cezasına çarptırılacaktı. Ek olarak 14 general hakkında yolsuzluk nedeniyle soruşturma açılacak bazıları mahkum olacaktı (age. 609-611).

“Çin Rüyası”nın Yeni Aşaması

2015’te kabul edilen 13. Beş Yıllık Plan’da Çin’in dışarıdan gelen ileri teknolojiyi kullanan değil, kendisini üreten ülke olması hedeflenmektedir. Bunun için özellikle insan kapitalinin geliştirilmesine önem verilmesi gerekir. Doğa bilimleri ve mühendisliğin değişik dallarında yüksek öğrenim görmüş, doktora yapmış kişilerin çoğalmasının yanı sıra özellikle teknik alandaki buluşların koruma altına alınması ve teşvik edilmesi gerekir.

Patent Yasası Çin’de 1985’te yürürlüğe girdi. Otuz yıl içinde Çin dünyada en fazla patent alınan ülke durumuna geldi. 2013’te bu sayı Çin’de 1.7049 Milyon ile ABD’den 2.45 kat fazlaydı (Tang, 2018: 25).

Çin otuz yılda patentle korunması gereken buluşlarda önemli gelişme göstermekle birlikte, verilen rakamlara ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bu patentlerden ne kadarı ileri teknoloji alanındadır? Ek olarak Çin nüfusunun ABD’nin beş katı olduğu da dikkate alınmalıdır.

Her durumda Çin'in iletişim sektöründe en ileri teknoloji olan 5G'de ABD'yi zorladığı, ABD'nin bu teknolojiyi kullanmaya başlayan Huawei ürünlerine kısıtlama getirmesinden bellidir.

Temmuz 2023'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta yapılan NATO zirvesinde Ukrayna'nın Rusya'ya karşı yeni silahlar verilerek desteklenmesinin yanı sıra Çin de asıl düşman ilan edildi. Başlıca NATO üyesi ülkelere göre Çin, uluslararası düzeni bozuyordu. Bu belirlemenin "düzenimizi bozuyor" olarak anlaşılması gerekir. Çin'in bu düzeni nasıl bozduğu aşağıdaki örneklerden kolayca anlaşılabilir.

Birincisi; Çin'in üretim ve yatırım politikasının şu veya bu yönde gelişmesinin dünya ölçeğinde etkisi oluyor. Mesela çelik fiyatlarındaki artışın başlıca nedeni Çin'in ülke içinde ve dışında yaptığı büyük inşaat yatırımlarıdır. Gökdelenler, limanlar, havaalanları, hidrolik santraller, değişik fabrikaların yapımı yüksek miktarda çelik ve beton gerektiriyor.

İkincisi; Çin büyük enerji tüketicisidir ve ülkeye petrol ve doğal gaz akışının kesintiye uğramaması için çok sayıda ülkeyle anlaşmalar yapıyor. Çin bankaları özellikle Afrika ülkelerine altyapı yatırımları ve petrol ithali temeline ucuz kredi veriyor. 2013'e kadar Afrika Çin'in petrol ithal bölgesinde ikinci sıradadır. Angola, Ekvator Ginesi, Kongo, Sudan bu konudaki başlıca ülkelerdir. Çin'in devlet denetiminde olan petrol firmalarının doğrudan dış yatırımlarının yüzde 40'ı enerji kaynakları alanındadır (Mühlhahn, 2018: 618-9).

Mayıs 2014'te Rusya ile 400 milyar dolarlık doğal anlaşması yapıldı. Sonraki yıllarda bu ülkeden enerji ithalatı artacaktı.

Üçüncüsü; 2010'da Çin'in devlet denetimindeki ge-

lişme bankası uluslar arası kredilerde Dünya Bankası'nı geçti.

Dördüncüsü; 2014'te altyapı yatırımlarının finansmanı için Asya Altyapı Yatırım bankası kuruldu ve ABD'nin karşı çıkmasına rağmen 57 ülkeden destek buldu. Yeni İpek Yolu konusunda konuya yeniden döneceğiz.

Beşincisi; Çin parası Yuan 2015'te dünya çapında rezerv para olarak kabul edildi ve bu bağlamda ABD Doları, Avro, Sterlin ve Yen ile aynı statüye yükseldi.

Çin'in dünyanın bütün bölgelerine yayılan –eksik kalmamasın Latin Amerika ülkeleriyle petrol ve yiyecek ithali anlaşması bulunuyor. Mesela Brezilya'dan yüksek miktarda şeker, portakal, soya ürünleri alıyor) yatırımları, ticaret ilişkileri ve verdiği krediler ABD, Almanya, Fransa, Japonya tekellerinin ve Dünya Bankası gibi bu ülkelerin denetiminde olan kredi kuruluşlarının faaliyetinde daralmaya neden oluyor. Başka bir deyişle artan oranda düzenlerinin bozulması tehlikesi yaratıyor.

Geçmişteki sorunlu ilişkilerine rağmen yıllardan beri ilişkileri iyi olan Rusya ve Çin özellikle ABD'ye karşı dayanışma içindedir. Rusya bu ülkeler için öncelikle askeri bir tehdit oluştururken, Çin ekonomik tehdittir.

Çin'in ekonomik büyümesi kendisiyle sınırlı kalmıyorsa, ABD'nin yıllardan beri abluka uyguladığı Küba gibi ülkeler için de gelişme olanakları sağlıyor.

11milyon nüfuslu küçük bir ülke olan Küba yıllarca sağlık alanında yatırım yaparak gelişmiş laboratuvarlar kurdu ve çok sayıda doktor yetiştirdi Bkz. Che Guevara – Kısa Uzun Bir Hayat). Küba'nın bulduğu aşular ve ilaçlar ABD ambargosu nedeniyle patent alamıyor. Küba ile Çin'in stratejik ortak olmaları ve Küba'nın pazar sosyaliz-

mini –kendi koşullarına uyacak biçimde şekillendirerek kabul etmesi son olarak ileri aşamaya taşındı. Biyoteknoloji ve ilaç alanında bir Küba firması olan BioCubaFarma ile Çin firması Changheber arasında kanser tedavisi konusunda anlaşma imzalandı. Çin’de ulusal alanda ilaç kullanımını düzenleyen kurum Küba’nın bir çeşit kansere karşı kullanılan ilacına izin verdi. Bu iznin arkasının geleceği düşünülürse Küba’nın ilaç gibi önemli bir konuda ABD ambargosunu kırmaya başladığı söylenebilir. Çin’in Küba’nın ürettiği ilaçları ve tedavi yöntemlerini kabullenmeye başlaması –ülkenin nüfusu da dikkate alınırsa- çok önemlidir. ÇKP’den Dr. Marta Ayala Avila politik büro üyesi ve gen teknolojisi ile biyo teknoloji merkezinin yöneticisidir, iki ülke arasında bilimsel konulardaki işbirliğine büyük önem verdiğini açıklayacaktı (Granma International, Almanca baskı, Temmuz 2023).

Komünist partisi tarafından yönetilen bir ülkenin 45 yılda (1978-2023) bu aşamaya ulaşabileceğini –sosyalistler dahil- kimse düşünmemişti.

Çin’in büyük ekonomik gelişmesinin çıkardığı, eskiden bulunmayan büyük sorunlar vardır. Ülkeye değişik alanlarda hammadde akışının güvence altına alınması gerekir, ek olarak yüksek üretim iç pazar tarafından emilebilecek düzeyin çok üzerindedir, bu nedenle her alanda üretilen malların sürülebileceği pazarlar gerekmektedir. Çin’in Latin Amerika’dan Afrika’ya kadar her alanda yeni ticaret anlaşmaları yapması, yatırımlara yönelmesi bu nedenledir.

Bir örnek verilecek olursa: dünya çapında değerli metaller kavgası bulunmaktadır. Bunlardan başta kobalt, lityum gibi ender metallerdir ve özellikle cep telefonlarında kullanılırlar. Çin bu metallere yeterince sahip olmadığına ucuz emek gücüne sahip olmasının anlamı azalır.

Dünya genelinde kobalt üretimi 136.000 tondur ve bunun 100.000 tonu –ya da üçte ikisi- Kongo’da üretilmektedir. Bu üretimin büyük bölümü bir İsviçre şirketi tarafından yapılırken, yüzde 30’u da Çin firması Huayou’ya aittir.

Kobalt saf değildir, başka metallerle karışık olarak topraktan çıkarılır, saflaştırılması çevreyi kirleten, yüksek enerji harcanmasına neden olan ve çalışanların sağlığını tehdit eden bir süreçtir (Le Monde Diplomatique, 7/2020, Almanca baskı).

Xi Jinping Çin rüyasının gerçekleştirilmesinde belirleyici büyük proje olarak Yeni İpek Yolu’nu görmektedir.

İpek Yolu: Eski ve Yeni

İpek Yolu’nun başlangıcı M.Ö. 138 olarak tahmin edilmektedir. Sonraki yıllarda yeni bir yol bulunmamış, bölgeler arasında önceden bulunan ticaret yolları birleşik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çin’in kuzey doğusundaki Tuoyang’dan başladığı kabul edilen yol tek hat izlemez, Çin dışına çıkıldığında değişik alternatiflere ayrılır. Hava durumuna, çöllerdeki kum fırtınalarına, bölgedeki askeri duruma göre farklı ulaşım yolları izlenir. Taklamanın çölünün kuzeyinden ve güneyinden giden iki yoldan birisi Türklerin tarihinde de önemli yeri olan Amuderya ve Siriderya nehirlerini geçerken, diğeriyle Buhara ve Semerkant’ta birleşir. Buradan Hamadan, Bağdad ve Şam’a kadar gidilir. Akdeniz’e ulaşıldıktan sonra bir yol Anadolu içlerine giderken, diğeri Afrika’nın kuzeyine yönelir.

Bir de deniz yolu vardır.

Çin’de Nanking’den yola çıkan gemiler kıyı şeridini izleyerek Güney Çin Denizi’ni geçerler, Bengal Körfezi’ne

girerek buradan yine kıyı boyunca Hindistan'ı dolaşarak Hint Okyanusu'na ve oradan da Afrika'nın doğu kıyılarına, Hürmüz Boğazı'ndan İran'a ya da Süveyş üzerinden Mısır'a giderlerdi.

Akdeniz'e ulaşıldığında kuzey Afrika'nın yanı sıra İtalya başta olmak üzere Avrupa'nın ticaret merkezlerine gidilebilirdi.

Yolcu ve yük gemileri için kıyuyu izleyerek ilerlemek önemlidir. Açık denizde yön tespiti için gerekli aletler henüz bulunmamıştır. Ek olarak, dünyanın düz olduğu kabul edildiği için kıyuyu gözden kaybetmeden ilerlemek önemlidir. Aksi durumda açık denizde bir yerlerde dünyanın biteceği ve kenarından belirsiz bir yere düşüleceği korkusu yaşanmaktadır.

Benzer durum sonraki yüzyıllarda okyanus seyahatlerini yapan İspanyollar ve Portekizliler için de en azından bir dönem geçerli olmuştur.

Denizde kullanılabilecek pusula 12. yüzyılda Çinliler tarafından bulunacaktı. Böylece yıldızlara bakarak yapılan ve kesin olmayabilen yön tayininde önemli gelişme sağlanacaktı.

Çin yüzyıllar boyunca önemli bir ihracat ülkesiydi. En önemli ihracat ürünleri ipek çeşitleri ve porselendi. Bunlara daha sonra çay da eklenecekti.

1405'te Çin büyük ticaret filosuyla Doğu Afrika dahil değişik bölgelere mal göndermeye başlar. Filo 300 gemiden fazladır. Her gemi yaklaşık 100 metre uzunluğundadır ve mürettebat da yaklaşık 500 kişidir.

Bu sayılar Çin'in o yıllarda önemli bir deniz gücü olduğunu göstermektedir (Höllmann, 2018: 20-27)

Eski İpek Yolu; 16. yüzyıldan başlayarak önce İspanya ve Portekiz, ardından İngiltere, Hollanda ve diğer ülkeler olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinin yükselmesi, sömürgeciliğin hızla yaygınlaşması yıllarına kadar Doğu ile Batı arasında temel ticaret yoluymuş denilebilir.

Yeni İpek Yolu projesinde eski yolun genişletilerek yeniden canlandırılmasının yanı sıra, bu yol boyunca büyük altyapı yatırımları planlanmaktadır. Eski yolda da dönemine uygun altyapı yatırımları vardı. Mesela kervanların konaklama yerleri, posta hizmetlerinde at değiştirme yerleri ve ticaret yolu boyunca güvenliğin sağlanması için yapılan karakollar altyapı yatırımlarına girer.

Farklı bir dönemde farklı altyapı yatırımları gerekiyor.

Yeni İpek Yolu

Bu yeni yol eskisinden oldukça farklıdır, bu nedenle de bazen “Yeni İpek Yolları” da denilmektedir. Çin’in Ji Jinping’in genel sekreter olmasından sonra açıklanan bu projesi, tarihin en büyük altyapı yatırım programıdır. Projenin kapsamı tam olarak belli değildir çünkü sürekli genişlemektedir. Eskisinden farklı olarak Çin’den Doğu Akdeniz’e ve Doğu Afrika kıyılarına ulaşmakla kalmamakta; Afrika içlerine, Bakü-Batum-Kars ilişkisiyle Türkiye’ye, Pire limanı üzerinden Yunanistan’a ve Avrupa Birliği’ne uzanmaktadır.

2016’da Çin’in Cosco firması Pire limanının çoğunluk hissesini satın aldı ve limandaki dokların genişletilmesi ve iyileştirilmesi için 620 Milyon Dolar yatırım yapacağını açıkladı. Aynı firma rakibi ve dünyanın en büyük deniz taşıma firması Orient Overseas Container Line’ı da satın

alacaktı (Frankopan 2022: 125).

Pakistan, Afganistan, eskiden olduğu gibi İran ve ek olarak Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan da projeye dahildir.

Çin Yeni İpek Yolu için yüksek miktarda para ayırmış ve çok sayıda ülkeyle ikili anlaşmalar yapılmıştır ve yapılmaktadır. Projenin Latin Amerika ülkelerine kadar uzanma ihtimali de az değildir.

Yeni İpek Yolu dünyanın hemen her tarafına gitmektedir.

Yeni İpek Yolu bağlamında çok sayıda ülkede limanlar, hava meydanları, kara ve demiryolları, bu yollar boyunca oteller ve yerleşim yerleri yapılması planlanmaktadır.

ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri kendi altyapı yatırım projelerini ilan etmiş olmakla birlikte bu konuda yeterli somutluk bulunmamaktadır.

Çin'in bu projeleri nasıl hayata geçireceği konusunda tipik örneklerden birisi şöyledir.

Yoksul bir Afrika ülkesi karayolu ve demiryolu yapımını istemekte ama bunu karşılayacak parası bulunmamaktadır. Çin bu ülkeye ya ucuz kredi vermekte ya da -daha iyisi- kara ve demiryolunu yapmakta, karşılığında ise ülkedeki önemli bir madenin işletme hakkını uzun süreli satın almaktadır.

Çin'in akaryakıt başta olmak üzere ülkeye sürekli ve yüksek miktarda hammadde ve ara mal girişine ihtiyacı vardır. Yeni İpek Yolu bu yaşamsal önem taşıyan ihtiyacın sürekli olarak karşılanmasını sağlamanın önemli yollarından olarak görülmektedir.

Çin'in yaptığı her ikili ya da çoklu anlaşma, yeni yatırım projelerinin temelde iki amacı bulunmaktadır.

Birincisi; ülkenin sürekli ihtiyaç duyduğu temel ve ara maddelerin temin edilmesini garanti altına almak,

İkincisi; ülkedeki yüksek üretimin pazara sürülebi-leceği alanlar bulmak, eskileri korumak ve yenileri eklemek...

Çin'in SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız devletler olarak kurulan Kazakistan ve Türkmenistan ile yakın ilişki kurması sadece İpek Yolu'nun geçeceği ülkeler bağlamında değil, petrol ve doğal gaz alınması için önemlidir.

BRICS ülkeleri ve bu bağlamda yapılan anlaşmalar Yeni İpek Yolu'ndan ayrı olmakla birlikte yakından ilgilidir.

BRICS

2008'de ABD ve İngiltere'de başlayarak bütün ülkelere yayılan ve çok sayıda bankanın iflas etmesiyle sonuçlanan finans krizi, Güney'in az gelişmiş ülkelerini de etkiledi. Bu ülkelerin bir bölümü IMF ve uluslararası finans kuruluşlarına kredi alımında ve özelleştirme zorlamalarında daha bağımlı duruma geldiler.

Çin, Rusya ve Hindistan farklı bir küreselleşme hedefiyle birliktelik oluşturdular. Buna daha sonra Brezilya ve Güney Afrika da katılacaktı. BRICS adlandırması bu ülkelerin ilk harflerinden oluşmaktadır.

Amaç, ticaret ve kredide farklı bir küreselleşme oluşturmaktı. Özellikle Güney ülkeleri, ki bunların önemli bö-

lümünü Afrika ülkeleri oluşturuyordu, ekonomik olarak IMF'ye ve ABD'nin denetiminde olan uluslararası bankalara ve diğer finans kuruluşlarına daha az bağımlı olmalıydılar.

BRICS ülkeleri bu amaçla ortak bir yatırım bankası da oluşturdular. Amaç, yoksul ülkelere ucuz kredi vermek ve krediyi IMF'nin yaptığı gibi özelleştirmeler şartına bağlamamaktı.

BRICS Zirvesi her yıl düzenlenmekle birlikte bugüne kadar kuruluşun işlevleştirilmesinde önemli adımlar atılabildiği söylenemez.

Bunun önde gelen nedenlerinden birisi topluluk içindeki anlaşmazlıklardır. Hindistan BRICS üyesi olmakla birlikte hem Çin ile yıllardır süren sınır anlaşmazlığı ve hem de bu ülkenin Hint Okyanusu ve çevresinde giderek güçlenmesi nedeniyle değişik kararlara sürekli muhalefet etmektedir.

Bir başka neden, bankanın kuruluş sermayesiyle ilgilidir. Çin 10 milyar Dolar verirken, aynı parayı Güney Afrika Cumhuriyeti'nin vermesi mümkün değildir.

BRICS'in açıklanan temel amacı, farklı bir küreselleşme yaratmak doğrultusunda adımlar atmaktan ziyade, esas olarak Çin'e yaradığı söylenebilir. Çin ile diğer BRICS ülkeleri arasındaki ticarete büyük artış gerçekleşmektedir.

Çin'in BRICS ülkeleriyle ticareti 2012'nin ilk yarısında yüzde 14,1 artarak 244 milyar Dolara ulaştı ve aynı dönemde ülkenin büyümesine 4,7 oranında katkıda bulundu (Kulow, 2023: 7).

Çin'in yatırımlarını ve değişik ülkelerle yaptığı ikili

anlaşmaları sadece ekonomik çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu ülkeler, mesela Birleşmiş Milletler oturma- larında Çin ile birlikte davranmakta hatta Çin'in bazı politik amaçlarını paylaşmaktadırlar.

Mesela Çin'in yatırım yaptığı ülkelerden birisi olan Panama, iki Çin –Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan- konusundaki görüşünü değiştirmiş, Çin'in tek ülke olduğunu savunmaya başlamıştır. Başka bir deyişle Tayvan, Çin'e aittir ve bu Çin'in yıllardan beri süren iddiasıdır.

Benzer durum Rusya'nın borçlarını sildiği ve parasız tahıl satacağını açıkladığı yoksul Afrika ülkelerinin BM oturumlarında Rusya'yı Ukrayna savaşı nedeniyle kınamaya yanaşmamaları örneğinde de görülebilir.

Burada Çin'in farklı bir küreselleşme bağlamında da sürekli tekrarlanan “karşılıklı kazanmak” politikasına yakından bakmak gerekir. “Kazan-kazan” olarak da adlandırılan bu politikaya göre uluslararası anlaşmalar tarafların tümünün kazanması esasına dayanmalıdır.

Güzel bir anlayış ama yakından incelendiğinde Çin'in daha kazançlı taraf olduğu görülmektedir.

Karşılıklı kazanmak belirlemesi, kimin ne kadar kazanacağını açıklamaz. Taraflar arasında bu kazanç 80-20 ya da 70-30 olabilir. İki taraf da kazanmaktadır ama kazanç dağılımı eşit ya da eşitliğe yakın değildir. Çin kazanırken karşı tarafa da kazandırmaktadır ama büyük kazanç kendisindedir.

2002 yılının BRICS Zirvesi Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde yapıldı. Arjantin, Mısır, Etiyopya, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin başvuruları kabul edilerek üye sayısı 11'e yükseldi. Bu ülkelerin üyelikleri yılbaşından başlayarak geçerli olacak. Ek olarak

Küba, Venezüella, Endonezya, Türkiye, Kazakistan ve başka ülkelerin BRICS'e katılma konusunda niyetli oldukları açıklandı.

BRICS önüne önemli hedef olarak ABD Dolarının dünya parası olma konumunun zayıflatılmasını koydu. Doların uluslararası alışverişlerde kullanılan para olarak konumunun zayıflaması, ABD ekonomisinin de aynı duruma düşmesi anlamına gelmektedir. Dolar dünya parası olduğu sürece ABD gerektiğinde karşılıksız miktarda Doları piyasaya sürebilmektedir.

Genişleyen BRICS'in bir diğer önemli hedefi de ABD egemenliğindeki G 7'nin (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Kanada, Japonya, İtalya) dünya ekonomisindeki egemenliğini geriletmektir. Bunu ne oranda yapabilecekleri zaman içinde göreceğiz. Burada önemli olan ABD denetimindeki kuzey ülkelerinin egemenliğine karşı, Çin-Rusya-Hindistan ekseninde şekillenen güneyin alternatif olarak çıkmasıdır.

ÇİN SOSYALİST MİDİR?

Burada sosyalist kelimesinin tanımlanması gerekir çünkü kullanılan özneye göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir.

Sosyalist ile kastedilen Marksist sosyalizm ise, Çin sosyalist bir ülke değildir. Dahası, 20. yüzyılda yaşamış ve 21. yüzyılda da yaşayan ve sosyalist olmak iddiasındaki ülkelerden hiç birisi sosyalist değildir.

Marksist sosyalizm komünizmin ilk aşamasıdır, bir geçiş dönemidir; üretici güçlerdeki hızlı gelişme ve devletin sönmeye başlaması önemli özellikleridir.

Marksist sosyalizmin ön koşulu, dünya devrimidir. Dünya kelimesi kullanıldığı döneme göre farklılaşan içeriğe sahiptir. Marx-Engels döneminde dünya denildiğinde bundan esas olarak İngiltere, Fransa, Almanya ve çevrelerindeki ülkeler anlaşılırdı. Başka bir deyişle dönemin en gelişmiş kapitalist ülkeleri tarafından oluşturulurdu Marx-Engels'in dünyası... Bu dünyada ABD, Japonya, yarı sömürge olan Çin ve Rusya yoktu.

Marx-Engels dönemlerindeki dünyada gerçekleşecek ve zamandaş olması öngörülen devrimin dünya devrimiyile eşdeğer olduğu görüşündeydiler. Bu dünyada insanlığın onda biri bile yaşamıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısının dünyasının önemli bölümü sömürge ve yarı sömürge ülkelerden oluşuyordu. Kapitalist ülkelerde gerçekleşecek az çok zamandaş bir devrimin büyük bölümü İngiltere ve Fransa'nın işgalinde olan sömürge ülkelere nasıl yayılacağı belirsizdi. Marx-Engels'in bu konuda açık belirlemeleri bulunmuyor (Bkz. Geleceğe Dönüş).

Marksist sosyalizmi reel sosyalizm adı verilen 20. yüzyıl sosyalizminden ayıran en önemli farklılık, sosyalizmin rakipsiz olmamasıdır. Reel sosyalizm güçlü kapitalist ülkelerle birlikte yaşamak zorundadır. Ek olarak sosyalist devrim kapitalizmin ve dolayısıyla da üretici güçlerin en gelişmiş olduğu ülkelerde değil, yarı feodal ya da az gelişmiş kapitalizmin bulunduğu ülkelerde gerçekleşmiştir.

Tarihsel materyalizm teorisinde toplumlar üretici güçlerin gelişme düzeyleri dikkate alınarak sınıflandırılırlar. Bu alanda daha gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş olanlardan ileridedir. Bu nedenle sosyalizmde üretici güçlerin gelişmiş kapitalist ülkelerdekinden daha az gelişmiş olması düşünülemez. Bu nedenle sosyalist devriminin gerçekleştirildiği bütün ülkelerde üretici güçlerin hızla geliştirilmesi sorunu vardır. Buna sosyalist modernleşme denilmektedir. Amaç, üretici güçlerin çağdaş kapitalist ülkelerdeki gelişme düzeyine ulaştırılması ve daha ileriye gidilmesidir.

Dünya devrimi olabilseydi ve dolayısıyla sosyalist ülkeler güçlü kapitalist ülkelerle birlikte ve hatta onlar tarafından kuşatılmış olarak yaşamak zorunda kalmasaydılar, sosyalist modernleşme de gündeme gelmezdi. Sosyalizm rakipsiz olduğu için yarışması, yetişmesi ve geçmesi gereken ülkeler de bulunmayacaktı.

Sosyalist ülkeler düşman ve güçlü kapitalist ülkeler tarafından sürekli saldırı ve yok edilmek tehdidi altında yaşamayacak, ordu kademeli olarak ortadan kalkarken devlet de giderek sönecekti.

Marksist sosyalizmin ön koşulu dünya devrimidir. Bu ön koşul gerçekleşmeden marksist sosyalizmin bütün önemli özellikleriyle hayata geçmesini beklememek gerekir.

Marksist ya da bilimsel sosyalizmin doğum yılı olarak Komünist Manifesto'nun yayınlandığı 1848 alınacak olursa, bu sosyalizm 175 yıldır uygulanamamıştır.

Burada şu önemli sorunun sorulması gerekir: hiç uygulanamamış bir teorinin doğru olduğunu nereden biliyorsunuz?

Doğruluğun ölçütü uzun süreli pratiktir. Teoride öngörülen sonuçlar alınırsa sürdürülür, alınmıyorsa değişiklik yapılır. Önkoşulları gerçekleşmediği için hiç uygulanamamış bir teorinin doğruluğunu savunmak temelsizdir.

Bu teori hayata geçebilseydi eğer, belki de teoride öngörülen sonuçlar ortaya çıkmayacaktı. Böyle mi olacaktı, bilinmiyor. Bilinmeyenin, hiç uygulanmadığı için bilimez olanın kesin doğruluğu savunulamaz.

Buradan şu önemli sonuca ulaşılabilir: Çin'in sosyalist bir ülke olup olmadığı Marksist sosyalizmin gereklerine göre sorgulanamaz. Şimdiye kadar sosyalist devrimini yapabilmiş hiçbir ülke Marksist anlamda sosyalist olmamıştır.

Buradan Lenin ile başlayan sosyalist modernleşme anlayışına geçebiliriz.

Sosyalizm için üretici güçlerin ileri derecede gelişmiş olması gereklidir. Burada "ileri derece" ile kastedilen, çağdaş kapitalizmin ulaştığı düzeydir. Sosyalist bir ülke bu düzeyden daha geride kalamaz.

Sosyalist devrimler öngörüldüğü gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşemedikleri için, devrim yapan ülkenin karşısına üretici güçleri geliştirme sorunu çıkar. Marksist teoride öngörülmeyen bir özellik ortaya çıkmıştır: üretim ilişkileri, üretici güçlerin ilerisindedir. Üretim

araçlarında özel mülkiyet kaldırıldığı ya da önemli oranda kısıtlandığı için üretim ilişkileri sosyalist iken, üretici güçlerin gelişme düzeyi çağdaş kapitalizmin gerisindedir.

Sosyalizmin ön koşulu olarak kabul edilen üretici güçlerde ileri gelişme düzeyine ancak kapitalizm koşullarında ulaşılabileceği düşünülürdü. Lenin bunu değiştirir ve üretici güçlerin geliştirilmesinde kapitalizmin düzeyine ulaşmanın sosyalist üretim ilişkileri çerçevesinde de mümkün olabileceğini savunur.

Sonraki bütün sosyalist ülkeler değişik oranlarda aynı yolu izleyeceklerdir.

Bu yolun çıkmaza gireceği özellikle Orta Avrupa'nın sosyalist ülkelerinde yaşayan bir bölüm kişi tarafından 1960'lı yıllarda görülür. Dönemin kapitalizmi yeni bir sanayi devrimine yönelmektedir. Sosyalist ülkelerin o güne kadarki gelişme anlayışlarıyla bilimsel-teknolojik devrim de denilen bu aşamaya ulaşmaları mümkün görünmektedir. Merkezi ekonomik planlamanın gevşetilmesi, teknik kadro yetiştirilmesine daha büyük önem verilmesi ve modern teknik yatırımlar için kaynak ayrılması çözüm olarak savunulur. Bu anlayışın pazar sosyalizmiyle ortak yanları bulunmakla birlikte Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde Fritz Behrens, Çekoslovakya'da Dubçek yönetimindeki komünist partisi ve Ota Şik, Macaristan'da Kornai ve çevresi mücadeleyi kaybederler.

1989-1991'de neler olduğunu biliyoruz.

Sosyalist ülkelerdeki uygulamanın –taşdıkları farklılıklar da dahil- Marksist olarak nitelendirilmesinin, iktidardaki komünist partilerinin bu belirleme temelinde kendilerini Marksist ya da Marksist-Leninist olarak tanımlamalarının yıllardır süren teorik kargaşaya yol açtığını belirtmek gerekir. Marksist sosyalizm anlayışında

devlet giderek ortadan kalkacaktır. Bunun tersi gerçekleştiğinde açıklama olarak “sosyalist devlet dış tehlikeye karşıdır” gibi gerçeklikle ilgisi olmayan bir görüş savunulur. Bir ülkede güçlü bir devletin var olması koşullarında işlevinin sadece dışarıya karşı olduğunun savunulması yanlıştır. Sosyalist ülkeleri yıkmak için her yöntemi deneyen emperyalist ülkelerin tehdidinin sadece dışsal olduğu, ülke içinde faaliyet göstermeyecekleri, halktan şu veya bu oranda taraftar bulamayacaklarını savunmak mümkün değildir. Dolayısıyla devlet hem içe hem de dışa karşıdır ve bunun da Marksist sosyalizm anlayışında yeri yoktur.

Bu nedenle yıllardan beri sosyalizm yerine anti-kapitalizm ya da kapitalizme karşı bir sistem denilmesi gerektiğini savunuyorum. Yıllardır savunulan bir kavramdan vazgeçmek kolay değildir, bu anlaşılabilir ama SSCB ve Varşova Paktı ülkelerinde, ek olarak Arnavutluk’ta sistemin nasıl hızla çöktüğünü yaşadık. Rusya Federasyonu’nda ve yeni adıyla Çekya’da komünist partileri bulunuyor ve belirli bir güçleri de var. Eskinin sosyalist sonrasında kapitalist ülkelerinde ise komünist partileri yok gibidir. Bundan çıkarılacak dersler olması gerekir.

Marksist sosyalizmi savunanlar bu sosyalizmin şu veya bu özelliğini özellikle vurgularlar. Mesela Çin Komünist Partisi için, Deng Xiaoping’in belirlemesiyle, sosyalizm öncelikle üretici güçlerde hızlı gelişme demektir.

Doğrudur, sosyalist bir ülkenin üretici güçlerin gelişme düzeyinde çağının en ileri kapitalist ülkesinin –bu genellikle ABD’dir- gerisinde bulunması düşünülemez.

Sosyalizm sadece üretici güçlerin hızlı gelişmesine indirgenemez. Halk içinde daha fazla eşitlik, devletin giderek ortadan kalkması da Marksist sosyalizmin önemsiz sayılamayacak özellikleridir.

Hedef kapitalizmin aşılması ve sınıfsız topluma – komünizm- gidiş olabilir ama bunun içinde yaşadığımız dönemde Marksist sosyalizmle yapılamayacağı yeterince ortaya çıkmıştır.

Bu açıklamalar çerçevesinde şu belirleme yapılabilir: Çin Marksist anlamda sosyalist bir ülke değildir. Aşağıda açıklanacak nedenlerle kapitalist bir ülke de değildir. Sosyalizmin önemli bazı özelliklerinin –komünist partisinin iktidarda olması, merkezi planlamanın gevşetilmiş olarak varlığı, devlet sektörünün ekonomide önemli yer tutması gibi- bulunduğu ayrı bir sosyo-ekonomik sistemdir.

Benzeri bir belirlemeyi Demokratik Almanya Cumhuriyeti için Rudolf Bahro da yapmış ve yeni bir toplumsal-ekonomik formasyondan söz etmişti.

Neden olmasın?

Komünist Manifesto'nun yayınlanmasından 175 yıl sonra bile tarihte Marx-Engels tarafından belirlenmemiş yeni toplumsal-ekonomik formasyonların ortaya çıkabileceğini kabul etmemek, Marksizmi din düzeyine indirgemek anlamına gelir.

İnsanların geçmiş belirlemelere bağlılığını anlamak gerekir ama bu durum gerçeğin ifade edilmesini engellemez.

Çin, Vietnam ve Küba; hiç birisi Marksist anlamda sosyalist ülke değildir ama kapitalizme karşıdırlar ve onunla sert mücadele içindedirler.

Bu ülkelerin komünist partilerinin kendilerini Marksist olarak görmesinin –bu belirlemenin içeriği açılmadıkça- teorik kargaşayı sürdüreceği söylenebilir.

Marksizm sadece kapitalizm karşıtlığı değildir, bun-

dan daha fazlasıdır ve kapitalizm karşıtlığı da Marksist sosyalizmle sınırlı değildir.

Marksist sosyalizm teorisinde sosyalist toplum ve bunun komünizme doğru evrimleşmesinde önemli belirlemeler yapılmıştır. Sosyalizm güçlü kapitalist ülkelerle birlikte yaşadığı, başka deyişle rakipsiz olmadığı için bunlar geçerli değildir. Bunların geçerliliği ancak dünya devrimi önkoşulu çerçevesinde mümkün olabilirdi.

Her toplum gibi sosyalist toplumun gelişmesinin de kuralları olacaktır. Bunların neler olduğu esas olarak pratik içinde bulunabilir. Ne istemediğini bilmek –kapitalizm-, ne istediğini ve buna nasıl ulaşılacağını bilmek anlamına gelmez.

Hedef saptayabilirsiniz; sınıfsız toplum ya da komünist toplum. Bana ulaşmak için denemelerle bulunabilecek uygulanabilir ilerleme çizginiz yoksa, ne istediğiniz de önemli değildir.

ÇKP'nin izlediği gelişme çizgisini onaylamayabilirsiniz ama buna alternatif olarak SSCB çizgisinin benzerini savunamazsınız.

ÇKP, SSCB pratiğinden öğrendiğini sürekli belirtir. SSCB'nin 74 yıllık yaşamından çıkarılacak iki temel ders vardır.

Birincisi; kendini değiştirmeyi bilmektir. Kapitalizm sürekli değişiyor ve gelişmesinde de bu değişimin önemli payı bulunuyor. Bunun karşısında sosyalizmin değişmeden aynı kalması ancak yenilgiye götürebilirdi ve nitekim böyle oldu.

İkincisi; gelişme çizgisinde hangi değişiklik yapılırsa yapılınsın komünist partisinin gücünü korumasıdır. Gor-

baçov döneminde SBKP'nin en büyük hatası partinin zayıflatılmasının öldürücü sonuçlarını görememek olmuştur. Ne yaparsanız yapın, komünist partisinden başka aracınız yoktur. Bu araç zayıflatılırsa kapitalizme geçiş kaçınılmazdır çünkü gelişmeleri yönlendiremezsiniz.

Yeni Kavramların Geliştirilmesi

Her yeni süreç yeni kavramların geliştirilmesini gerektirir. Eski kavramları içeriklerine farklı anlam vererek kullanmayı sürdürmek teorik karışıklığa yol açar. Örneklerini fazlasıyla görmüş bulunuyoruz.

Dünya devrimi en basit örnektir denilebilir. Marx-Engels döneminde dünyadan anlaşılanla bugünkü dünyanın birbirinden çok farklı olduğunun anlaşılması zor değildir ama teorinin dinci metin kutsallığına büründürülmesi sonucu bu konuda geç kalınmıştır.

Benzer durum sosyalizm için de geçerlidir.

Sosyalist devlet denildiğinde bunun Marksist sosyalizm anlayışına uymadığı söylenebilir. Gerçekten de böyledir. Marx-Engels'te olduğu gibi Almanya'da devrim bekleyen Lenin'in Devlet ve İhtilal yapıtında da sosyalizmde devlet, devlet olmayan devlet olarak belirlenmiştir.

Sonuç, devlet teorisi konusunda karmaşa olmuştur.

Zizek, komünistler kendilerine özgü bir devlet teorisi geliştiremediler” derken, haklıdır.

Sürekli olarak eskinin tekrarlanması sonucu Marksizm ve Leninizm kapitalizmi aşacak bir sosyo-ekonomik yapının teorisinin geliştirilmesinde engel durumuna gelmiştir.

Eski kavramlar önemli işlev yerine getirip dönemlerini doldurdular, yenilerinin geliştirilmesi gerekiyor.

ÇKP'nin bu konuda ne oranda adım atabileceğini göreceğiz.

Bunu yapacak kişilerin ÇKP'li olması şart değildir. ÇKP dışından ve hatta bir bölümü Çin'de de yaşamayan ama genellikle İngilizce ve bazen de Çince üzerinden ülkedeki gelişmeleri yakından izleyenler de bunu yapabilirler ve nitekim yapmaktadırlar da.

Mesela “planlanmış pazar ekonomisi” yeni kavramlardan birisidir.

Çin'de birkaç ekonomi birliktedir. Devlet denetimindeki ekonomi –özellikle büyük üretim birimleri, finans sektörü ve stratejik sektörler-, büyük özel mülkiyete dayalı üretim birimleri, küçük özel mülkiyet ve bunların esnek planlamayla yönlendirilmesi.

Bu Marksist sosyalizm değildir, kapitalizm de değildir.

Özellikle çok kullanılan “Çin'e özgü sosyalizm” belirlemesinin açılımının yapılması ve bu belirlemede Çin'e özgü olanla genel olanın ayrıştırılması gerekmektedir.

Çin'e özgü sosyalizm, komünist partisi yönlendiriciliğinde pazar ekonomisi yeni belirlemelerdir ama yeterli oldukları söylenemez. Her durumda kavramın içeriğinin açılması ve eski kavramların kullanılmasından kaçınılması gerekir.

Devlet Kapitalizmi mi?

Çin’de devlet kapitalizminin egemen olduğunu savunanlar da bulunuyor. İngilizce ve Almancada bu görüşü savunan yapıtlar az değildir.

Burada belirleyici konu açık kalıyor: sosyalist bir ülke olan Çin’de kapitalizme geçiş nasıl oldu? ÇKP nasıl devlet kapitalizmi partisine dönüştü?

Bu iddiaya sahip olanların bu dönüşümün mekanizmasını açıklamaları gerekir.

Hatırlanacak olursa, devlet kapitalizmi iddiası bir dönem SSCB için de savunulurdu. Bu görüşe göre devlete hakim olan bürokrat burjuvaziydi!

Bürokrat burjuvazi, hem bürokrat hem de burjuvazidir. Böyle bir burjuvazinin bürokratlığı geçici olabilir. Devlet içindeki görevi sona erdiğinde ya da tasfiye edildiğinde burjuvalığı da sona ermez, sürer.

Mesela ABD’nin önemli zenginlerinden Rockefeller bir dönem başkan yardımcısıydı. Devlette üst düzeyde yer alan bürokrat bir burjuvaydı. Devlettteki görevi bitince yine burjuva olarak devam etti.

SBKP için savunulan bürokrat burjuvazi örneğinde ise kişinin parti üst kademelerinde şu veya bu nedenle görevi sona erince, burjuvalığı da biter.

Böyle bürokrat burjuvazi olmaz!

Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk örneklerinde sosyalizmden sonra gelen kapitalizmde burjuvazinin komünist partilerinden ortaya çıkma sürecini anlattım. Benzer anlatımı Çin’in kapitalist-emperyalist olduğunu iddia edenlerden de bekliyoruz!

Benzer görüşü savunanların açıklaması gereken önemli bir nokta daha bulunuyor.

Komünist partilerinin sorumlu kademelerindeki kişilere Rusçadaki adıyla Nomenklatura denilir. Eğer çalışanların ürettiği artı değere burjuvalaşmış partideki nomenklatura değişik yollardan el koyuyorsa, partinin sadece adı komünist içeriği burjuva ise, açıklanması gereken önemli bir sorun bulunuyor.

Referansını verdiğim Bulgaristan'da sosyalizmden kapitalizme geçiş kitabında nomenklaturanın homojen olmadığını ve politik, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç kesimden oluştuğunu açıklamıştım. Bu özellik bütün komünist partileri için geçerlidir. Belirleyici durumda olan politik nomenklaturadır. Merkez komitesi genel sekreterinden başlayarak ve politik büro üyeleri üzerinden aşağıya doğru iner.

1989-1991'de SSCB ile Doğu ve Orta Avrupa ülkelerindeki komünist partileri iktidarı kaybettiklerinde zaten var olduğu iddia edilen ve komünist partisinde ifadesini bulan burjuvazi, bu arkadaşların yakından incelemesi gereken bazı özellikler gösteriyordu.

İlk olarak; partide hakim olduğu iddia edilen burjuvazinin en güçlü kesimi –politik nomenklatura- genellikle erken emeklilik bazen da doğrudan tasfiye yoluyla geri plana itilecekti. Sosyalizm sonrası kapitalizmde hakim durumda olan nomenklaturanın ekonomik kesimiydi. Nedeni, ülke dışındaki tekellerle kurulan hızlı ilişkiydi. Tekeller, yabancıları oldukları ülke ekonomisinden iyi anlayan eski ekonomik nomenklatura ile ilişki geliştirmeyi tercih ettiler.

Sosyalist ülkelerde genellikle devri sabık yaratılmadı ama az da olsa yaratıldığında ilk tasfiye edilenler politik

nomenklaturadandı. Mesela Bulgaristan Komünist Partisi'nde yaklaşık 40 yıl genel sekreterlik yapan Todor Jivkov yolsuzlukla suçlanarak hapse atılacak ve orada ölecekti.

Büyük yolsuzluklar yapılmıştı ve yapılıyordu ama bunları yapan sadece Jivkov değildi. O günah keçisi olarak seçilirken diğerleri devleti soyarak hızla zenginleşmeyi sürdürecekti.

Zaten burjuva olduğu iddia edilen nomenklaturanın genellikle 1985 yılından başlayarak değişik yollardan zenginleşmesi, iktidarın kaybedilmesinin ardından devlet içindeki bağlantıları sayesinde kamu malını özelleştirerek hızla zenginleşmeleri nasıl açıklanabilir? Zaten burjuvazi iseler, böyle zenginleşmeleri gerekmezdi.

Sosyalizm sonrası kapitalizmdeki burjuvazi eskiden beri yoktu, 1985 sonrasında şekillendi, 1989-1991 sonrasında devlet malını yağmalayarak hızla zenginleşti.

SSCB ve SBKP ile ilgili olarak yıllar önce savunulan “devlet kapitalizmi” anlayışı, küçük değişikliklerle ÇHC ve ÇKP için de savunulmaktadır. Öncekinin temelsizliği 1991 sonrasında yeterince görüldü.

Her şey için uygun bir açıklama bulabilirsiniz. Hayat her çeşit görüşe malzeme sağlayacak kadar zengindir, çok yönlüdür. Önemli olan yüzeysel açıklamaların ilerisine gidebilmektir. Bu ise ancak değişim mekanizmasının açıklanmasıyla olur. Bu yapılamadıkça iddialar temelsiz kalmak zorundadır.

ÇHC'deki Değişim Neden NEP Temelinde Açıklanamaz?

NEP ya da Yeni Ekonomik Politika, Lenin'in -parti içinde şiddetli tartışmalar yaşandıktan sonra- tarım üretiminin artırılması ve kentlerin yiyecek sorununun çözülmesi amacıyla komünist partisi iktidarı altında kapitalizmin sınırlı olarak geliştirilmesi politikasıdır. Çin'de uygulanan kapitalizmin bazı özelliklerinin -özellikle rekabet ve pazar mekanizması- sosyalizme monte edilmesini ilk düşünen ve uygulayan Lenin'dir. Çin'de de komünlerin dağıtılması ve aile tarımına dönüşle başlangıçta aynı politikanın benzeri uygulanmıştır denilebilir ama arada önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Birincisi; SSCB'deki uygulama iç savaş yıllarında uygulanan savaş komünizminin zorunlu sonucu olmuştur. Tarım üretiminin acilen artırılması gerekiyordu ve küçük köylü tarımına başvurulmuştur.

ÇHC'de ise İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi'nde büyük komünler kurulmasında yaşanan başarısızlıkların ardından aile tarımına dönülmüştür. Buradaki dönüş büyük tecrübenin üzerinde yükselmektedir.

İkincisi; SSCB'de NEP yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle ülkenin hızla sanayileşmesi gerektiğinden kısa sürerken, ÇHC'de 40 yıldan fazla zamandır sürmektedir. Tarım üretiminin artırılmasında başarılı olunmuş, kırsal alanda yoksulluk azalmıştır. Bu politikadan geriye dönüşü için neden yoktur.

Bu nedenlerle başlangıç için benzerlik bulunsa bile ÇHC'deki değişim NEP temelinde açıklanamaz.

Gini Koeffizient

Gelir dağılımındaki dengesizliği gösteren uluslararası kabul edilmiş bir göstergedir. Bir ile 100 arasında değişen değere sahiptir. Değer 100'e yaklaştıkça gelir dağılımındaki bozukluk artar.

Dünya Bankası'nın internette yayınlanan konuyla ilgili listesinden birkaç ülkeyi belirtmekle yetineceğim: Çin (2019) 38,2; Vietnam (2020) 36,8; Almanya (2019) 31,7; Fransa (2020) 30,7 ve ABD (2020) 39,7. Küba'ya ait rakam bulunmamaktadır.

ÇHC'de Almanya'dakinden daha yüksek ve ABD'dekine yakın gelir eşitsizliği bulunmaktadır.

Tarım üretiminin gelişmesi, sanayi ve hizmetler alanında ihracata yönelik büyük üretim sonucu ülkede yoksulluk belirgin derecede azaldı. 2007'de yapılan 17. Kongre'de herkesin beş temel yaşamsal önem taşıyan hizmete ulaşabilmesi kabul edildi (bu sayı daha sonra yediye yükselecekti. Bunlar; çocuk bakımı, eğitim, sağlık, barınma yeri, yaşlıların bakımı, çalışma ve sosyal yardımdır (Brie, 2023: 61-62).

Sadece bunu belirtip büyük gelir eşitsizliğinden söz etmemek yanlış olur.

Bir özelliği alıp genelleştirmek konuyu öğrenmek istemeyenlerin sık yaptığı bir yanıştır. "Çin'de büyük gelir eşitsizliği var, böyle sosyalizm mi olur" örneklerden birisidir. Bu değerlendirmeyi yapanlar 1,6 milyar insanı doyurmanın ne demek olduğunu, ülkede yoksulluk sınırı civarında yaşayanların sayısındaki önemli azalmayı anlamamışlar, öğrenmemişlerdir.

Ülkedeki gelir dengesizliğinin artışı ÇKP MK Plenum-

larında değişmeyen konu olmakla birlikte bulunabilen tek çözüm sosyal hakların genişletilmesi olmuştur.

Kapitalizmin girdiği yerde sosyal eşitsizlik artar. ÇHC ile benzer durumu pazar sosyalizmini kabul eden ve Çin'in gelişme çizgisini izleyeceğini açıklayan Vietnam'da da görmekteyiz.

Hızlı ekonomik gelişmenin önemli faturası gelir dağılımındaki büyük eşitsizliktir. Çok sayıda kişinin refah düzeyinin geçmişe göre yükselmesinden hareketle bu eşitsizlik gizlenmemelidir.

ÇKP'nin mevcut gelişme çizgisini sürdürdüğü sürece büyük gelir eşitsizliğine bulabileceği tek çözüm sosyal hakların genişletilmesi olacaktır. Bu yöntemle eşitsizlik bir oranda azaltılabilir.

SBKP ile ÇKP'nin Karşılaştırılması

SBKP ve ÇKP'nin gösterdikleri farklı performans, ilkinin dağılırken ikincisinin sürekli reformlarla toplumu dönüştürmesi ve yıllarca yüksek performansla ülkeyi dünya çapında güç durumuna getirmesi doğal olarak inceleme konusu olmuştur. Bu konuda Perry Anderson'un New Left Review 61. sayısında yayınlanan Two Revolutions başlıklı yazısıyla Michael Brie'nin Çin sosyalizmiyle ilgili kitabında bu değerlendirmeyi onaylaması örnek olarak verilebilir.

İki partinin karşılaştıkları önemli zorluklar karşısındaki büyük tutum farklılığı sonuçta önderliğin yeterliliğine bağlanmaktadır. SBKP'de Gorbaçov ile simgelenen zayıf önderlik zorluklar karşısında çıkış yolu bulamazken, ÇKP'de uzun savaş yıllarını geride bırakmış olan tecrübeli

önderlik farklı davranmış ve Mao döneminde başlayan ve sonrasında da kısa süre devam eden krizi aşabilmiştir.

Çin devrimi Ekim devriminden 32 yıl sonra gerçekleşti. Gorbaçov döneminde devrim sonrası yılları, iç savaşı yaşamış olan kadro artık yoktu.

Bu değerlendirmenin fazlasıyla yetersiz olduğunu belirtmek gerekir.

İlk olarak; SSCB'nin çözülmesi Polonya ile başlayan, Macaristan, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya ile süren çözümlerin sonucusuydu, başlangıcı değil. SSCB ile –Romanya ile çelişkiler bulunmakla birlikte- yıllarca yakın ilişki içinde bulunan ülkelerdeki komünist partilerinin iktidarı kaybetmesi SSCB'yi mutlaka etkileyecekti. Bu ülkelerdeki gelişmeleri dikkate almadan konuya SSCB ile sınırlı olarak yaklaşmak doğru değildir.

Bu ülkelerdeki sorunlar yeni değildir. Kızıl Ordu 1953'te DAC'ye, 1956'da Macaristan'a ve 1968'de Çekoslovakya'ya müdahale etmişti. 1980'li yılların başlarında Polonya'da sıkıyönetim ilan edilmesinin nedeni de Dayanışma Sendikası'nın gelişmesini ve iktidara ortak olacak güce ulaşmasını engellemekti; başarılı olunamadı.

Gorbaçov döneminde SBKP ve SSCB'nin karşılaştığı sorunlarla, Deng Xiaoping döneminde 1978'den başlayarak ÇHC ve ÇKP'nin karşılaştığı sorunlar oldukça farklıdır. Önemli zorluklar vardır ama ilkindekiler ikincisindekilerden daha ağırdır.

Ek olarak öncelikle Azerbaycan ve Baltık cumhuriyetlerinde ifadesini bulan, ardından diğer cumhuriyetlerin izlediği SSCB içindeki güçlü ayrılma eğiliminin de dikkate alınması gerekir. SSCB gibi büyük bir ülke olan ÇH-

C'de bölgelerin ayrılma eğilimi Uygurlarla sınırlı kalmıştır.

İkincisi; Gorbaçov'un iyi bir devlet adamı olmaktan çok iyi bir şovmen olduğu gerçek olmakla birlikte, SBKP ile ÇKP parti yapılarının farklılığı büyük sorunlar karşısında alınacak tutumda belirleyici olmuştur.

Çin'de devrim yaklaşık 25 yıl sürmüştür, parti kentlerden kırlara çekilmek zorunda kalmış, kurulan kızıl politik iktidarlar genişlemiş ve daralmış ve sürekli savaş yaşanmıştır. Rusya'da ise devrim kısa sürmüştür, silahlı savaş iç savaş döneminde birkaç yıl yaşanmıştır.

Bu sürecin iki partinin kadrolarına kazandırdığı farklı özellikler vardır.

Ordu ÇHC'de daha büyük öneme sahiptir ve parti genel sekreterleri ordu üst kademesiyle sürekli yakın ilişki içinde olmuştur.

Mao döneminde partinin askerileştirilmesi, merkez komitesine çok sayıda generalin alınması daha önce belirtilmişti.

ÇKP'de iki çizgi mücadelesi süreklidir. Hayata geçirilen hakim çizgiye şu veya bu oranda muhalefet eden başka bir çizgi sürekli bulunmuştur ve halen de bulunmaktadır.

Bu tür farklılıklar hemen her komünist partisinde bulunmakla birlikte ÇKP'de durum farklıdır. Taraflar arasındaki sorunlar merkez komitesi ve politik büroda mutlaka görüşülmekle birlikte tabana inmektedir. İki görüşün taraftarları önce duvar gazeteleriyle birbirlerine karşı mücadeleye girmekte ve bu mücadele kitle toplantılarıyla ileriye taşınmaktadır. Kültür Devrimi'nde de görüldüğü gibi bu mücadele silahlı çatışmaya kadar gidebilmekte ve Çin

ordusunun müdahale etmesi gerekebilmektedir.

ÇKP tarihinde her zaman varolan iki çizgi –bazen üç çizgi mücadelesi bazen silahlı çatışmalara varacak kadar sertleşmekle birlikte, tartışma ortamının sürekli varlığı demektir. Bu ise hakim çizginin kendini sürekli düzeltmesine yol açar.

Ağustos 1991’de SSCB’de cumhuriyetlerin ayrılma kararlarını engellemek için Kızıl Ordu’nun küçük bir bölümü darbe yaptı. Ordunun büyük kesimi darbeye katılmadı. SSCB’de komünist partisinin isteği dışında Kızıl Ordu’nun harekete geçmesi mümkün değildir. Dahası, 10 milyon üyeli SBKP tabanından da hemen hiç tepki gelmedi. Bundan cesaret alan Yeltsin birkaç bin kişiyle “demokrasi kahramanı” olarak ortaya çıktı, darbe başarısızlıkla sonuçlandı, ardından SBKP kapatıldı.

Benzer gelişmenin Çin’de olması mümkün değildir. Çin’de devlet ve partinin yapısı daha az merkezidir. Bölgecilik güçlüdür. Savaş dönemindeki savaş ağaları, Kültür Devrimi döneminde bölgelerde farklı görüşteki güçlerin ortaya çıkması ve bazılarının demiryolu ulaşımı gibi devletin temel fonksiyonlarını engelleyecek kadar güçlü olmaları, Çin ordusunun müdahale etmesinin gerekmesi, bölgeciliğin göstergelerindedir.

Bölgeciliğin gücünü ÇKP reformlarının önce dar bölge düzeyinde başlayıp, deneme süresi tamamlandıktan sonra eksikliklerin tamamlanarak genelleştirilmesinde de görebiliriz.

Çin’de merkezi yapının bölgelerdeki temsilcilerinin gerektiğinde farklı davranabilmesi ve hatta merkeze karşı çıkabilmesi imparatorluk döneminden kalan uzun bir gelenektir. Önceden de belirtildiği gibi devlet kadroları sınavla belirlenir ve özellikle Konfüçyüs öğretisini iyi bilme-

leri beklenirdi. İmparator herhangi bir konuda uygun olmayan karar aldığıında, devlet bürokrasisinin –en azından teorik olarak- karşı çıkmak hakkı vardı.

Gorbaçov’un izlediği çizgiye sol muhalefet olarak bilinen Ligaçev ve çevresini zayıflatmak için yeni atamalarla partiyi zayıflattığı doğrudur ama Mao Kültür Devrimi sırasında ÇKP’yi daha fazla zayıflatmıştır. “Parti merkezlerini bombalayın” çağrısı ve partiye karşı özellikle gençliğin kullanılması, parti yöneticilerinin prestijinin ve sonuçta partinin yıpratılması gerçekleşmiştir. Partinin zayıflatılması iki örnekte de bulunmakla birlikte ÇKP’nin yapısı SBKP’den farklı özelliklere sahiptir. Mao, Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping gibi önde gelen rakiplerini tasfiye etmekte başarılı olamamıştır. İlki Kültür Devrimi sırasında hayatını kaybetmesine, ikincisi ise bütün sorumlulukları alınarak kırsal alanda yaşamak zorunda bırakılmasına karşın, Mao’nun ölümünden önce yeniden merkeze çağrılmış, ardından Dörtlü Çete denilen gurubun isteğiyle yeniden kızağa çekilmiş, Mao’nun ölümünün ardından yeniden partinin üst kademesine çıkmıştır. Bu iniş ve çıkışlar Mao’nun izlediği çizgiye karşı olanların küçümsenemeyecek tabanı olduğunu göstermektedir. Bu iki isim hem İleriye Doğru Büyük Atılım’a hem de Kültür Devrimi’ne karşıydılar.

Önceden de belirtildiği gibi ÇKP içinde farklı çizgilerin varlığı sürmektedir. Uygulanan değişim politikasına karşı daha sağ ve daha sol çizgiler mevcuttur. ÇKP farklılıklarla ve bunların zayıf olmayan tabanlarıyla birlikte yaşamakta, şu veya bu farklılık komünist partisinin varlığını tehdit eder duruma geldiğinde müdahale edilmektedir (Tianenmen Meydanı ve parti içinde tasfiyeler).

Mao gibi Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping de iç savaş yıllarından beri ÇKP içindedir.

Eklenmesi gerekir: ÇKP kendisini silahsızlanma ve “Ortak Evimiz Avrupa” gibi söylemlerle bağlamadı. Bu söylemlerin ardından Gorbaçov’un Polonya’da Dayanışma Sendikası başta olmak üzere muhalefet güçlerine karşı Kızıl Ordu’yu kullanması mümkün değildi. Bu ülkede SSCB’nin açık desteğiyle ordunun yönetime el koyması ve sıkıyönetim ilan edilmesinin ilerisine gidilemedi. Ordunun Baltık ülkelerine karşı küçük kullanımları olmadı değil ama sonuç alınamadı.

Çin’de ise 1989’da Tiananmen Meydanı’nda yapılan ve çok partili düzen isteyen –sosyalist ülkelerdeki muhalefetin ilk isteği komünist partisinin iktidar tekeline son verilmesi olmuştur- kitleye karşı ikna çabası sonuç veremeyince şiddet kullanıldı.

Gorbaçov büyük sorumluluk üstlenecek özelliklere sahip değildi ama SSCB’nin dağılmasının esas sorumlusu olarak Gorbaçov ve ekibini görmek doğru değildir. Konunun daha geniş değerlendirilmesi gerekir.

Sosyal Emperyalizm Tezine Ne Oldu?

ÇHC’nin 1949 sonrası tarihiyle ilgili bir kitapta bir dönem Çin denilince özellikle akla gelen sosyal emperyalizm teorisinden söz etmemek eksiklik olurdu. Bu teorisinin sosyalistler arasında en fazla geçerlilik kazandığı ülkelerden birisi Türkiye’dir.

ÇKP’nin 1960’lı yıllardan beri iddiasına göre SSCB sosyal emperyalist bir ülkedir. Bu ülkede burjuvazi iktidardadır. Bu iddianın gelişme aşamaları ve değişik çeşitleri üzerinde durmayacağım. İddia esas olarak Hruşçev’in SBKP’nin 20. Kongresi’nde yaptığı ve Stalin’i de eleştiren konuşmasına dayanmaktadır.

Deng Xiaoping, 1984'te yaptığı bir açıklamada, sosyalizmin gelişmesiyle ilgili olarak Hruşçev'in konuşmasındaki belirlemelerin neredeyse aynısını yapar.

“Sosyalizm nedir, Marksizm nedir? Geçmişte bu konuda yeterince açık değildik. Marksizm üretici güçlerin gelişmesine büyük önem verir. Sosyalizm komünizmin ilk aşamasıdır derdik ve bu gelişmişlik aşamasında ‘herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar’ geçerli olacaktır. Bu ise üretici güçlerin gelişmesinde ve maddi zenginlikte ileri aşamayı gerekli kılar. Sosyalist aşamanın temel görevi üretici güçlerin geliştirilmesidir. Sosyalist sistem bu güçleri daha hızlı ve güçlü geliştirerek kapitalizme olan üstünlüğünü gösterir. Bu güçler geliştiği oranda halkın ekonomik ve kültürel durumu sürekli iyileşecektir. Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki hatalarımızdan bir tanesi üretici güçlerin gelişmesine yeterince dikkat etmemiş olmamızdır. Sosyalizm yoksulluğun kaldırılması demektir. Yoksulluk ve açlık sosyalizm de komünizm de değildir.” (Aktaran Brie, 2023: 27).

Hruşçev döneminde ve sonrasında “yetişmek ve geçmek” tezi gündeme gelir. Sosyalizm üretici güçlerin geliştirilmesinde en ileri kapitalist ülkeye –ABD örnek alınır- yetişecek ve geçecektir. Dünya halkları sosyalizmin üstünlüğünü böylece açık olarak görebilecektir.

Deng Xiaoping'in savaştan, kapitalizmin yıkılması gerektiğinden söz etmemesinden hareketle kendisinin de Hruşçev gibi bu gelişmenin barış içinde gerçekleşebileceğini savunduğu düşünülebilir.

Deng Xiaoping yine de 1978 sonrasında sosyal emperyalizm görüşünü, bu bağlamda SSCB'nin en tehlikeli düşman olduğunu bazı uluslararası platformlarda savunmuştur.

Azalan oranda da olsa bunu yapmak zorundaydı çünkü ABD'nin ÇHC'ye yakınlaşmasının önde gelen motifi SSCB'ye karşı yeni ve güçlü müttefik bulmaktı. Ardından ABD tekellerinin ülkeye doğrudan yatırımları artarak gündeme gelecekti.

Önceden de açıklandığı gibi ABD'den önce Japonya'nın ÇHC'ye uygun şartlarda büyük kredi açmasında Vietnam'ın Kamboçya'daki Pol Pot yönetimini devirmesinin önemli etkisi vardır. Vietnam aracılığıyla SSCB'nin bölgede yayılmasından endişe ediliyordu. Bu durumda SSCB'ye karşı olan ÇHC'yi desteklemekten daha normal ne olabilir!

1991'de SSCB'nin ortadan kalkmasıyla sosyal emperyalizm iddiası da tümüyle söndü. Sosyal emperyalizm teorisinin ülkemizdeki savunucuları açısından on yıl kadar ekleme yapılması gerekir. Gelişmenin yönünü anlayabilmeleri zaman aldı.

ÇHC ile Rusya Federasyonu'nun arası iyidir ve gittikçe daha iyi olmaktadır. ABD ve NATO'ya karşı iki ülke de birbirine muhtaçtır ve bir zamanların sosyal emperyalizm teorisi unutulmuştur.

Teori Mao döneminde Çin'in ayrı bir sosyalist merkez olarak ortaya çıkış çabasına hizmet etmiş, ABD ile yakınlaşmayı sağlamış ve işlevi bitince de ortadan kaybolmuştur.

ÇHC'nin ayrı bir sosyalist merkez olarak ortaya çıkma çabası ve sosyalist ülkelerden –o da kısa bir dönem– sadece Arnavutluk'tan destek görmesi konusunda bkz. Arnavutluk (1912-1992) kitabı.

ÇİN TARİHİNDE MAO'NUN YERİ

Mao'nun 1976'da ölümünün üzerinden 47 yıl geçti. Yaklaşık yarım yüzyıllık zamanda dünya çapında ve Çin'de önemli değişiklikler oldu. Mao'nun değişik dillerde basılan ve çok sayıda dağıtılan Kızıl Kitap'ı günümüzde unutulmuşken, Çin tarihindeki yeri –yıpranmış olarak da olsa- önemini korumaktadır.

Mao'dan kalanlar ÇHC özelinde ve genel olarak dünya çapında incelenebilir.

Maoizm doğduğu ülkeyle sınırlı kalmayan, SSCB'den ayrı bir devrim ve sosyalizm alternatifi olarak dünya çapında ortaya çıkmaya çalışan ve özellikle 1970'li yıllarda küresel bir akımdı.

Konu değişik başlıklar altında incelenebilir.

Mao ve Marksizmin Çinlileşmesi

Çin'e özgü sosyalizm anlayışını bugünkü içeriğiyle olmasa bile kavram olarak ifade eden ve hayata geçiren Mao'dur.

Mao, Marksizmi doğululaştırdı. Bu konuda ilk büyük adım Lenin tarafından atılmış, Marksizm sanayileşmiş ve işçi sınıfı gelişmiş ülkelerden, üretici güçleri daha az gelişmiş ve işçi sınıfı da daha güçsüz olan ülkelere kaymıştı. 1917 Ekim devrimi aynı zamanda Marksizmin köylü toplumuyla tanışmasıdır denilebilir. Köylülüğün taşıdığı devrimci potansiyel keşfedilmiş ve işçi sınıfının müttefiki olarak vurgulanmıştır.

Mao köylülüğün konumunu daha ileriye götürür. Hem Çarlık Rusya'sı hem de Çin yarı feodal ülkelerdir ama Çin aynı zamanda yarı sömürgeci. Sanayisi ve işçi sınıfı –Şanghay dışında- yok gibidir. Köylülük, komünist partisi önderliğinde, işgalcilere karşı halk ordusu içinde savaşılabılır, sadece demokratik değil sosyalist devrim de yapabilir.

Kırlardan kentlere doğru uzun süreli savaş olarak gelişen devrim ve köylülüğün temel güç olması saptamaları Mao ile başlar. Ne Marksizmde ve ne de Leninizmde bunlar yoktur.

Marksizmin Çinlileşmesi ağırlıkla Şanghay'da merkezileşmiş zamanın ÇKP'sinin ve Komüntang'ın direnişiyile karşılaşmış ve uygulamada başarı kazanıldığı oranda kırların temel savaş alanı olması ve uzun süreli halk savaşını kabullenilmiştir.

İşçi sınıfının yoğunlaştığı kentlerden değil, köylülüğün temel güç olduğu kırlardan başlayan savaş...

Bu devrim anlayışı Mao ile başlamış, ardından değişik ülkelere yayılmıştır.

Japonya'nın işgaline, savaş ağalarına ve Komüntang'a karşı değişik ittifaklar çerçevesinde 20 yıldan fazla süren savaş içinde ÇKP hem değişik mücadele alanlarında deney kazanmış ve hem de iyi bir kadro yetiştirmiştir. ÇKP silahlı savaş yürütürken, bazen ilerleyip bazen gerilerken, kurtarılmış kızıl politik iktidar alanlarında legal bir yapıya sahipti. Değişik mücadele deneylerini birlikte yaşamak ÇKP kadrolarına daha geniş düşünebilmek özelliğini kazandırmış olsa gerektir.

ÇKP'nin parti yapısı olarak SBKP'den farklı olmasının da bu uzun ve çok yönlü mücadele yıllarının etkisi vardır.

ÇKP’de başlangıçtan beri bulunan iki çizgi mücadelesinde de uzun süren iktidarı alma mücadelesinin etkisi vardır. ÇKP’de Marksist söylemde çok kullanılan “proletaryanın çelik disiplini” yoktur. Çok sayıda komünist partisinde bu “disiplin” muhalefetin olmaması, yok edilmesi gerektiği anlamında kullanılmıştır.

Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping gibi en azından 1949 sonrasında Mao’nun politikalarına sürekli karşı çıkan iki önemli rakibin tasfiye edilememesini Mao’nun yetersizliğine bağlamamak gerekir. Shaoqi Kültür Devrimi sırasında hastanede yatarken hayatını kaybetmiştir ama 1957’de ifade ettiği “sosyalist planlama kapitalist ekonomiden daha çok yönlü ve esnek olmalıdır. Mekanik bir merkezi planla sosyalizmin üstünlüğü gösterilemez” görüşü (aktaran Brie, 2023: 32) 1978 yıllar sonra hayata geçecektir.

Bu iki ismin de tabanda önemli güçleri vardı. ÇKP’de farklı görüşler parti içinde kalmaz, tabana yayılır, duvar gazetelerinde ve toplantılarda tartışılırdı. Farklılıklar parti içinde ve üst düzeyle sınırlı kalsaydı muhalefeti tasfiye etmek hiç zor olmazdı. Arnavutluk’ta Mehmet Sehu’nun tasfiyesini hatırlamak yeterlidir.

SSCB kadar büyük bir ülke olan Çin’de hiçbir zaman ileri derecede merkezileşmiş bir iktidar olmadı, bölgesellik önemini korudu. Bu durum Çin tarihinden gelen bir özelliktir. Çin yıllarca bölgesel feodal güçlerin alanlarında devlet gibi davrandıkları savaş ağaları dönemlerini yaşamıştır. Devrimden sonra Çin ekonomisi de en katı merkezi planlama döneminde bile SSCB ekonomisi kadar merkeziyetçi olmamıştır. Bu nedenle 1978 sonrasında merkezi planın gevşetilmesi ve bölgelerin inisiyatiflerinin artırılması zor olmamıştır. Güçlü bölgeselcilik Çin tarihinde imparatorluk yıllarından beri vardır.

Mao, devrim sonrasında proletarya diktatörlüğünü değil, halk iktidarı (demokratik halk diktatörlüğü) kavramını kullanan ilk kişidir. Proletaryanın çok az olduğu bir ülkede bu sınıfın diktatörlüğünden söz etmek garip olurdu. Aynı anlayışı komünist partisinin adını değiştiren Arnavutluk Emek Partisi'nde de görebiliriz.

Mao'da açık eleştiri ve özeleştirisi önemli yer tutar. Hata yapan tasfiye edilmez, açık özeleştirisi yapmaya çağrılır. Kültür Devrimi yıllarında açık özeleştirisinin kişileri kitle önünde aşağılama aracı olarak kullanılması da gerçekleşmiş olmakla birlikte, yine de her konuda bu mekanizmanın kurulması ve çalıştırılmış olması önemlidir.

Mao en önemli kişisi olduğu komünist partisini tahrip ederek değiştirmeye çalışan tek komünist önderdir.

Mao'nun ölümünün ardından ÇHC'nin gelişme çizgisinde kısa sürede yaşanan değişim; sosyalizmde sınıf mücadelesinin toplumda ve partide sürmesi gerektiği görüşünün geçersizliğinin ÇKP tarafından ilan edilmesi, keza Kültür Devrimi'nin sona ermesinin de karara bağlanması, Mao'nun çizgisini savunanların, "Dörtlü Çete ve çevresi", kısa sürede tasfiye edilmesi, Kültür Devrimi döneminde partiden uzaklaştırılanların ve geri plana itilenlerin itibarlarının geri verilmesi; bütün bunlar Mao'nun iktidardaki sosyalizm yıllarındaki başarısızlıklarını göstermektedir.

20. yüzyılın büyük kişiliklerinden birisi olan Mao kırlardan kentlere gelmişti ama kırlarda İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi döneminde hayata geçirmeye çalıştığı büyük komünler kurulması girişimi tutmadı. Çin köylüsü yılların geleneğine bağlı kalarak aile tarımına dönecekti.

Mao ölümünden sonra da sömürgeciliğe karşı savaşın ve sosyalist Çin'in kurucusu olarak anılmayı sürdürdü.

ÇKP bu yıllarda bir yandan Mao'ya referans verirken diğer yandan da O'nun sol hatalarını eleştirdi. İleriye Doğru Büyük Atılım ve Kültür Devrimi'ndeki başarısızlıklar olmasaydı, ÇHC'nde dış yatırımlara açılma çizgisi kısa sürede hayata geçemeyebilir, kapitalizmin neo liberalizm döneminde ortaya çıkan üretimi taşıma hareketinden yararlanmakta geç kalınabilirdi.

ÇKP'nin Mao sonrasındaki yönetici kadrosunun gelişmeleri iyi gözlemlediği ve iyi hazırlanmış olduğu belirtilmelidir. Deng Xiaoping, birkaç kere de belirtildiği gibi, ÇHC'nin kuruluşundan beri Mao'daki sosyalist gelişme anlayışına –başka kişilerle birlikte- karşıydı. Üretici güçlerin gelişmesinde ileri aşamaya ulaşılmadan gelişmiş sosyalist bilince sahip insanlar ortaya çıkamazdı.

Üretici güçlerin gelişmesiyle halkın sosyalist bilinci arasındaki ilişki, genellikle ikincisi ilkinden geride kalırdı, iktidardaki komünist partilerinde tartışmalara ve yeni yolların aranmasına yol açmıştır. Bu konuda Küba ve Bulgaristan ile ilgili olarak ilgili kitaplara bakılabilir. Özellikle Bulgaristan'daki durum ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çin denilince Mao'nun zorunlu olarak akla gelmesi kaybolmadı ama zayıfladı. Deng Xiaoping ve Xi Jinping Mao'ya eklenmesi gereken isimlerdir.

MAOİZMİN KÜRESEL TARİHİ

Mao önderliğindeki ÇKP farklı sosyalizm ve devrim anlayışıyla SBKP'ye karşı alternatif olarak ortaya çıktı. Arnavutluk dışında sosyalist ülkeleri etkileyemedi, Nixon'un Çin ziyaretinin ardından bu ilişki de bozulacaktı. Buna karşılık kırlardan kentlerin kuşatılmasını hedefleyen uzun süreli halk savaşı anlayışıyla çok sayıda ülkedeki sosyalist hareketler üzerinde etkili olacaktı.

Ek olarak halk savaşıyla ilgisi bulunmayan Fransa ve Almanya gibi ülkelerde SBKP ile aynı çizgideki komünist partilerinden uzaklaşmak isteyenler de ÇKP ile yakın ilişki içindeki partiler kuracaklardı.

Koparılan büyük gürültünün etkisi altında kalmadan “ne oranda başarılı olundu?” sorusuna verilecek cevap olumlu sayılamaz.

Amerika kıtasında Nikaragua devrimi uzun süren silahlı mücadele sonucu başarı kazandı ama ÇKP'den çok SBKP çizgisine yakın oldu. Bu normaldir çünkü bölgedeki bütün sosyalist hareketlerin baktığı ilk örnek Küba idi ve bu ülkenin ABD tarafından uygulanan sert ambargoya karşın ayakta kalmasında SSCB ve özellikle de DAC'nin askeri ve ekonomik desteği önemli rol oynamıştı.

Bu bölgede ÇKP'nin halk savaşı çizgisini benimseyen tek örgüt Peru'daki Aydınlık Yol idi. 1979'da başlayan ve yaklaşık 20 yıl süren gerilla savaşı yenilgiyle sonuçlanacaktı. Hareketin önderi olan Guzman ile Pol Pot Pekin'de değişik ülkelerden sosyalist örgüt önderlerinin ders gördüğü akademi benzeri kuruluştaki aynı dönemde yer alacaklardı.

ÇHC özellikle yakın çevresindeki ülkelerde etkili oldu. Kamboçya'da Pol Pot önderliğindeki yönetim bunlardan birisidir. Pol Pot yönetimi kentlerdeki nüfusu kırlara sürerek ülkede çok sayıda ölüme neden olacak ve Vietnam ordusu da ülkeye girerek Kızıl Khemer yönetimini devirecekti.

Vietnam ile Kamboçya arasında yıllardan beri süren sınır anlaşmazlığı bulunuyordu, burada ayrıntılı olarak üzerinde durmayacağım.

Mao'nun ölümünden iki yıl sonra ÇHC ile Vietnam arasında kısa süreli savaş yaşanacaktı. Çin sınır bölgesindeki birkaç yeri işgal edecek, şiddetli çatışmaların ardından Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesini sona erdirmeyen geri çekilecekti.

Daha önce SSCB-Çin sınırında küçük çatışmalar yaşanmış olmakla birlikte, ÇHC-Vietnam savaşı, iki sosyalist ülke arasındaki ilk savaş sayılabilir.

Uzun süren halk savaşı anlayışı Afrika ülkelerinde de yandaş bulmakla birlikte bu kıtadaki mücadelelerde Küba üzerinden SSCB daha etkili olacaktı. Kıtadaki en önemli savaş Angola'da yaşanacak, SSCB yanlısı MPLA'ya karşı ABD yanlısı UNITA karşı karşıya geleceklerdi. İlki Küba, ikincisi ise zamanın ırkçı ülkesi olan Güney Afrika tarafından desteklenecekti. Küba Angola'ya yaklaşık 50.000, Etiyopya'ya ise 24.000 asker gönderecek, ek olarak değişik Afrika ülkelerinde de askeri danışmanlar ve az sayıda asker bulunduracaktı.

Önceki yıllarda Che Guevara 200 kadar Kübalı askerle birlikte Kongo'da ulusal kurtuluş savaşı başlatmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı. (Bkz. Che Guevara kitabı)

ÇHC'nin birkaç Afrika ülkesindeki örgütler üzerinde

etkisi oldu ama bu kıtada Küba karşısında şansı yoktu. Che'nin Kongo'daki çabası başarısızlıkla sonuçlandığı dönemde Cezayir ulusal kurtuluş savaşı yeni bitmişti ve bu savaşta yer alan Che ile yakın ilişkisi bulunanlardan şöyle bir öneri gelmişti: “buraya beyaz asker göndermeyin; beyazlar bizi sömürgeleştirdi, şimdi de beyazlar kurtarıyor imajı yaratılmasın.”

Afrika'dan Amerika kıtasına getirilen kölelerin bir bölümü Küba'ya indirildiği için ada nüfusunun bir bölümünü siyahlar oluşturuyordu. Küba, Angola ve diğer Afrika ülkelerine siyah askerler gönderecekti. SSCB silahları ve Küba askerleri karşısında ÇHC tarafından desteklenen örgütlerin yayılma şansı bulunmuyordu. Küba özellikle Angola'daki savaşta kayıplar verdi ve savaş MPLA'nın zaferiyle sonuçlandı.

Küba'nın Afrika ülkeleri halkları üzerinde halen önemli prestiji bulunuyor.

Başka bir dünya oluştu, geçmiş unutuldu. ÇHC ile Küba arasındaki iyi ilişkiler, Çin'in çok sayıda Afrika ülkesinde yaptığı yatırımlarda şu veya bu derecede yol açıcı olmuştur.

Hindistan, Bangladeş, Nepal, Filipinler gibi ülkelerde de Mao'nun halk savaşı anlayışına bağlı gerilla örgütleri faaliyet gösterdiler ve bunlardan bazıları halen varlığını sürdürmektedir. Önemli bir gelişme gösterebildikleri söylenemez. Nepal'deki örgüt silahlı mücadeleden vazgeçerek parlamento seçimlerine katılmaya karar verdi. Hindistan'dakiler seçimlere katılmıyorlar (Lovell, 2020: 15-18).

ÇHC'nin “karşılıklı olarak iç işlerine karışmamak” ilkesi uyarınca Mao'nun halk savaşı çizgisini savunan örgütlere eskisi kadar destek olduğu söylenemez. Önceki destek ne kadardı bilmiyoruz ama mutlaka vardı, muhte-

melen Şimdi de biraz vardır ama örgütlerin zayıf konumunu deęiŐtirmemektedir.

Fransa ve Almanya'da Mao'nun görüşlerini savunan örgütler de gelişemeyecekler, bir bölümü kapanacaktı.

Mao'nun uzun süreli halk savaşı anlayışının özellikle etkili olduğu ülkelerden bir tanesi Türkiye'dir. "Devrim uzun bir halk savaşıyla zafere ulaşacaktır" belirlemesi özellikle 1970'li yıllarda değişik örgütler tarafından savunuluyordu. Sonraki yıllarda bu anlayışın başarı gösterebildiği söylenemez. Pratikteki başarı zayıfsa, yıllar öncesinin teorilerini tekrarlamakla ileri gidilemez.

Sonuç olarak Mao'nun görüşlerini savunan örgütlerin küresel olarak önemli denilebilecek oranda varlık gösteremedikleri söylenebilir.

SONUÇ YERİNE ...

ÇHC'deki gelişmenin ucu açıktır. Ülke kapitalizme geçebilir, Çin tipi sosyalizm anlayışını zenginleştirerek ilerleyebilir veya şimdiden bilinmeyecek başka bir gelişme olabilir. Önemle bilinmesi gereken, Çin hangi yönde gelişirse gelişsin bunun küresel etkilerinin olacağıdır. Çin tarihindeki gelişmeyi izlemek, küresel gelişmeyi izlemekten ayrılamaz. Çin tarihi, küresel tarihin önemli bileşenidir.

20. yüzyıl başında SSCB'nin durumu da böyleydi. Bu büyük ülkenin nasıl gelişeceği dünya tarihini doğrudan etkileyecekti. Düşünün ki, 1920'li yılların sonlarında SBKP hızlı sanayileşmeye karar vermese, zamanın ileri teknolojisine dayanan silahlar üretemeseydi ve Almanya karşısında savaşı kaybetseydi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ki tarih çok farklı olurdu.

Çin, küresel tarihin belirleyici ülkelerinden birisi olmayı ne kadar sürdürebilecektir, göreceğiz.

ÇHC'nin 1949 sonrası tarihinden şu sonuçlar çıkarılabilir.

Birincisi; Çin'in 1978'den sonra yöneldiği gelişme çizgisi Marksist sosyalizm anlayışı çerçevesinde değerlendirilemez. Marx-Engels'in temel ilkelerini belirledikleri sosyalizm hiç yaşanmadı ve dünya devrimi gerçekleşmedikçe de yaşanmayacaktır. Sosyalistlerin dünya devrimi temelinde şekillenen bu sosyalizm anlayışından kurtulmaları gerekir.

İkincisi; bu belirlemenin kaçınılmaz sonucu, sosyalizmin yeniden tanımlanması gerektiğidir. Bu tanımlama

bütün bileşenleriyle birden gerçekleşmeyebilir ve bu tanımlama esas olarak –teori ihmal edilmeden- pratikte şekillenecektir.

Çin tarihinde Çin tipi sosyalizmden başlayarak bu konuda değişik görüşler savunulmuştur. Bu konuda Liu Shaoqi atlanmaması gereken bir isimdir.

1970’de Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde iktidarda olan Almanya Sosyalist Birlik Partisi’nin Genel Sekreteri Walter Ulbricht, Kapital’in yayınlanmasının 100. yıldönümünde yaptığı konuşmada, sosyalizmi kendi yasallıkları olan ekonomik-sosyal bir formasyon olarak tanımlamıştı. Sosyalizmi, komünizmin ilk aşaması olarak görmeyen bu görüşün ardından Ulbricht görevinden uzaklaştırılır.

Yapılan önemli bir belirlemedir ve dikkate alınmalıdır. Sosyalizm uzun sürecektir, kapitalizme dönüş mümkündür ve –belki- evrimleşeceği komünist toplum temelinde tanımlanamaz.

Üçüncüsü; devletli sosyalizm görüşüne alışmamız gerekiyor. Güçlü kapitalist ülkelerle birlikte yaşayan sosyalist ülke ya da ülkeler devletli olmak zorundadırlar. Eksik kalan, devletin sosyalist bir teorisinin geliştirilememiş olmasıdır. Devletin giderek söneceği iddia edildiğinde, böyle bir teorinin geliştirilememiş olması normaldir.

Marksist sosyalizm teorisinden ayrılmak, devletli sosyalizmi düşünebilmenin ön koşuludur denilebilir.

Dördüncüsü; sosyalizmin hangi özelliklere sahip olması gerektiği, çağdaş kapitalizm analizine bağlıdır. Kapitalizm neo liberal dönemde önemli değişiklikler yaşadı, çağdaş sosyalizmin teorisi bunları dikkate alarak şekillenmek zorundadır.

Bu amacı hayal gibi görmeyin; Michael Brie, Nancy Fraser gibi yazarlar var. İngilizce ve Almanca'nın dışında muhtemelen başkaları da vardır. Bunları öğrenmek zorundayız.

Beşincisi; ÇHC, ne kadar farklı olursa olsun, sosyalizmin tarihini tekrarlıyor. 1945 sonrasında SSCB sadece askeri değil ekonomik olarak büyük bir güçtü. Burjuva ekonomistleri arasında SSCB'nin üretici güçlerin geliştirilmesinde ABD'ye yetişeceği ve geçeceğine inananlar az değildi.

Yapılamadı.

ÇKP bu tarihi iyi çalışmıştır ve SSCB'nin dağılmasında gelişme çizgisinde yıllarca önemli değişiklik yapılmamış olmasını nedenlerden birisi olarak görmektedir.

1960'lı yıllarda sosyalist ülkelerde dağılmanın yaklaştığını görenler vardı ama dinleyen olmadı.

Sosyalist teori sabit kalmaz, kapitalizm değiştikçe o da değişmek zorundadır.

Marksist kapitalizm analizinin önemli eksiklikleri vardır, tamamlanmaları gerekir. Teoriyi 175 yıl önce formüle edenlerin yıllar sonrasının gelişmelerini görmeleri herhalde beklenemezdi.

Bu ayrı bir kitabın konusu olduğu için ayrıntısına girmiyorum.

Altıncısı; düşünülebilecek bütün iyi toplumsal özellikler sıralanarak sosyalizm tanımı yapılamaz. Bir zamanlar moda olan "nasıl bir sosyalizm istiyoruz?" sorusu yanlıştır. İstemekle olsaydı, kimse en iyisinden azını istemezdi. Doğru soru: güçlü bir kapitalizmle birlikte yaşayabilmek için sosyalizm hangi özelliklere sahip olmalıdır?

Esas olan yaşayabilmektir. Güzeldir ama yaşayamıyorsa önemi yoktur.

Yedincisi; 20. yüzyılda kapitalizmde üretici güçlerin gelişmesi öngörüldüğü gibi yavaşlamadı, tersine hızlandı. 20. ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde kapitalizm üç bilimsel-teknolojik devrim yaşadı ve bunlar hayatın her alanını etkiledi. 20. yüzyıl başında elektrikleşme ve üretimde Taylorist örgütlenme (üretimin örgütlenmesindeki değişim de bilimsel-teknolojik devrime dahildir), 1970'li yıllarda bilgisayarlaşma, ardından robot kullanımı ve 21. yüzyılda yapay zeka. Sonuncusu başlangıç aşamasındadır ve öncekilerde olduğu gibi sadece üretimi değil günlük yaşamı da değiştirmektedir.

Teknolojinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında geri kalan, kapitalizm karşısında tutunamaz.

Kapitalizm üretici güçlerde hızlı gelişmeyi nasıl sağlıyor? Bunun önde gelen nedeni rekabettir. Rekabet verimli çalışmayı, sürekli yeni buluşları gerekli kılar. Yapamayan piyasadan silinir.

ÇKP'ye göre kapitalizme hızlı gelişme dinamiğini sağlayan özellikler sosyalizme monte edilmelidir. Devlet memurları ve parti yöneticileri seçiminden, kamusal ve özel işletmelere kadar her alanda rekabet vardır. Kapitalizmde rekabet sınırsız değildir, yasalarla şekillenir. Aynıısını Çin de yapmaktadır ama yasalar farklıdır. Komünist partisini tanımak ve komünist olunmasa bile partiye karşı olmamak önde gelen yasadır.

Çin'de rekabette devlet düzenlemesi vardır. Mesela 5G teknolojisinin parlak geleceğini önceden görmek firma yönetimlerine bırakılamaz. Devlet, kamu ve özel firmaları teşviklerle bu alanda yönlendirir. Çin'de finans alanında kamu hakimiyeti vardır. Her özel işletmede parti komite-

si vardır ve firma yönetimi kararları bu komiteyle birlikte alır. Kamu firmalarında yöneticiler partilidir.

Kapitalizm planlı ekonomiyi sosyalizmden öğrendi ve bazı özelliklerini budayarak sistemle uyumlu duruma getirdi. Kapitalizmi zayıflatmak ve tasfiye etmek için değil, güçlendirmek için öğrendi. Hiçbir ülkede plansız ve devlet müdahalesi olmayan kapitalizm yoktur.

20. yüzyılda kapitalizm ve sosyalizm tarihlerini iyi çalıştıkları belli olan, genellikle komünist partisi üyesi araştırmacı ve bilim insanları şunu sorar: benzerini neden biz de yapmayalım?

20. yüzyıl kapitalizminin gelişmesinde yaşayan sosyalizmin önemli rolü vardır. Birlikte yaşayan iki güçlü sistem arasındaki etkileşim normaldir.

20. yüzyıl sosyalizmi Çin'deki 1978 sonrası büyük değişime kadar bu alanda geri kalmış, kapitalizmden öğrenmeyi küçümsemiştir.

Sürekli değişim yaşamayan geriye düşmeye hatta tasfiye olmaya mahkumdur. Bir dönem yüksek prestij sahibi olmak –sosyalizmin 1950'li yılları gibi- 40 yıl sonra da aynı konumda bulunmayı gerektirmez.

Sekizincisi; sosyalistler devrim için kapitalizmde kaçınılmaz olan krizleri beklerlerdi ama yıllar içinde kapitalizm krizleri yönetmeyi öğrendi. Kapitalistler hızlı öğrenirler, sosyalistler için aynı belirleme yapılamaz.

Sosyalizmde kapitalizme benzeyen krizler olmaz ama buradan farklı özelliklere sahip krizler olmayacağı sonucu çıkmaz. Yapılması gereken, “sosyalizmde kriz olmaz” yanlış belirlemesiyle avunmak değil, özgül krizini yönetmeyi öğrenmektir.

DAC ve ardından SSCB çözümlenerek ortadan kalktığında bir Alman komünisti şu acı belirlemeyi yapmıştı: “Kaptalizm yıllardır krizle birlikte yaşıyor, biz yapamadık.”

Sosyalizmin de özgün krizleri olacaktır belirlemesi kabul edilmediğinde, yıllardan beri göstererek gelen kriz karşısında çaresiz kalacaktır.

Son olarak; Marksist anlamda sosyalizmin tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmediğini gördük. Çin’deki sosyalizm, SSCB örneğine göre, Marksist sosyalizmden daha uzaktır. Yoğun emek sömürsü vardır, gelir eşitsizliği ABD’dekine yakındır; bunlar doğrudur. Üretici güçlerdeki hızlı gelişme, bu konuda ABD’ye alternatif olabilmek, bunlar olmadan mümkün görünmemektedir. Yanlış gördüğünüzü tasfiye ederken iyi olanı dokunulmadan bırakamazsınız. Yanlış silindiğinde doğruların da bir bölümü silinir.

Çin’in gelişmesini dikkatle izlemeyi sürdürmek ve tek özelliklerden hareketle genellemeler yaparak sonuçlara varmamak gerekir.

Sosyalizmin Marx-Engels’ten beri süren kutsallarına dokunmaktan çekinmemek gerekir.

İsteyen o kutsallarla birlikte geçmişte yaşamayı sürdürebilir doğal olarak...

Sosyalizmin yeni bir tanımını yapmaya en yakın ülke ÇKP’dir ama anlaşıldığı kadarıyla kendilerini bu konuda hazır görmemektedirler.

Vietnam ve Küba da pazar sosyalizmini savunmaktadır ama uygulama Çin’dekinden farklılıklar içermektedir. Orta büyüklükte bir ülke olan (nüfusu 100 milyon) Vietnam’daki hızlı ekonomik gelişme incelenmeyi beklemektedir.

KAYNAKLAR

- Boetticher, Manfred: Industrialisierungspolitik und Verteidigungskonzeption der UdSSR 1926-1930, 1979.
- Brie, Michale: Chinas Sozialismus neu Entdecken, 2023.
- Brink, ten Tobias: Chinas Kapitalismus, 2013.
- Dabringhaus, Sabine: Mao Zedong, 2008.
- Dillmann, Renate: China, 2009.
- Dirlik, Arif –Meisner Maurice: Marxism and the Chinese Experience, 1989.
- Erkiner, Engin: 1989 Berlin Duvarı: 2005. Bu kitap ve daha sonra sıralanacak olanlar www.engerkinerkitaplar.blogspot.com da ve Google Drive’da TDAS Kitaplık olarak arandığında bulunabilir.
- Erkiner, Engin: 40 Yıl Sonra TDAS: 2016.
- Erkiner, Engin: Geleceğe Dönüş: 2016.
- Erkiner, Engin: Che Guevara Kısa Uzun Bir Hayat: 2017.
- Erkiner, Engin: Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş – Bulgaristan ve Romanya Örnekleri: 2021.
- Erkiner, Engin: Arnavutluk (1912-1992): 2022.
- Frankopan, Peter: Die neuen Seidenstrassen, 2022.
- Hartig, Falk: Die Kommunistische Partei Chinas Heute, 2008.
- Höllmann, Thomas: Die chinesische Schrift, 2015.
- Höllmann, Thomas: Die Seidenstrasse, 2011.
- Kulow, Karin: Die geopolitische Konfrontation zwischen China und dem Bündnis des Westens, in: isw Report 130: China und seiner Rolle in einer multipolaren Weltordnung, 2023.

- Lovell, Julia: Maoism – A Global History, 2019.
- Meisner, Maurice: The Deng Xiaoping Era, 1996.
- Mühlhahn, Klaus: Geschichte des modernen China, 2021.
- Ping, Yang; Turowski, Jan (Hrsg.) Sozialismusdebatte chinesischer Prägung, 2021.
- Studer, Brigitte: Reisende der Weltrevolution – Eine Globalgeschichte der Kommunistischen Internationale, 2020.
- Tang, Xiao: Xi Jinping's New Development Philosophie, 2018.
- Vogel, Ezra: Deng Xiaoping and the Transformation of China, 2011.
- Weggel, Oskar: Das nach revolutionäre China – Mit konfuzianischen Spielregeln ins 21. Jahrhundert?, 1996.
- Wemheuer, Felix: Chinas grosse Umwälzung, 2019.
- Zhang, Wei-Wei, Ideology and economic reform under Deng Xiaoping, 1996